

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**VAKFİYELERE GÖRE XVIII. YÜZYILIN İLK
ÇEYREĞİNDE (1701-1725) BURSA'DA VAKIFLAR VE
İŞLEVLERİ**

FATMA UÇUCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. İsmail PIRLANTA

TEMMUZ – 2023

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

VAKFİYELERE GÖRE XVIII. YÜZYILIN İLK
ÇEYREĞİNDE (1701-1725) BURSA'DA VAKIFLAR VE
İŞLEVLERİ

FATMA UÇUCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. İsmail PIRLANTA

TEMMUZ – 2023

YOZGAT

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Fatma Uçucu'nun hazırladığı “**Vakfiyelere Göre XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde (1701-1725) Bursa’da Vakıflar ve İşlevleri**” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri gereğince 06/07/2023 Perşembe günü saat 10.00’da yapılmış, tezin onayına oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mustafa Necati BARIŞ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. İsmail PIRLANTA
(Danışman)

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mehmet TÖZLÜYURT

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../2023 tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2023

Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdığı yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğini beyan ederim.

Fatma Uçucu

15/06/2023

ÖN SÖZ

Vakıflar, İslâm Tarihi'nin başlangıcından bugüne değin Müslümanların dinî, bilimsel, sosyal, kültürel, ailevî, ticarî ve ekonomik yaşamlarında çok önemli işlevler üstlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde geçen "hayır, sadaka ve infak" kavramlarının yanı sıra Hz. Muhammed'in (sav) "sadaka-i cariyeye" deyiimiyle somutlaşan ve "insanoğlu ölse de kalıcılığını yitirmeyecek olan iyilik ve yardım" ifadesiyle karşılığını bulan bir hadislerinden esinlenerek Müslüman toplumun hayatına giren vakıf müessesesi, zaman içinde gittikçe sistemleşerek İslâm Medeniyetinin en yaygın ve köklü kurumlarından biri hâline gelmiştir.

Denilebilir ki vakıflar, en ileri ve gelişmiş; dolayısıyla en parlak dönemlerine Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü devirlerde erişmiştir. İşte o devletin kurulu düzeninde faaliyet gösteren vakıf müesseselerinin sunduğu geniş imkânlar sayesinde kamu yararına olan ve "İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır" veya "Halka hizmet, Hakk'a ibadettir" ya da "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" ilkelerinden hareketle sayısız kurum ve kuruluş tesis edilerek beytü'l-mâl denilen devlet hazinesine yük olmadan hiç de küçümsenmeyecek büyük işler başarılmış, azımsanmayacak nice görevler ifa edilmiştir.

Bilindiği gibi Medine-i Bursa ve Dâru's-saltanatı'l-kadime adlarıyla bilinen Bursa Şehri, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması (726/1326 - 763/1362) hasebiyle kendisine geçmişten miras kalan ve hâlen bünyesinde barındırdığı zengin tarihî ve kültürel eserlerin yanında vakıflar bakımından da çok mühim bir yere sahiptir. Kaldı ki Bursa'nın, sonrasında da bu saygın konumundan fazla bir şey kaybettiği söylenemez. Aksine bugün dahi her alanda itibarını koruyan bir cazibe merkezi olma hüviyetini hâlâ devam ettiregelen bir kentimizdir. Meseleye, tarafımızdan üzerinde çalışılan konu açısından bakılınca şöyle bir verili durumla karşılaşılmaması kaçınılmazdır: Vakıflar, her ne kadar sivil girişimlerin ürünleri olsa da bunların bir de mutlaka resmî yönleri vardır. Şöyle ki her vakfın şer'î mercilerce / hukukî makamlarca kayıtlarının tutulması, açıkçası tescillerinin yapılması zorunludur. O sebeple vakıflara ait en eski tutanaklar, literatürdeki tabirle vakfiye vesikaları, zamanın Bursa mahkemeleri defterlerindeki zabıtlarda bulunmaktadır. Bu yüzden ki Bursa Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Osmanlı Tarihi araştırmacıları için vazgeçilmez değeri haizdir.

Bu gerçekten yola çıkarak biz de “Vakfiyelere Göre XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde (1701-1725) Bursa’da Vakıflar ve İşlevleri” başlığını taşıyan bir konu hakkında çalışmayı düşündük ve neticede bunu Yüksek Lisans Tezi olarak alıp hazırladık. Başlıktan anlaşılacağı üzere sözü edilen araştırma, 25 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Bu çalışma, bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç şeklinde tasarlanmış ve düzenlenmiştir. Buna göre girişte, bilimsel araştırma teknikleri açısından çalışmanın yöntemi ile vakıf kurumları ve vakfiye kayıtları hakkında ön bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, temel kavramları ve ana kaynaklarına kısaca değinilmiştir.

Çalışmanın asıl omurgasını teşkil eden ana bölümlerden; “Kurucularına veya Vakfeden Kişilere Göre Vakıflar” üst başlığını taşıyan birincisi iki alt başlıkta, “Mevkûfâta (Vakfedilen Mallara) Göre Vakıflar” üst başlığını taşıyan ikincisi de yine iki alt başlıkta, “Vakfetme / Hizmet Amaçlarına Göre Vakıflar” üst başlığını taşıyan üçüncüsü ise yedi alt başlıkta ele alınarak incelenmiştir. Ancak bunlardan iki tanesine ait vakfiye örneği bulunamamıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Bu tezin Bursa tarihi, kültürü ve halkına katkıda bulunması, en önde gelen beklentimizdir. Bu vesileyle tezin bu aşamaya gelmesine kadar geçen süreçte danışmanlığımı üstlenen kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail Pırlanta’ya minnet ve şükranlarımı arz ederim. Ayrıca yetişmemizde emeği geçen bölümdeki tüm öğretim üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Fatma Uçucu

15/06/2023

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VAKFİYELERE GÖRE XVIII. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE (1701-1725) BURSA'DA VAKIFLAR VE İŞLEVLERİ

FATMA UÇUCU

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. İSMAİL PIRLANTA

Vakıflar, İslâm Tarihi boyunca Müslümanlar tarafından kurulan sembol ve örnek kuruluşların başında gelmektedir. Geçmişten günümüze dek tüm İslâm coğrafyası ve toplumları arasında âdeta yardımlaşma ve dayanışmanın merkezleri ve öncü kurumları hâline gelen vakıflar, dinî, ilmî ve içtimâî yönü ağır basan kuruluşlardır. İslâm kültüründe çok köklü bir yere sahip olan “*sadaka-i cariye*”, yani “*süreklilik arz eden hayır ve iyilik*” inancından kaynaklanarak yaygınlaşan vakıf kurma geleneği, Osmanlı’yı altı asır ayakta tutan dinamiklerin ilklerinden biriydi.

Bu arada Bursa şehri, Osmanlı Devleti’nin en eski başkenti olması (1326-1362) itibarıyla vakıf müessesesi açısından çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Buna göre Bursa, vakfiyelere ait belgeler/dokümanlar bakımından oldukça zengin malzemeyi bünyesinde barındıran bir kent olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla *Bursa Şer’iyye Sicilleri Arşivi*, Osmanlı Tarihi araştırmacıları için vazgeçilmez değeri haizdir.

Bu gerçekten hareketle “*Vakfiyelere Göre XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde (1701-1725) Bursa’da Vakıflar ve İşlevleri*” üst başlığını taşıyan bir konuyu çalışmaya karar verdik. 25 yıllık bir süreyi kapsayan bu çalışma bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. *Girişte*, bilimsel araştırma teknikleri açısından çalışma(nın) yöntemi ile vakıf kurumları ve vakfiye kayıtları hakkında ön bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, temel kavramları ve ana kaynakları üzerinde kısaca durulmuştur.

Birinci bölümde “*Kurucularına veya Vakfeden Kişilere Göre Vakıflar*”, ikinci bölümde “*Mevkûfâta (Vakfedilen Mallara) Göre Vakıflar*”, üçüncü bölümde ise “*Vakfetme veya Hizmet Amaçlarına Göre Vakıflar*” ele alınmış ve incelenmiştir. *Sonuçta* da genel bir *değerlendirme* yapılarak çalışma bitirilmiştir.

2023, xii + 121 sayfa

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakfiye, Vâkîf / Vâkîfe, Mevkûfât, Müttevellî, Vakıf Hizmetleri, Vakfın İşlevleri.

ABSTRACT

MASTER THESIS

ACCORDING TO THE CHARITIES FOUNDATIONS AND THEIRS FUNCTIONS IN BURSA IN THE FIRST QUARTER FOR THE 18TH CENTURY (1701-1725)

FATMA UÇUCU

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
SCHOOL OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS

SUPERVISOR: PROF. DR. İSMAİL PIRLANTA

Foundations are the symbols and representative organizations founded by Muslims throughout the history of Islam. The foundations act as cooperation and solidarity leading centers between all the Islamic geographies and societies from past to present day, with the religious, scientific and social overriding aspects. The tradition of founding a foundation that became widespread due to the belief of “*eternal favor or permanent help (endless Islam alms)*”, which has a very rooted place in Islamic culture, means “*continuity charity and goodness*”, was one of the first dynamics that held the Ottoman Empire for six centuries.

In the meantime, Bursa city is the most ancient capital city of the Ottoman State (1326-1362) and it is in a very important position in terms of foundations. According to this, Bursa has the characteristic of being a city which foundations hosted within very rich materials in terms of documents. Therefore, *The Bursa Archives of the Religious Documents (The Bursa Records of the Shari’a)* is indispensable for the Ottoman History researchers.

By the way we decided to work on a topic bearing the title of “*According to the Charities Foundations and Theirs Functions in Bursa in the First Quarter of the XVIII Century (1701-1725)*”. This work, which covers a period of 25 years, consists of with an introduction, three chapters and one conclusion parts. *In the introduction*, preliminary information was given about the foundation institutions and the records of foundation documents by the method of studying in terms of scientific research techniques. In this context, the subject, purpose, scope of the research, basic concepts and main sources are briefly emphasized.

In the first chapter “*Foundations by Founders or Constituents*” in the second chapter “*Foundations according to charitable foundations*” and in the third section “*According to devote foundations or service purposes*” with these issues threads are examined. After a general evaluation, the study was completed.

2023, xii + 121 Pages

Keywords: Religious Foundation (Waqf), Charter of a Waqf, Founder of a Wakf (He or She), Donation for a Waqf, Trustee of a Wakf (Mutawalli), Services of Waqf, Functions of Waqf.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
TEZ BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Metodu.....	1
1.4. Araştırmanın Kapsamı	1
1.5. Araştırmanın Ana Kaynakları.....	2
1.5.1. Bursa Şer’iyye Sicilleri	2
1.6. Araştırmanın Temel Kavramları	6
1.6.1. Vak(ı)f.....	7
1.6.2. Vâkıf / Vâkıfe.....	8
1.6.3. Mevkûf-Mevkûfe/Mevkûfât.....	8
1.6.4. Vakfiye.....	9
1.6.5. Mütevellî / Mütevellîye.....	10
2. KURUCULARINA YA DA MALLARINI VAKFEDEN KİŞİLERE GÖRE	
VAKIFLAR	11
2.1. Mesleklerine Göre.....	15
2.1.1. İlmiye Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları	15
2.1.2. Seyfiye Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları	16
2.1.3. Saraya ya da Hanedân Ailesine Mensup Vakıf Kurucuları	17
2.1.4. Tasavvuf Erbabına ya da Tarîkat Ehline Mensup Vakıf Kurucuları.....	17
2.1.5. Vakıf Mütevellîsi ya da Vakıf Çalışanları Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları	20
2.1.6. Esnaf ve Tüccar Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları.....	20

2.1.7. Mühtedî(ler) Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları	20
2.1.8. Gayr-i Müslim veya Zimmî(ler) Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları	20
2.1.9. Çelebî(ler) Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları	21
2.1.10. Sadece Hayır Sahibi Olan / Statüsü Belli Olmayan Vakıf Kurucuları	22
3. VAKFEDİLEN MALLARA (MEVKÛFÂTA) GÖRE VAKIFLAR	38
3.1. Gayr-i Menkûl Vakıflar	38
3.1.1. Konutlar	38
3.1.2. Tarım Arazileri / İşletmeleri	50
3.1.3. İktisadî Kuruluşlar.....	52
3.1.3.1. Ticarethaneler	52
3.1.3.2. Sanayi Kuruluşları.....	53
3.1.4. Eğitim ve Dinî Hizmet Amaçlı Kurumlar	53
3.2. Menkûl Vakıflar.....	54
3.2.1. Para Vakıfları	54
3.2.2. Kitap Vakıfları	55
3.2.3. Hayvan Vakıfları.....	56
3.2.4. Akara Tabi Vakıflar	56
3.2.5. Diğer Menkul Vakıflar.....	57
4. VAKFETME VEYA HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR.....	59
4.1. Dinî Hizmetler	59
4.2. Eğitim Hizmetleri	74
4.3. Sosyal Hizmetler.....	78
4.4. Beledî Hizmetler	88
4.5. Ailevî Hizmetler	88
4.6. Haremeyn Vakıfları	96
4.7. Personel Giderlerine İlişkin Vakıflar	99
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	100
6. KAYNAKLAR.....	104
EKLER	106

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Vakfiyelerin defterlere göre dağılımı.....	3
Tablo 1.2: Vakfiye olmadığı hâlde tezde değerlendirilen diğer evrak.....	5

KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale, madde
as	: Aleyhi's-Selâm
AÜ	: Ankara Üniversitesi
ay.	: Aynı
bkz.	: Bakınız
BŞSA	: Bursa Şer'yye Sicilleri Arşivi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
c.	: Cilt
FFK	: Faisal Finans Kurumu
gös. yer	: Gösterilen yer
hk.	: Hakkında
H.z.	: Hazret-i
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İF	: İlahiyat Fakültesi
krş.	: Karşılaştırınız
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı, Basımevi

no	: Numara, numarası
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sav	: Sallellahu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
tr.	: Tarih
trz.	: Tarihsiz
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
y.	: Yıl
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı, diğerleri
vs.	: Ve sair, saire

1. GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Konusu

Tez için öngörülen “*Vakfiyelere Göre XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde (1701-1725) Bursa’da Vakıflar ve İşlevleri*” isim çerçevesinde; Bursa Şer’iyye Sicilleri Arşivi’nde¹ yer alan ve 1701-1725 yıllarını kapsayan 25 senelik vakfiye kayıtlarından edinilen bilgiler doğrultusunda o devrin Bursa’sında ne tür vakıfların var olduğu ve bunların, yine o dönemin Bursa’sında ne gibi fonksiyonlar icra ettiği bu tezde ele alınmış ve inceleme konusu yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Konumuzu tez olarak çalışmaktan maksat, zamanın Bursa’sında vakıflar vasıtasıyla din ve eğitim hizmetleri başta ve ağırlıklı olmak üzere toplumsal yaşamın neredeyse her aşamasında vakıfların faaliyet alanlarını ve bunların, sosyal barışın sağlanmasında çok mühim bir yeri olan yardımlaşma ve dayanışma noktasında üstlendikleri rolleri ortaya koymaktır. Vakfiye zabıtlarının bir kısmını gün yüzüne çıkarmak da burada güdülen hedeflerden biridir. Eğer çalışmamız bu hâliyle daha sonraki araştırmacılara ilham kaynağı olur ve onlara bir nebzecek olsun faydası dokunursa asıl o zaman gerçek amacına ulaşmış olur.

1.3. Araştırmanın Metodu

Tezimiz bir arşiv araştırmasıdır. Bu nedenle teze konu olan yıllara ait şer’iyye defterlerinin kopyası temin edildikten sonra Osmanlıca kayda geçmiş bu defterler özenli bir şekilde okunmuş ve içlerindeki vakfiyeler tespit edilmiştir. Tespit edilen vakfiyeler tekrar okunmuş latinize edilmiş ve tezimizde kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Elde edilen veriler gerekli analizlerden sonra sorumlu olunan bilim kurulunun yayımlamış olduğu ilkeler göz önünde bulundurularak tez yazımına başlanılmıştır.²

1.4. Araştırmanın Kapsamı

Yukarıda “Araştırmanın Konusu”ndan bahsederken verilen bilgiler ışığında bu çalışmanın ilgi alanı şöyle sınırlandırılabilir: Zaman olarak M. 1701-1725 yılları ki bu yıllar 25 senelik

¹ Bu arşiv ile buradan temin edilen belgeler hakkında aşağıda yer alan “*Araştırmanın Ana Kaynakları*” bahsinde detaylı bilgi verilmiştir. Oraya bkz.

²Yozgat Bozok Üniversitesi, “Lisansüstü Eğitim Enstitüsü” (Erişim 14 Haziran 2023). <https://bozok.edu.tr/okul/lisansustu-egitim-enstitusu/sayfa/formlar-ve-surecler/10475>

bir süreyi kapsamaktadır. Bu tarihlerin hicrî takvimdeki karşılığı ise 1112-1138'dir.³ Bu önemlidir; çünkü ileride görüleceği üzere incelenen vakfiyeler, hep hicrî takvim'e göre tarihlendirilmiştir. Mekân olarak da Bursa şehri, bu çalışmanın kapsamına dâhildir. Buna göre teze veri oluşturma bağlamında Bursa Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nin sözü edilen tarihli defterleri, daha önce Mefail Hızlı tarafından hazırlanan yoğun emek mahsulü bir makaleden⁴ istifade edilerek bizzat taranmıştır. Sonuçta 11 (on bir) defterin, bahsi geçen tarih aralığına ait olduğu tespit edilmiş, bunların mikrofilmleri ilgili merciden ücreti mukabilinde alınmış ve bunlar tek tek gözden geçirilmiştir. Defterlerden ikisinde hiç vakfiye kaydına rastlanılmamış, diğer vesikalarda yer alan ve o vakitler mahkemelerce tutulan zabıtlarda ise sadece 55 (elli beş) adet vakfiye kaydı hüviyetinde belge olduğu görülmüştür. Nihayetinde bu kayıtlar, tezin altyapısına temel kaynak teşkil etmek üzere muhtevaları itibariyle yeniden ve tekrar ama bu sefer daha ciddî biçimde okunmuş ve translitere edilerek sadeleştirilmiş, yani hem latinize edilmiş hem de olabildiğince bugünkü Türkçeye çevrilmiştir. Bu aşamada –görülen lüzum üzerine- bunlar son bir elemeye daha tabi tutulmuş ve bu kez tam manasıyla vakfiye hükmünde olan tutanakların sayısı 35'e (otuz beş) inmiştir. Ancak geriye kalan 20 (yirmi) belge tamamen elimine edilmemiştir. Zira bunlar, doğrudan vakfiye kaydı olmasa bile vakıflarla bir şekilde alâkaları bulunan, bu sebeple de vakfiyelerle dolaylı yönden ilişkileri olan evrak özelliğinde vesikalardır. O yüzden bu belgeler, direkt vakfiyeler kategorisine girmese dahi gerektiğinde referans gösterme bağlamında kullanılarak değerlendirilmiştir.

1.5. Araştırmanın Ana Kaynakları

1.5.1. Bursa Şer'iyye Sicilleri

Tezin ana yapısını oluşturan ve bir nevi vakıflara ait mahkemeler nezdinde tutulan sicil dosyaları hükmündeki *Bursa Şer'iyye Sicilleri*, en başta gelen ve neredeyse bu çalışmanın tek temel kaynağı durumundadır. Çünkü araştırma, tam manasıyla bu kayıtlar etrafında dönmektedir. Daha açıkçası, gerçekte çalışma, bu evrakı / vesikaları inceleme üzerine bina edilmiştir. Hâl böyle olunca –aşağıda bir kısmı zikredilen, diğer bazıları da konunun ilerleyen safhalarında gösterilecek olan- başka eserler, bunlarda yer alan birtakım verileri

³ Burada sanki arada 1 (bir) yıllık fark varmış gibi gözüküyor. Oysa bu, söz konusu takvimlerde senelik 10 (on) gün gibi bir eksiklik ve fazlalığın var oluşunun yanı sıra her iki takvimin ilk aylarının birbiriyle çakışmaması sonucunda da ay farkından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki M. 1 Ocak 1701 tarihi, H. 11 Şaban 1112 (Salı)'ye karşılık gelirken M. 31 Aralık 1725 tarihi ise H. 7 Rebiyülâhır 1138'e (Cuma) denk düşmektedir. (Faik Reşit Unat, "Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu" (Ankara: TTK Yayınları, 1994) s. 76-77.)

⁴ Mefail Hızlı, "Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi" (Bursa: *UÜ İF Dergisi*, c.12, sy. 1, 2003), s. 367-426.

açıklamaya ve bu hususların muhtevasının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan ikincil referanslar mesabesinde.

Sözü edilen tarih aralığına ait vakfiye dokümanları, Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Kütüphane Şube Müdürlüğü'nün işletim ve kontrolü altında ve Setbaşı Köprüsü yanında bulunan Bursa Şehir Kütüphanesi Arşivi'nde tasnif edilmiş ve bilgisayar ortamına aktarılmış vaziyetteki kataloglarından elde edilmiştir.

Söz konusu belgelere dair ayrıntılı istatistikî veriler, aşağıdaki iki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.1: Vakfiyelerin defterlere göre dağılımı

Defter Adı	Vakfiye Kaydı (Varak Numarası)	Vakfiye Tarihi	Vakfın Özelliği (Vakfiye Notu)
B 81	52 a-b	1 Şaban 1123	<i>Ayşe Hatun Vakfıyesi</i> (Fihrist 947)
	93a-b	12 Cemâziyelûlâ 1124	Vakfiyedir (949): “ <i>Menzil-i mezkûra mutasarrıf olup ba'de vefâtihî zükûr ve inâsı müsâvî olmak üzere evladı ve evlad-ı evladı ve evlâd... sahh</i> ”
B 92	2b	Rebiulevvel ayının başı veya ilk günü 1113	<i>Hindî Derviş Muhammed'in menzil vakıfnamesi</i>
	4b	26 Rebiulevvel 1113	...
	7a	13 Rebiulâhir 1113	<i>Hamza Bey Mahallesi sâkinelerinden İsmihan Hatun'un Vakfıyesi</i> (Fihrist 986)
	20a-b	21 Zilhicce 1113	<i>Ahmed Paşa Mahallesi'nde Seniyye Hatun'un menzil ve bahçesi vakfiyesidir</i> (Fihrist 985)
	31b	16 Zilkade 1114	...
	49a	Safer ayının sonları veya son günleri H. 1058	<i>Hacı Baba Vakıfnâmesi</i> (Fihrist 986)
	65a-b	9 Rebiulâhir 1116	<i>Vakfiyedir</i>
	72b	8 Muharrem 1117	<i>Sulehâya Zevkuf vakf-ı menzil</i> (Fihrist 1166)
	74a	29 Muharrem 1117	<i>İmam Kasım Efendi vakf-ı menzili</i> (Fihrist 1167)
	90b-91a	1 Cemâziyelevvel 1124	<i>Vakfiye</i> (Fihrist 948)
B 95	7a	5 Şaban 1138	<i>Vakfiye-i Eşref-zâde M.</i> (Fihrist 992)
	81b	13 Rebiulâhir 1139	<i>Vakfiyetini ispat</i>

Tablo 1.1: (devam) Vakfiyelerin defterlere göre dağılımı

	84b	Recep ayının başı veya ilk günü Cuma ya da 20 Cemâziyelâhir 1129	<i>Vakfiye (Fihrist 993)</i>
	94b	Ramazan ayının başı, ikinci günü veya Recep ayının başı, ilk günü 1139	<i>Vakfiye (Fihrist 994)</i>
	98b	7 Şevval 1129	...
B 155	61a / 62.poz	2 Cemâziyelâhir 1122	...
	90b / 92.poz	16 Şevval 1122	...
	102b / 104.poz	25 Cemâziyelâhir 1122	...
B 156	95b	27 Cemâziyelevvel 1128	...
	100b	Muharrem'in ilk günleri 1116	...
B 157	14a	3 Ramazan 1137	<i>(Vakfiye 373/1263): Bir zimmînin kilise fukarası için vakfettiği eve ait vakfiyedir</i>
	28a	29 Zilhicce 1137	<i>Da'vay-ı menzil-i vak(ı)f</i>
B 158	64a	19 Muharrem 1141	<i>Vakfiye-i menzil bi-zaviye-i Şeyh Ahmed Efendi</i>
	76a	25 Safer 1141	<i>Vakfiye-i nukûd li-dâri'l-hadis fî- mahalle-i bâb-ı zemîn</i>
B 188	...	...	...
B 189	5a	20 Rebiulevvel 1118	<i>Vakf-ı menzil</i>
	21a	1 Zilhicce 1118	...
	46a	3 Muharrem 1120	...
	63b	15 Şevval 1120	...
	85b-86a	22 Cemâziyelâhir 1121	...
B 190	35a-b	Ramazan'ın ortaları 1117	...
	39a	Recep ayının başı veya ilk günü 1117	<i>Vakf-ı bir veya dava vak(ı)f lehine hitam bulunduğu</i>
	48b	2 Rebiulâhir 1118	...
	73a	Cemâziyelevvel'in başları 1119	...
D 3	...	...	...

Tablo 1.2: Vakfiye olmadığı hâlde tezde değerlendirilen diğer evrak

Defter Adı	Vakfiye Kaydı (Varak Numarası)	Vakfiye Tarihi	Vakfın Özelliği (Vakfiye Notu)
B 155	22b-23a	25 Şaban 1121	...
	30b	12 Zilkade 1121	...
	36a	28 Zilhicce 1121	...
	36b	8 Muharrem 1122	...
	39a	8 Muharrem 1122	...
	41b	1 Zilhicce 1121	...
	53a	19 Rebiulâhir 1122	...
	64b	9 Cemaziyelûlâ 1122	...
	68b	15 Cemâziyelâhir 1122	...
	69a-69b	14 Cumâdelâhir 1122	...
	80a	11 Şaban 1122	...
	93a	Zilkade'nin ortası 1122	...
	95b	2 Şaban 1122	...
B 156	18a	15 Cumâdelûla 1127	...
	39a	10 Şevval 1127	...
	47a	12 Zilkade 1127	...
	56b	22 Muharrem 1128	...
	68b	12 Rebiulevvel 1128	...
	86a-86b	5 Cemâziyelevvel 1128	...
B 190	28a	11 Recep 1117	...

Yukarıda görüldüğü gibi araştırma konusu kapsamına giren 11 adet defterden iki tanesinde hiç vakfiye kaydına rastlanmamıştır. Bunlar, B 188 ve D 3 no'lu defterlerdir.

Bunların dışında daha başka sayısal ve içeriksel bilgiler, ana bölümler içinde ve konuların akışı doğrultusunda sunulacaktır.

Yeri gelmişken bu envanterin varlığından ve içindekilerden haberdar olunmasının ilk kaynağı ile vakfiye kayıtlarında isimleri zikredilen mahallelerin –hepsi olmasa bile- birçoğunun adının doğru öğrenilmesinde katkısı yadsınamayacak olan şu iki çalışmayı da burada zikretmek istiyoruz:

- Hızlı, Mefail. “*Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi*”. *UÜ İF Dergisi*, c.12, sy. 1, Bursa 2003, s. 367-426.
- Hızlı, Mefail. “*XVIII. Yüzyıl Başlarında Bursa Vakıfları*”. *UÜ İF Dergisi*, sy. 9, c. 9, Bursa 2000, s. 213-226.

Aşağıda tam künyeleriyle zikredilen ve tezi hazırlama sırasında sürekli el altında bulundurulacak kaynakları iki kategoride ele almak gerekir:

a) Özellikle konuya giriş çerçevesinde yukarıdan beri aktarılan bilgiler için sıklıkla başvurulacak ve daha çok vakıf ve vakfiye konularının yanı sıra bunlarla ilgili kavramların açıklanmasına yönelik olarak istifade edilen birinci grup eserler şunlardır:

1. Berkî, Ali Himmet. “İslâmda vakıf sahîh ve gayr-i sahîh nev’ileri I”. *AÜ İF Dergisi*, c. VI, sy. I-IV, y. 1957, Ankara 1959, s. 19-26.
2. Berkî, Ali Himmet. “İslâm’da vakıf sahîh ve gayr-i sahîh nevileri II”. *AÜ İF Dergisi*, c. VII, y. 1958-1959, Ankara 1960, s. 1-10.
3. Berkî, Ali Himmet. “Vakıflar ve vakıfların maruz kaldığı tecavüz ve ihmaller”. *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, y. 1969, Ankara 1969, s. 335-340.
4. Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf, vakf”. *İA*, c. 13, MEB, Eskişehir 1997, s. 153-172.
5. Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf / tarih”. *DİA*, c. 42, TDV, İstanbul 2012, s. 479-486.
6. Günay, Hacı Mehmet. “Vakıf / fıkıh”. *DİA*, c. 42, TDV, İstanbul 2012, s. 475-479.
7. Kazıcı, Ziya. “İslâm müesseseleri tarihi”. Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, s. 183-216.

b) Bunların haricinde siyasal, sosyo-kültürel vb. bütün yönleriyle ve genel hatlarıyla Osmanlı Devleti ve Tarihi ile alâkalı mevzularda çokça yararlanılan ikinci grup eserler de şunlardır:

1. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Osmanlı tarihi ve teşkilâtı”. I-IV cilt (Teşkilât) I - XIII cilt / 10 Kitap (Tarih), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983-1988.
2. Öztuna, Yılmaz. “Osmanlı Devleti tarihi”. I (Tarih) - II (Kültür ve medeniyet) cilt, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul 1986.
3. Dursun, Davut. “(Siyasî - idarî sistemle ilişkileri açısından) Din bürokrasisi (Yapısı, Konumu ve Gelişimi)”. İşaret Yayınları, İstanbul 1992.

1.6.Araştırmanın Temel Kavramları

Aşağıda zikredilecek terimler, âdeti tezin anahtar kelimeleri mesabesindedir. O sebeple bunlara dair bir takım bilgileri burada vermek yararlı olacaktır. Bu yapılırken de iki yol izlenecektir: 1. Bu terimleri tanımlarken ve haklarında tarihî ve fikhî / hukukî bilgi verirken aşağıda “Araştırmanın Ana Kaynakları” maddesinde zikredilen eserlerden kısmen alıntılar yapılacak ama bunlar, zaten orada açık künyeleriyle birlikte gösterildiği için ayrıca dipnotlarda atıfta bulunulmayacaktır. 2. Yine söz konusu terimlere dair teorikten öte pratiğe dayalı malumat sunulurken başka kaynaklara başvurmaksızın yukarıda sözü edilen ve yine aşağıdaki kaynaklar bahsinde tekrar değinilecek olan vakfiye malzemesinden faydalanılacaktır. Yani burada bir vesileyle dile getirilen açıklamaların çoğu, mevcut

somut dokümanlara dayandırılacaktır. Bunun en büyük gerekçesi de henüz ana konulara girmeden önce elimizdeki belgeleri yeterince tanıtmaya duyarlılığıdır. Böylesi bir hassasiyetin zorunlu bir adımı olarak atıflar için çalışmanın sonunda açılan Ekler bahsinde, hem niceliklerine hem de niteliklerine göre yeterli sayıda örnek vakfiyeye yer verilecektir.

1.6.1. Vak(ı)f

Bir kimsenin, malını ebediyen kalıcı olmak kaydı ve şartıyla bir amaca tahsis etmesine *vakıf* denir ki artık bu aşamadan sonra ne onu vakfedenin ve ne de kendisinin vârislerinin söz konusu mal üzerinde asla tasarruf yetkileri bulunur.

Vakıf, İslâmiyet'in bünyesinden çıkan ve yine bu dinin değerleri sayesinde bugüne değin varlığını sürdüren bir müessesedir. Şöyle ki Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde iyilik ve yardımlaşmaya yönelik *hayır-hasenat*⁵, *sadaka*⁶ ve *infak*⁷ gibi lafızlarla Yüce Allah tarafından teşvik edilen hatta emir buyurulan ilâhî tavsiyeler, Müslüman toplumlarda vakıf kurmanın öncü ve itici gücü olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) şu hadisleri de vakıf kurumunun hayat bulması ve günümüze kadar devam etmesi noktasında çok kuvvetli bir etken olmuştur: “*Âdemoğlu / İnsanoğlu öldüğünde ameli kesilir (sevap ve günahlarının yazıldığı defter kapanır). Ancak şu üç şey var olduğu takdirde bu, sürekli hâle gelir: Sadaka-i câriye (devamlılık arz eden yardım), fayda veren ilim (eser ortaya koymak ve talebe yetiştirmek gibi yararlı bilgi) ve kendisine dua eden salih evlat (herkesin iyiliği için çalışan hayırlı çocuk).*”⁸ Bu nebevî müjdeden ilham alarak mallarını vakfedenler, genellikle vakfiyelerinde şu iki tabiri kullanırlar: “*Müebbet ve Muhallet.*” İkisi de hemen hemen aynı manada, yani birbirinin eş anlamlısı olan bu lafızlar, “*Ebediyen kalıcı ve sonsuza dek süren*” karşılığındadır. Vakıfların, hukukî geçerlilikleri bakımından ana hatlarıyla *sahih* ve *gayr-i sahih* diye ikiye ayrıldığı ise bir başka husustur. Herhangi bir vakfın sıhhat ve lüzumuna aykırı bir yanlışlık veya eksiklik tespit edilirse bu durum, Osmanlı'da önde gelen üç Hanefî imamdan (İmam-ı Azam Ebû Hanife (ö. 150/767), İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798), İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805)) birinin içtihadı esas alınarak onun geçerliliğine hükmedilirdi. Bu da yerleşmiş ve kökleşmiş şu beyanla dile getirilip kayıtlara geçirilirdi: “*Vakf-ı sahih-i şer'î ve habs-i sarih-i mer'î ile...*” (Dinî hükümlere veya hukukî kaidelere göre sağlam bir vakıf ve yürürlükteki kanunlara göre de açık bir hapis ile...).

⁵ 16 / Nahl, 90.

⁶ 9 / Tevbe, 60.

⁷ 3 / Âl-i İmrân, 92.

⁸ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, c. III, Kitâbü'l-Vesâyâ, Hd. no: 2880, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî (Beyrut-Lübnan trz.), s. 117.

Vakıflar, Osmanlı Devleti bürokrasisi içinde yarı-resmî bir konuma sahipti. Zira vakıflar, sivil inisiyatif ve özgür iradeyle kurulurlar. Ayrıca vakıfların işletim sistemleri ve bunlardan elde edilen gelirlerin harcama kalemleri de bizzat kurucuları tarafından belirlenir. Ancak mahkeme tescilleri yapıldıktan ve hukuken tüzel kişilik statüsüne kavuştuktan sonra artık idarî ve malî denetimleri hatta bazen yönetimleri, adlî makamlarca yürütülür. Dahası herhangi bir anlaşmazlık vuku bulduğunda yine mahkemeler devreye girer. Nitekim vakıf davaları bir hayli yekûn tutar. O bakımdan vakıfları, geleneksel yerleşik düzenin hiyerarşik yapılanmasında tam bağımsız değil özerk bir yer işgal etmektedir diye nitelemek daha doğru bir yaklaşım olsa gerekir.

1.6.2. Vâkıf / Vâkıfe

Malını vakfeden veya vakıf olması niyetiyle sağken hibe eden yahut öldükten sonra vakıf olunmak kayıt ve şartıyla vasiyet eden erkeğe *vâkıf*, aynı durumdaki kadın bağışçıya da *vâkıfe* denir. İslâm Hukuku'na göre “*Vâkıf / Vâkıfenin şartı, Şari’ (yegâne hüküm koyucu Allah) Teâlâ’nın şartı gibidir.*” Bu demektir ki vâkıf ve vâkıfenin, malını vakfederken talep ettiği ve kayıt altına aldirdığı şartlara, Cenâb-ı Hakk’ın koyduğu emir ve yasaklara riayet mecburiyeti gibi uyma ve yerine getirme zorunluluğu vardır.

1.6.3. Mevkûf-Mevkûfe / Mevkûfât

Bir kişi tarafından vakfedilen her tür mala mevkuf veya mevkûfe (çoğulu mevkûfât) denir. Vakfa konu olan mallar; *menkul*, yani *taşınır* ya da *gayr-i menkul*, yani *taşınmaz* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada her iki çeşit malı konu alan vakıf, dolayısıyla vakfiye türü için örnek mevcuttur ki buralarda menkul değerlerden paraya endekli vakıflara yaygın tabirle *nakdin* çoğulu olan “*nukûd*”, yani “*para vakfi*” deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Bu arada vakfedilen mallardan söz açılmışken bunlarla çok yakından alâkası bulunan şu üç kavrama da kısaca değinmek gerekir: Bunlar, tereke ve bununla neredeyse aynı anlamı taşıyan miras ile akar kelimeleridir. Buna göre *tereke*, ölen kişinin geride bıraktığı tüm mal varlığı demektir ki bu, *muhallefât* (ardında kalan –mal-lar) diye de ifade edilir. *Miras* ise yine ölen kişiden kanunî mirasçılara kalan ve yakınlık derecelerine göre ya Şer’î / İslâmî hukuka yahut mer’î / yürürlükteki yasalara göre aralarında taksim edilen her çeşit maldır. *Akara* gelince, kiraya verilmek veya başka türlü yollarla değerlendirilip işletildiğinde gelir getiren ve bundan elde edilen kazanç süreklilik potansiyeline sahipse buna da akar tipi mal denir. Burada önemli bir husus vardır ki o da şudur: Fıkıh mevzuatının miras hukukuna göre bir kişi, velev ki vakıf gibi hayırlı bir işe tahsis etsin, sahip olduğu mal varlığının ancak üçte birini vasiyet edebilir, yani kendisi

öldükten sonra dilediği gibi tasarruf edilmesini, açıkçası birileri tarafından harcanmasını ve kullanılmasını şart ve kayıt altına alabilir. Bu oranı aşan öneriler, kabul edilmez ve uygulamaya konulmaz.⁹

1.6.4. Vakfiye

Vakfa kesin şekil vermek ve onu bağlayıcı kılmak amacıyla bir içtihat benimsenerek hâkim re'yi / görüşü ile şer'i mahkemece tutulan kayda (hukukî zapta) *vakfiye* denir. Bu yazılı belge, aynı zamanda konulan şartları ihtiva ettiği için vakfın nizamnâmesi hükmündedir. Vakıf senedi de denilen vakfiye, resmî ve hukukî bir vesika hüviyetindedir.

Vakıfların tescil ettirilme mecburiyeti vardır, yoksa hükmi şahsiyet kazanamazlar. Bu da ancak vakfiye denilen kayıtlarla gerçekleştirilir. Vakfiye metinleri genellikle tarihsel seyir içinde ve zamanın kültürel atmosferinde kendiliğinden meydana gelen vakfiye yazma geleneği çerçevesinde kalıplaşmış ifadelerle dökülerek yazılır. Ama yine de vakfiyelerin nicelik ve nitelik açısından sahip oldukları değer, tamamen onu kaleme alan kâtibin maharetine (bilgi birikimi ve deneyimine) bağlıdır. Buna göre çok uzun boyutlu ve gayet güzel bir hatla kaleme alınan, edebî zevk taşıyan vakfiyeler olduğu gibi acemice yazılan, okumakta bir hayli zorluk çekilen, çok kısa tutulan, vasat seviyede ve orta ebatta olan vakfiye örnekleri de vardır. Buna rağmen her tür vakfiyede şu üç bölüm muhakkak yer alır: 1. Neyin ve niçin vakfedildiğinin belirtildiği giriş kısmı, 2. Vâkıfın şartlarının sıralandığı ikinci kısım, 3. Dua ve / veya bedduaların yapıldığı sonuç kısmı.

Âdet olduğu üzere değil de alelâde bir usul ve üslup görüntüsü veren bir vakfiyede bile vakfın üç temel unsuru, bütün vakfiyelerde bulunur ki bunlar zaten vakfiyelerin olmazsa olmazlarıdır: a) Vakfeden (vâkıf / vâkıfe), b) Vakfedilen (mevkuf / mevkûfe), c) Nereye ve neden vakfedildiği (mevkufun leh). Sadece bu kadarını belirtmekle yetinen küçük çaplı vakfiyeler de vardır. Vakfiyeler, ağırlıklı olarak o toplumun normal ortalamasına göre ekseriyetle *Osmanlı Türkçesi* denilen dille yazılmışlardır. Ancak mahkemelerde vazife yapan zabıt memurları, umumiyetle medrese eğitimi görmüş ilmiye sınıfından yetişip geldikleri için bunlar vasıtasıyla *Arapça* yazılan vakfiyelere de tabii ki rastlanmaktadır. Söz gelişi, bu çalışmada yalnızca iki vakfiye örneği böyledir. Vakfiye kayıtları iki nüsha olarak tutulur ve bunlardan biri ilgili şer'i mahkeme arşivinde muhafaza altına alınır, diğeri

⁹ Fıkıh uleması bu kuralı koyarlarken Peygamber Efendimiz'in; "*Oldukça zengin ve tek çocuğu olmasına rağmen malının ancak üçte birini infak / hayır olarak vasiyet etmesine izin veren*" hadisleri, onların temel dayanakları olmuştur. (Ebû Dâvûd, *Sünen*, III / Hd. no: 2864, s. 112-113.)

ise vâkıfa / vâkıfeye veya onların vâris ya da vekillerine verilirdi. Dolayısıyla vakıfların korunmasına yönelik çift yönlü bir tedbir alınırdı.

1.6.5. Mütevellî / Mütevellîye

En yalın ifadesiyle vakfın yöneticisine *mütevellî* denir. Bunun mastar kalıbı olan *tevlîyet* kelimesi de idare etmek demektir.

Bir vakfın mütevellisini bizzat Vâkıf / Vâkıfe tayin edebildiği gibi –vaziyete göre– mahkeme de atayabilir. Eskiden mütevellinin yaptığı işi *nâzır* denilen kişiler yerine getirirken daha sonraları bunu mütevelliler yürütmeye başlamıştır. Ancak nâzırlık tamamen ortadan kalkmış değildir. Bundan sonra nâzır, mütevellî adına vakfın gözetimi ile takip edilmesi gereken işlemlerini üstlenmiş ve bunun için de belli bir ücret karşılığında bir vakıf çalışanı kimliğine bürünmüştür ki bazen bu statüde çalışan ve ücret alan mütevellilerin de olduğu vakidir. Mütevellilik için cinsiyet önemli değildir, erkekler bu işi yerine getirebildiği gibi kadınlar da yapabilir. Benzer biçimde mütevellî, vâkıf / vâkıfenin aile fertlerinden, hısım ve akrabasına mensup kimselerden olabildiği gibi tamamen yabancı bireylerden de seçilebilir.

Vâkıf ve vâkıfeler, bazen mütevellinin yanı sıra kendileri tarafından söz ve yetki sahibi kılınan bir de *vekil* belirlerler ki bu kişi, günümüzün avukatları rolünde bir statüde bulunurlar. Bu durumda vekili görevlendiren zat da –bugünkü gibi– hâliyle *müvekkil* olmuş olur. Genelde yakınlar, özellikle mirasta pay hakkı olan vârisler veya toplumda emanet, ehliyet ve liyakat sahibi diye bilinen güvenilir, yetenekli ve becerikli kimseler arasından tercih edilen vekiller, gerek hayatta iken gerekse vefatlarının ardından malını vakfeden şahıslar ve vakıflar için tasarruf yetkisini ellerinde bulundururlar.

2. KURUCULARINA YA DA MALLARINI VAKFEDEN KİŞİLERE GÖRE VAKIFLAR

Asıl konuya geçmeden evvel Osmanlı toplum yapısı hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Çünkü aşağıda çok çeşitli sosyal sınıflara mensup vâkıf ve vâkıfelerle karşılaşılacaktır. Onları daha iyi tanımak ve anlamak için söz konusu halkın ne gibi sosyolojik gruplara ayrıldığını bilmek gerekir.

Her şeyden önce şu noktanın altını çizmeliyiz ki Osmanlı Devleti, özellikle geniş topraklara sahipken din, dil, ırk, renk vs. birçok yönden kozmopolit bir demografik yapıya sahipti.¹⁰ Osmanlı toplumu, inanç bakımından iki farklı kesimden meydana gelmekteydi: Müslim ve gayr-i müslimler. Birinci kısım, İslâm Dini'ne inanan kitleydi ki bunlar, çoğunluğu ve ana gövdeyi oluşturmaktaydı. İkinci kısım ise İslâmiyet'in dışındaki dinleri benimsemiş olanlardı ki azınlıkta kalan bu zümre, homojen bir karakterde olmayıp kendi içlerinde değişik inanç mensuplarını barındırmaktaydı. Buna göre hukukî deyimle “zimmi” denilen bu gayr-i müslim teb'anın büyük çoğunluğunu Hristiyan vatandaşlar teşkil etmekteydi. Öte yandan Osmanlı toplumu, sosyal statüler ve ekonomik tabakalar açısından da oldukça farklı katmanlara ayrılmıştı. Ancak bu ayrım, katı bir kast sistemini andırır biçimde bir bölünmüşlük görüntüsü vermiyordu. “Bu insanlar kesin hatlarıyla birbirinden ayrılmış vaziyetteydi” şeklindeki bir yaklaşım doğru değildir. Çünkü bu kategoriler arasında sürekli bir geçişgenlik olduğu gibi müthiş bir hoşgörü ortamı da mevcuttu. Yani bir insan, herhangi bir alt gruba ait olarak doğmuş ve büyümüş olsa bile ölünceye dek orada çakılı kalacak, ömrünü hep onlardan biri gibi geçirecek diye bir kural yoktu. Bilakis herhangi bir alanda başarı gösteren ve kendini ispat eden herkes, sınıf atlayabilir ve rolünü değiştirip daha üst statüler elde ederek (hükümdarlık, sultanlık, padişahlık hariç zira bu mertebe ve unvanlar, hanedan soyundan gelenlere mahsustu) her makama yükselebilirdi. İşin açıkçası, hiçbir mevki kimsenin tekeline değil tersine “çalışan kazanır” misali her yer, herkese açıktı.¹¹

Osmanlı'yı en belirgin şekilde iki kelimeyle tanımlamak gerekirse “*teokratik ve bürokratik devlet*” tabiri onun için isabetli bir betimlemedir. Bilhassa Osmanlı, geniş topraklara sahip

¹⁰ “Osmanlı İmparatorluğu'nun Coğrafi Tasviri”, bu arada insan unsurunun çeşitliliği hk. geniş bilgi için bkz. Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. II (İstanbul : FFK Yayını, 1986), s. 240-390.

¹¹ Osmanlı sosyal yaşamında “Mânevî ve Maddî Hayat: İctimâî ve İktisâdî Tarih” hk. detaylı bilgi için bkz. Öztuna, *age*, II / 207-239.

olduğu dönemlerinde “*din bürokrasisi*”ne dayanan müesses nizama sahip bir devletti. Bu demektir ki o kurulu düzende din, ağırlıklı rol üstlenmişti veya ona o misyon yüklenmişti. Ardından din merkezli veya öncelikli bürokratik yapı oluşmuştu. Dolayısıyla her şey, bu ikili eksen üzerinde yürüyor ve işletiliyordu. Öyle ki padişahın cülûsu (tahta çıkması, oturması) ve azli (tahttan alaşağı edilmesi, indirilmesi) dahi bu kaideye tabiydi.¹² Osmanlı özelinde “*din*” denince akla gelen hâkim anlayış, İslâm’ın dört sünnî amelî mezhebinden biri olan Hanefî yorumu ve uygulamasıdır. Bunun en tipik öneği, vakıf davalarında ortaya çıkan birtakım ihtilaflı meselelerin hallinde başvurulanan yöntemde görülebilir. Dikkat edilirse böylesi hâllerde söz konusu mezhebin kurucu imamı (Ebû Hanîfe) ve beraberinde onun iki önde gelen talebesinin (Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan) içtihatları gündeme getirilir ve bunlardan hangisinin görüşü, problemi çözmeye elverişliyse ona göre fetva üretilir ve verilir. Bu bağlamda meselâ, vakfiyelerde çok sık kullanılan “*şer’î*” veya “*şer’-i şerîf mucibince*” yahut “*şer’-i şerîfe mutabık* veya *muğayir*” ifadelerinden kast edilen de Hanefî söylemine uygunluk ya da aykırılıktır.¹³

Din farkı gözetmeksizin müslim, gayr-i müslim ki yaygın tabirle “*teb’a*” veya “*reâya*” diye nitelenen Osmanlı halkı, öteden beri birtakım kategorik ayrımlara tabi tutulmaktaydı. Bu, yaşanmışlıktan gelen tarihsel bir gerçek olduğu kadar sosyal tarihçilerin de üzerine basa basa dillendirdikleri bir husustur. Bu vurgu, keyfî, tarafgir veya karşıt bir tutum olarak yorumlanmamalıdır. Bu hakikat, devletin çıkardığı kanunlarla ve din adamlarının, bilhassa Şeyhulislâmlık makamının verdiği fetvalarla baskı ve şiddet yoluyla zoraki kabul ettirilen bir şey de değildir. Sözün özü, vakıa şundan ibarettir:

Osmanlı bir gelenekten gelip doğmuş ve tarih sahnesinde yerini almıştır. Dolayısıyla birtakım birikim kendisine eski kültür ve medeniyetlerden tevarüs etmiştir. Bunların başında da kurulduğu, yurt edindiği ve gittikçe genişleyerek üzerinde altı asır gibi uzun sayılabilecek bir müddet hükümlanlık tesis ettiği Anadolu merkezli bu topraklarda kendisinden önce var olan devlet ve milletlerin idarî ve askerî tecrübeleri gelmektedir. Bunların başlıcalarını saymak gerekirse Roma, Bizans ve Pers imparatorlukları, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri, İlhanlılar, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri ile Moğollar ve Memlûklüler zikredilebilir. İşte Osmanlı, her alanda olduğu gibi siyasî, içtimaî, iktisadî ve askerî sahalarda da adı geçen beylik, devlet ve imparatorluklardan şu

¹² “Osmanlı Din Bürokrasisi” hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Dursun, “(Siyasî-İdarî Sistemle İlişkileri Açısından) Din Bürokrasisi (Yapısı, Konumu ve Gelişimi)” (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), s. 127-174.

¹³ Osmanlı’nın “Din ve Hukuk: Adâlet ve Eğitim” anlayışı hk. bilgi edinmek için bkz. Öztuna, *age*, II / 139-177.

veya bu şekilde etkilenmiş ve onlardan az ya da çok bir birikim almıştır ki bu, devletlerin ve milletlerin tarihinde kaçınılmaz bir realitedir.¹⁴ Peki Osmanlı, seleflerinden aldığı bu geleneksel mirasa kendisi bir katkı sağlamış mıdır? Elbette, bunu inkâr mümkün değildir. Bütün bu söylenenler ışığında oluşan ve Cumhuriyet Türkiye'si'ne intikal eden vaziyetin özeti şudur:

Osmanlı halkı, ilk başta ana hatlarıyla iki büyük sınıfa ayrılmaktadır: *Yönetenler* ve *yönetilenler*. Bunlardan birinci grup, kendi içinde ayrıca *askerî* ve *sivil* erkân diye ikiye ayrılmaktadır. İkinci grup ise artık toplumun diğer bütün katmanlarını içine alacak biçimde önce köylerde ve kasabalarda yaşayanlar ile şehirlerde ve saltanat merkezinde yaşayanlar olmak üzere ikiye, sonra da kendi içlerinde bu kez yaptıkları işler itibarıyla, yani meslekleri göz önünde bulundurularak birtakım tabakalara ayrılmaktadır. İşte çoğunluğu oluşturan bu geniş halk kesimi, meşguliyet alanları dikkate alınarak şöyle tasnif edilebilir:

Göçebe yaylacılar ile çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan köylüler; esnaf, tüccar, sanatkâr ve zanaatkâr olan şehirliler; eğitim-öğretim ve eser yazma faaliyetleriyle uğraşan ulemâ zümresi, mahkemeler başta olmak üzere devletin bürokratik iş ve işlemlerini yürüten ve “kalemiye” diye tabir edilen memur takımı, kadılar kadrosu, hekimler ve diğer sağlık çalışanları ile din adamlarından oluşan ilmiye sınıfı.¹⁵ Bu büyük sivil kitlenin dışında azınlığı oluşturan ancak bunlardan daha etkin konuma ve rollere sahip olan askerî sınıfı, merkezde ve sarayda görev yapanlarla taşrada ve sınır boylarında (ribat, ikta ve tımar sistemlerine tabi olarak) devlet ve millet ile bunların menfaatlerini koruyanlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.¹⁶ Ayrıca bunlar da kendi içlerinde daha alt gruplara ayrılabilir ki bu tez çalışması kapsamında buna ihtiyaç bulunmamaktadır. Bir de hanedan ailesine ve saray ehline¹⁷ değinmek gerekir ki onlar da başlı başına ve apayrı bir tasnif konusudur, ancak bu konunun da çalışma alanımızla direk ilgisi bulunmamaktadır. Zaten aşağıda bu

¹⁴ Osmanlı'ya intikal eden önceki devlet ve milletlerin sivil ve askerî sistemlerine dair yönetsel birikim ve deneyimler hk. geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (Ankara: TTK Yayınları, 1988); ayrıca yine Osmanlı Devleti'nin “Devlet ve Hükûmet” düzeni hk. bilgi edinmek için bkz. Öztuna, *age*, II / 51-78.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: TTK Yayınları, 1988); ayrıca yine Osmanlı Devleti'nin “İlim, San'at ve Kültür Tarihi” hk. bilgi edinmek için bkz. Öztuna, *age*, II / 178-206.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* (Ankara: TTK Yayınları 1984); ayrıca yine Osmanlı Devleti'nin “Ordu ve Donanması” hk. bilgi edinmek için bkz. Öztuna, *age*, II / 79-138.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı* (Ankara: TTK Yayınları, 1984); ayrıca yine Osmanlı Devleti'nin “Saray ve Hanedan” yapılanması hk. bilgi edinmek için bkz. Öztuna, *age*, II / 9-50.

kesimlerden hangisine mensup vâkıf ve vâkıfe varsa onlara ayrıca ve özellikle değinilecektir.

Şimdi tüm bu söylenenlerden ve dile getirilmeyen daha başka verili durumlardan hareketle üzerinde çalışılan vakfiye kayıtlarında mallarını, mülklerini vakfedenler diye isimleri geçen kişilerin Osmanlı toplumunun hangi katmanlarından geldikleri, yaptıkları işler veya meşguliyet alanları ya da en bilinen yönleri, eldeki belgeler ışığında gösterilmeye gayret edilecektir. Sözü edilen ve edilemeyen konuları aktarmaya geçmeden önce ele alınan bu ilk bölüme ait izlenecek yöntemle dair birkaç hususu belirtmek gerekmektedir:

a) Vâkıf ve vâkıfeler, askerî ve sivil ayrımı gözetmeksizin mesleklerine göre sıralanacaktır.

b) Gerek yukarıdaki bölüm başlağında gerekse aşağıdaki kısım başlağında, hem “*vakıf kurucuları*” hem de –bunların araları “veya” ile ayrılarak- “*mallarını vakfedenler*”, yani “*vâkıf ve vâkıfeler*” deme lüzumu hissedilmiştir. Bu ayrım ya da betimleme, şu gerekçeyle yapılmıştır: Malını vakfeden herkes, vakıf kurucusu olabilir de olmayabilir de. Açıkçası duruma göre ilgili kişi, malını mevcut bir vakfa bağışlar ve onunla yetinirse bu kimse vâkıf yahut vâkıfe sıfatını alır. Diğer taraftan bir başka kişi ise hem mülkünü hibe eder hem de bunun için bir vakıf tesis ederse işte o zaman bu, Vâkıf / Vâkıfe olmanın yanı sıra vakıf kurucusu hüviyetini de kazanır. O yüzden bu ayrıntı, alt ve üst başlıklara yansıtılmıştır.

c) Malını, mülkünü vakfeden şahısların aynı anda birkaç vasfı taşımaları hasebiyle birden fazla gruba dâhil edilmişlerdir. Meselâ, bir kimse hem tasavvuf ehli, yani tarikata bağlı biri hem de zanaat veya ticaret erbabından olabilir. Bu durumda onun, iki sınıfta da yer alması kaçınılmazdır.

d) Vakıflar, vakıflara mallarını hibe edenler (hayır - hasenât sahipleri) ve mülklerini vakfetmek niyet ve gayesiyle bağışlayanlar (Vâkıf / Vâkıfeler) ile ya bizzat bunların tayin ettiği veya mahkemelerin re’sen atadığı vakıf çalışanları hakkındaki açıklamalar, aşağıda yer alan ilk kısımda (bilinen vasıfları itibariyle anlatılan yerde) yapılacak; ayrıca erkek ya da kadın oluşları itibariyle olan kısımda –konuyu daha fazla uzatmamak için- bunlar tekrar edilmeyip tablolar hâlinde gösterilmekle yetinilecektir.

e) Yine aşağıda görüleceği üzere en bâriz özellikleriyle tanıtılmaya çalışılan vakıflar ve bunlarla bir şekilde ilişkisi bulunan kişiler ve görevleri hakkında malumat verirken bunlara uygun başlıklar konulmuştur. Daha kolay anlaşılсын diye *italik yazı* kullanılarak hatırlatma mahiyetinde atılan bu küçük başlıkların birbirini tutmadığı farkedilecektir. Bunların her vakıf için aynı sayıda olmaması, bizden değil ilgili vakfiyelerde yer alan bilgi

fazlalığı veya eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu kayıtlarda herhangi bir nokta ile ilgili bilgi yoksa olmayan şeylere yönelik önce başlık yazıp sonra da yan tarafının boş bırakılması yoluna gidilmemiştir. Açıkçası, belgelerde olmayan ara başlıklara –kafa karışıklığına sebebiyet vermemek için- burada değinilmeden geçilmiştir. Özetle, burada maddelerin azlığı ya da çokluğu, ana metin niteliğindeki vakfiye zabıtlarında bulunan malumatla doğru orantılıdır. Burada yapılan ise orada olanları, olduğu gibi buraya aksettirmekten ibarettir.

f) Vakfiye metinlerinde hiç okunamayan yerler, parantez içine alınan üç nokta (...) ile ve okunduğu hâlde ne olduğundan emin olunamayan, yani üzerinde tereddüt edilen yerler ise yine parantez içinde soru işareti (?) ile gösterilerek belirtilmiştir.

g) Ekler kısmında malını vakfeden kişiler cinsiyetlerine göre iki adet tablo halinde tasnif edilecektir.

h) Son bir nokta ise konunun esasını teşkil eden hem bu hem de devamındaki iki bölümde takip edilen ve uygulanan sistematikle ilgilidir. Tüm vakfiyelerin dökümü, üçe ayrılmış olup bunlar, kısaca kişiler, mallar ve amaçlar diye üç bölüme dağıtılmıştır. Buna göre her vakfiye, kendi içinde giriş, ana kısım ve sonuç olarak üçe bölünmüş ve bu çalışmadaki üç bölüme serpiştirilmiştir. Dolayısıyla birinci bölümde vâkıflar ve vâkıfeler, ikinci bölümde vakfedilen varlıklar, üçüncü ve son bölümde ise bunların niçin vakfedildikleri incelenmiştir. Bu itibarla bir bölümde hangi mevzu ele alınmışsa orada yalnız onunla alâkalı bilgilere yer verilmiş, diğer alanlara ilişkin malumat saklı tutularak ait olduğu bölüme bırakılmış ve aktarılmıştır.

2.1. Mesleklerine Göre

2.1.1. İlmiye Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları

1. *Vakfın adı*: Hoca Saadeddin Evkafı.

Vakfın banisi / kurucusu: Muhtemelen vakfa ismini veren Hoca Saadeddin Efendi'dir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: O zamanlar İstanbul'da oturan Mustafa Efendi, evlâdiyet ve meşrutiyet üzere, yani böyle şart koşulduğu için vakfı idare etmekteydi.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Muhammed Çelebi'nin babası Dursun adlı zimmîdir.¹⁸

¹⁸ Aşağıda zimmîler için özel bir bahis açılmış ve bu kavram orada açıklanmıştır (Bkz. 28 no'lu dipnot).

Vâkıfın vekili: Aslında vâkıfın oğlu olmadığı, dolayısıyla çocuksuz ve vâriissiz öldüğü için bu işi, Bursa'nın Sarayoğlu Mahallesi sakinlerinden olan es-Seyyid Yakup Çelebi İbn es-Seyyid Muhammed Çelebi üstlenmişti.¹⁹

2. *Vakfın adı:* Hoca Sinan Evkafı.

Vakfın banisi / kurucusu: Büyük olasılıkla vakfa adını veren Hoca Sinan Efendi'dir. Vakfa konu olan ev, Hoca Sinan Evkafı müsekkafâtından, yani onun çatısı altında bulunan emlakından ve kendisine gelir sağlayan akarlarından biridir. Ancak bu vakfiyede ilginç bir durum var: Vakfiyede sözü edilen ve zikredilen vakfa hibe edildiği belirtilen evi, bu vakfa bağışlayan kişi belli değildir. Bunu şöyle yorumlamak mümkündür: İslâm'da hayır ve hasenatın gizli yapılması teşvik edildiği ve böylesi yardım ve iyiliklerin daha makbul ve sevabının da daha fazla olacağı Kur'an ve Sünnet'te bildirildiği için vâkıf veya vâkıfe, –zımnen bilindiği hâlde- kendisini saklı tutmuş olabilir.

Öte yandan yine bu vakfiyede bir de mütevellî belirtilmemiştir. Fakat bu husus, o denli önemli değildir. Zira mezkûr vakıftan, çoğul olarak “evkâf” diye bahsedildiğine göre –anlaşıldığı kadarıyla- ortada, birden fazla kuruluşu (vakıf tesisini) bünyesinde barındıran çok yönlü ve güçlü bir yapıya sahip vakıflar topluluğu var demektir. Dolayısıyla bunların idarecisinin olmaması düşünülemez ama her nedense bu vakfiyede onu zikretme ihtiyacı duyulmamıştır.²⁰

2.1.2. **Seyfiye Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları**

1. *Vakfın adı:* Vakfiye-i Eşref-zâde M.

Vakfın banisi / kurucusu: Büyük ihtimalle vakfa adını veren kişidir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Muhammed Efendi İbn Ömer.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Kara İbrahim Paşa bin Halil Paşa Pervane.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa Vilayeti Gemlik Kazası'na tabi Küçük Kumla'da Eşref-zâde Câmî-i şerifi Mahallesi sakinlerinden olup hayır sahibi ve iyiliksever bir şahıstır.²¹

¹⁹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 31b, Tarih: 16 Zilkade 1114.

Burada, bir vakfa bahçesini bağışlayan kişi bir zimmî olduğu için bu vakfiye, ayrıca zimmîler kısmında da değerlendirilmiştir.

²⁰ BŞSA: Defter: B 156, Varak: 100b, Tarih: Muharrem'in ilk günleri 1116.

Bu vakfiyede adı geçen ve ismi bu vakıfla anılan zat, “Hoca” vasfını taşıyan bir erkek olması hasebiyle bunun kurucu banisinin veya vâkıfının, ulema sınıfına mensubiyeti açık olduğundan bu vakfiye, bu kategoride gündeme getirilmiştir.

²¹ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 7a, *Vakfiye-i Eşref-zâde M.* (Fihrist 992) notuyla, Tarih: 5 Şaban 1138.

2.1.3. Saraya ya da Hanedân Ailesine Mensup Vakıf Kurucuları

Ele alınan konu kapsamında incelenen kayıtlarda sultan, vezir, ayân ve eşrâf ailelerinin fertlerinden olup görkemli yahut mütevazı saraylarda, köşklere ve yalılarda yaşayan yüksek zümreye veya üst düzey yönetici sınıfına mensup vakıf kurucusu veya herhangi bir vakfa servetini bağışlayan şahsa rastlanmamıştır.

2.1.4. Tasavvuf Erbabına ya da Tarikat Ehline Mensup Vakıf Kurucuları

1. *Vakfın adı*: Âsitâne-i Mevlevî Dergâhı Vakfı.

Vakfın banisi / kurucusu: Belli değil ama söz konusu tekke mensuplarının bu vakfı kurmuş olabilecekleri kuvvetle muhtemeldir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Adam (vakfa konu olan mülkün sahibi) evini, kendisinden sonra Âsitâne-i Mevlevî’de seccade-nişin tarikat olanların (tarikatın şeyhliğini üstlenenlerin) tasarrufuna bıraktığı için o vakitler, mezkûr Mevlevî Tekkesi’nde şeyhlik yapan zat, Salih Efendi İbnü’l-merhum Muhammed Efendi idi (ki fahru’l-meşayihî’l-kiram diye vasıflandırılıyor), büyük ihtimalle o an vakfın tevliyetini yürüten kişi, bu şahıs olabilir.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Derviş Muhammed İbn Ali Bey İbn Abdülvehhâb.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Fakir Mevlevî dervişlerinden biri olup Bursa Vilayeti sınırları içinde Alâeddin Bey Mahallesi’nde otururken borcu, terekesinden (geride bıraktığı maldan) daha fazla olduğu hâlde vefat etmiş kimsedir.

Vâkıfın vekili: Bu vakıf zabtını o an elinde bulunduran kişi, el-Hâc Muhammed Efendi İbn Ömer Çelebi olması hasebiyle vekâlet de bunun üzerinde olabilir. Zaten evin, bu zatın tasarrufu altında olduğu kaydediliyor. Ayrıca adamın normalde yasal varisi de aynı zamanda vâkıfın oğlu olan ve Derviş Muhammed diye anılan bu şahıstır.

Şahitler: Aynı mahalle, yani Alâeddin Bey Mahallesi sakinlerinden olan Muhammed Çelebi İbn Abdî ve Filboz Mahallesi’nde oturan Hasan Çelebi İbn Ali adlı kişiler.

Bu vakfiyede sözü edilen ve sahibi tarafından vakfedilen ev, yardımsever bir kişi olarak nitelenen bir erkek vâkıfa ait olduğu söylene de isminin önünde zikredilen “Paşa” sıfatı dikkate alındığında asker kökenli biri olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. O sebeple bu şahıs, burada seyfiye sınıfına mensup bir vâkıf sayılma-sının yanı sıra hayır sahipleri grubuna da dâhil edilmiştir.

Burada, vakfiyenin ana metninde vakfın adı geçmiyor ancak haşiyeye notuna “*Vakfiye-i Eşref-zâde M.*” kaydı düşüldüğü için bu kenar notuna göre bu ismi taşıdığı kanaatine varıldı ve yukarıya yazıldı.

Her ne kadar bu ilave yapı, bizzat yapana ve vâkıfın asıl varisi olan oğluna iade edilse de evin esasında bir vakıf malı ve buranın da er geç vakfa intikal edeceği, güçlü olasılıktır²²

2. *Vakfın adı*: Kaydedilmemiş ama hususî vakıf niteliğinde olabileceği ihtimaliyle aşağıda adı geçen vâkıfın ismini taşıyabilir.

Vakfın banisi / kurucusu: Bu da kaydedilmemiş ancak yukarıda söylenen gerekçeye dayalı olarak yine kurucu ile vâkıf, aynı şahıs olabilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Bursa'nın Veled-i Habib Mahallesi sakinlerinden olan el-Hac Abdülkadir Dede İbn Muhammed.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Yesevî (?) el-Hac Ali Dede İbn (...).

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa'nın Veled-i Harîrî Mahallesi'nde oturmakta iken daha önce vefat eden bir zat.

Vâkıfın vekili: el-Hâc Ahmed Efendi İbnü'l-Hâc Muhammed.

Şahitler: Muhammed Dede İbn İsmail ve Ahmed bin Muhammed adlı kişiler.²³

3. *Vakfın adı*: Bursa Darphane Mahallesi Nakşibendî Zaviyesi.

Vakfın banisi / kurucusu: Belirtilmemiş fakat yukarıdaki bilgi göz önünde bulundurularak adı geçen tekkede post-nişin olan şeyhler veya dergâh mensuplarının bu vakfı kurmuş olabilecekleri rahatlıkla söylenebilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Burası dava konusu olduğu zaman zaviyenin şeyhliğini ve vakfın idaresini eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Çelebi İbn Ebû Bekir Çelebi adlı kişi üstlenmek ve yürütmek istiyordu lâkin bu hak, bir başkası tarafından gasp edilmiştir ki bu da dava konusu olmuştur.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi İbn el-merhum eş-Şeyh es-Seyyid Ahî Mahmud Efendi ibn es-Seyyid Kasım nam müteveffa (ki bu şahıs, evin asıl sahibi ve vâkıf oluyor), bundan sonra ise bunun oğlu olan eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi görevi devralıyor ancak sıra üçüncü

²² BŞSA: Defter: B 155, Varak: 90b / 92.poz (kopya), Tarih: 16 Şevval 1122.

Bu kaydın yer aldığı B 155 no'lu deftere varak numarası konulmamış. O nedenle bu deftere ait varak numaraları, tarafımızdan baştan itibaren el yordamıyla sayılarak tespit edilmiş olup yalnızca bu deftere mahsus olmak üzere –herhangi bir yanlışlığa meydan vermemek için– yanlarına bir de poz numaraları yazılarak birlikte gösterilmiştir.

Burada ihtilafa, dolayısıyla davaya yol açan ek yapı değil de asıl vakfa konu olan ev göz önünde bulundurulduğunda bu kayıt, vakfiye hükmünde kabul edilmiş ve vakfiyeler içine alınması uygun görülmüştür. Ayrıca müteveffa vâkıfın bir Mevlevî dervişi olması hasebiyle ona, bu kategoride yer verilmiştir.

²³ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 21a, Tarih: 1 Zilhicce 1118.

nesle, yani torun eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Çelebi'ye gelince ip kopuyor, işler karışıyor ve bu ev, dava konusu yapılıyor.

Vâkıfın şer'î / hukukî vârisleri: Zevce-i metrukesi (arkada bıraktığı eşi) Ayşe bintü'l-Hâc Şaban nam Hatun, Anadolu'nun Van Kasabası'nda yaşayan baba bir (aynı babadan olma) kız kardeşi Şerife Saliha nam Hatun, Bursa'nın Darphane Mahallesi'nde vaki Nakşibendî Zaviyesi'nde hâlen evlâdiyet ve meşrutiyet üzere şeyh olan ve bu yazılı belgeyi elinde bulunduran eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Çelebi İbn Ebû Bekir Çelebi nam kimse ile bunlardan başka bu davaya Şerife Saliha'nın damadı da taraf olmuştur.²⁴

Vâkıfın vekili: Ahmed Çelebi İbn el-Hac Halil.

Şahitler: Van Kasabası ahalisinden Mustafa Çelebi İbn Şaban ve Muhammed bin Mustafa isimli şahıslar.²⁵

²⁴ Dikkat edilirse burada vakfa konu olan ve adı geçen kişilerin isimlerinin önünde iki sıfat yer almaktadır: Seyyid ve Şerif. Bunlar, İslâm'ın ve Osmanlı'nın sosyo-kültürel tarihinde önemli yer tutan iki kavramdır. *Seyyid*, Hz. Peygamber'in soyundan gelenleri ifade eden bir terimdir. Sözlükte “efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim” gibi karşılıkları olan seyyid kelimesi (çoğulu *sâdât*); “şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek” mânasına gelen *şerîf* ile (çoğulu *esrâf, şürefâ*) birlikte “nesl-i pâk-i Muhammedî'ye mensup olup yüceltmış olan” anlamında Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Fâtıma'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için belirtici birer unvan olarak kullanılmıştır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali'nin soyundan gelenlere aynı zamanda “seyyidü's-sâdât” denilir. Arap toplumunda seyyid gibi şerif de asil bir soydan gelen, şeref sahibi kuvvetli bir asabiyetle çevresinde etkin olan kabile reisinin kimliğini ifade ediyor, Kâbe ve Mekke yönetimiyle ilgili vazifeleri üstlenenler için kullanılıyordu. İslâmiyet'ten sonra Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren kızı Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin çocukları ve torunlarına aynı zamanda şerif unvanı da verilmiştir. Seyyid ve şerif unvanlarının Hz. Hasan ile Hüseyin'in dışında Hz. Ali'nin diğer çocukları (özellikle Havle bint Ca'fer adlı eşinden dünyaya gelen oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin soyundan gelenler) için de kullanıldığı görülür. Ancak IV. (X.) yüzyılın sonlarında ortaya çıkan genel anlayış seyyid ve şerifin, Hz. Hasan ile Hüseyin'in soyundan gelenlere tahsis edilmesidir. Seyyid ve şeriflere yönelik bazı hizmetleri ifa etmek için *nakib, nakîbüleşraf* veya *nakîbünnükabâ* adı verilen görevliler tayin edilmiş; seyyid ve şeriflerin şecereleri kaydedilerek toplumda statü ve asaletlerinin görünürlük kazanması için çaba gösterilmiştir. Nakîbüleşraflık müessesesinin Abbâsîler devrinden itibaren kurulup gelişmesine zemin hazırlayan bu girişim sayesinde İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine dağılmış olan seyyid ve şeriflerin kayıt altına alınma faaliyetleri hız kazanmıştır. Seyyid ve şerifler, sadece devlet katında itibar görmüyor, onlara ulemâ da saygı gösteriyordu. Nakîbüleşraflık müessesesinin vazifeleri arasında, seyyid ve şeriflerin şecerelerinin araştırılıp kaydedilmesi ve bu konuda sahte nisbet iddiasında bulunanların cezalandırılması, başta gelmekteydi. Osmanlı bürokratik hiyerarşisinde seyyid ve şeriflerin önemli bir yeri vardı. Süfî çevrelerin yanında Osmanlılar'da bürokrasi ve ilmiye kesiminde görev alan çok sayıda seyyid ve şerifin bulunması, bunların etkinliğinin bir işareti olmalıdır. Çünkü seyyid ve şeriflerin sıradan işlerle uğraşmaları hoş görülmemiş, *vakıflar başta olmak üzere* üst düzey görevlerde bunlara öncelik verilmesi istenmiştir. Bununla birlikte seyyid ve şerifler, geçimlerini sağlamak için bazan sıradan işlerle uğraşmışlarsa da birtakım örfî vergilerden muaf tutulmaları, mültezimlik gibi servet ve nüfûz gerektiren işlere girmelerine sebep olmuştur. Osmanlılar'da a'yân-ı vilâyet adı verilen kesimin içerisinde çok sayıda seyyid ve şerifin yer alması da bu hususu teyit etmektedir. Osmanlılar'da seyyid ve şeriflerin hukukî ihtilâfları, mahkemeye başvurulmadan hukukî kurallar ve mahallî teamüller yardımıyla nakîbüleşraf tarafından çözüldü. Seyyid veya şerifliği tasdik edilen kişi, yeşil siyâdet sarığını ömür boyu giymek zorundaydı. (*Seyyid ve Şeriflerin Osmanlı toplumunda işgal ettikleri yer ve hukukî konuları ile bunların bağlı bulundukları resmî makam olan Nakîbüleşraflık Kurumu ve bunun işleyişi* hk. daha fazla bilgi edinmek için bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Seyyid” (İstanbul: *DİA*, c. 37, 2009, s. 40-43.)

²⁵ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 39a, *Vakf-ı bir veya dava vak(ı)f lehine hitam bulunduğu* notuyla, Tarih: Recep ayının başı veya ilk günü 1117.

2.1.5. Vakıf Mütevellîsi ya da Vakıf Çalışanları Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları

Üzerinde çalışılan konu çerçevesinde incelenen vesikalarda vakıf mütevellîsi, vekili ve diğer vazifeliler gibi herhangi bir rol üstlenerek aktif biçimde vakıf çalışanı statüsünde bulunan vakıf banisi veya görevlisi olduğu vakfa mülkünü hibe eden bir kişi saptanmamıştır.

2.1.6. Esnaf ve Tüccar Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları

1. *Vakfın adı*: Gazi Hüdâvendigâr Vakfı.

Vakfın banisi / kurucusu: Belli değil ama büyük ihtimalle ismini taşıdığı zattır.

Vakfın mütevellîsi / yöneticisi: Hasan bin Abdullah.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: el-Hâc Muhammed İbnü'l-Hâc Hüseyin.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Eski saltanat merkezi Bursa şehri dâhilindeki (sınırları içindeki) Veled-i Yâbih veya Yâniç (?) Mahallesi ahalisinden / halkından olup hayır sahibi, ticaretle meşgul ve bu yolla her bakımdan kazançlı çıkmaya talip, salih tüccarların önde geleni (örnek alınan ve gösterileni) diye nitelendirilen bir şahsiyettir.²⁶

2.1.7. Mühtedî(ler)²⁷ Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları

Gerek hürler gerekse azatlılar (sonradan bir şekilde özgürlüğüne kavuşmuş insanlar) arasından her ne sebeple olursa olsun daha önce İslâm'dan gayri bir dine inanıp bilâhare Müslüman olan kitleden, bu araştırma sırasında hem vakıf kurucusu ve hem de bir vakfa mal varlığını bırakan hiçbir kişi, vakfiye kayıtlarında gözlenmemiştir.

2.1.8. Gayr-i Müslim veya Zimmî(ler)²⁸ Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları

1. *Vakfın adı*: Hoca Saadeddin Evkafı.

Vakfın banisi / kurucusu: Muhtemelen vakfa ismini veren Hoca Saadedin Efendi'dir.

²⁶ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 85b-86a, Tarih: 22 Cemâziyelâhir 1121.

²⁷ “Gerçeğe ulaşmak ve doğru yolu bulmak” anlamlarına gelen *hedy* ve *hidâyet* kökünden türeyen *ihtidâ* kelimesi, terim olarak; “İnançsız iken veya başka bir dine mensupken İslâm dinini seçmeyi ve benimseme”yi ifade eder. “İhtidâ eden, hidayete eren kimse”ye de *mühtedî* adı verilir. Kısaca, İslâm lehine “din değiştiren” de denilen ama gerçekte; “Diğer dinlerden birine inanırken ya da tamamen inançsız iken İslâm’a giren” şeklinde tanımlanması daha uygun olan mühtedî kavramı hk. daha fazla bilgi edinmek için bkz. Ali Köse, “İhtidâ” (İstanbul: *DİA*, c. 21, 2000), s. 554-558.

²⁸ Sözlükte “Bir kimsenin yüklendiği, ödemeye mecbur olduğu borç, alacak; himaye, sahip çıkma; antlaşma, ahit” anlamlarındaki *zimmet* kökünden gelen *zimmî*, “Kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi” demektir. “İslâm devletinde, o ülkenin vatandaşı olarak Müslümanlarla beraber yaşayan ve can güvenliğinin sağlanması karşılığında birtakım malî mükellefiyetleri bulunan başka din mensupları”ndan oluşan *zimmî* halka *ehl-i zimme* adı verilir. İslâm ülkelerinde yaşayan gayr-i müslim teb’ayı / ahaliyi betimlemek için kullanılan zimmînin tarihteki ve Osmanlılar’daki yeri ile fikihteki konumu hk. daha fazla bilgi edinmek için bkz. Mustafa Fayda, “Zimmî / Tarih” (İstanbul: *DİA*, c. 44, 2013), s. 428-434; Ahmet Yaman, “Zimmî / Fıkıh”, *ay.e*, s. 434-438; M. Macit Kenanoğlu, “Osmanlılar’da Zimmet”, *ay.e*, s. 438-440.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: O zamanlar İstanbul'da oturan Mustafa Efendi, evlâdiyet ve meşrutiyet üzere, yani böyle şart koşulduğu için vakfı idare etmekteydi.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Muhammed Çelebi'nin babası Dursun adlı zimmîdir.

Vâkıfın vekili: Aslında vâkıfın oğlu olmadığı, dolayısıyla çocuksuz ve vârisiz öldüğü için bu işi, Bursa'nın Sarayoglu Mahallesi sakinlerinden olan es-Seyyid Yakup Çelebi İbn es-Seyyid Muhammed Çelebi üstlenmiştir.²⁹

2. *Vakfın adı:* Adı belirtilmeyen bir kilise.

Vakfın banisi / kurucusu: Bunun da kim olduğu belirtilmemiş ancak ismi zikredilmeyen kilise mensuplarınca kurulmuş olma olasılığı yüksektir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Karaba Veled-i Laroros (?) nam zimmî ki aşağıda adı geçen vâkıf, bağışladığı evini kendisine teslim ederken bu kişiden bahisle; mütevellî-i vukuf (işinin ehli bir yönetici) ifadesini kullanmaktadır.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Veled-i Toros (?).

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa şehrinin Kenîse / Kilise Mahallesi'nde mütemekkin / yerleşmiş bir zimmî olup vakfettiği ev, aynı kentin İshak Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır.³⁰

2.1.9. Çelebî(ler)³¹ Sınıfına Mensup Vakıf Kurucuları

Ele alınan konu bağlamında incelenen vakfiye kayıtlarında çelebî unvanına sahip kişilerden, vakıf kurucusu veya herhangi bir vakfa malını bağışlayanlar olarak bu çalışmada kimseye tesadüf edilmemiştir. Ancak bu vasfı taşıyan şahıslar, Osmanlı

²⁹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 31b, Tarih: 16 Zilkade 1114.

Burada, her ne kadar bir vakfa bahçesini bağışlayan kişi bir zimmî olduğu için bu vakfiye, buraya konulmuş olsa bile ayrıca bu mülkün hibe edildiği vakıf, isminin başındaki "Hoca" sıfatından dolayı ilmiye sınıfına mensup olduğu anlaşılan bir zatın adını taşıyan evkaf olması hasebiyle o kategorideki vakfiyeler içinde de buna yer verilmiştir (Bkz. I. A- 1. Madde).

³⁰ BŞSA: Defter: B 157, Varak: 14a, (Vakfiye 373/1263): *Bir zimmînin kilise fukarası için vakfettiği eve ait vakfiyedir* notuyla, Tarih: 3 Ramazan 1137.

³¹ *Çelebi*, asil, zarif, okumuş, bilgili kimseler için kullanılan manevî ve onur verici bir sıfattır. Kelimenin menşei hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüş, bunlardan en tutarlı olanı da çelebinin Türkmen dilinde Allah'ın isimlerinden biri olan *Calap*'tan geldiği görüşüdür. Buna göre sondaki nispet ya'sı ile kelimeye calabî, "Allah'a ait ve mensup", yani "Allah'a bağlı" manası verilmiş olup telaffuzu zamanla incelerek celebî şekline dönüşmüştür. Kelimenin Anadolu'da "efendi" ve "beyzade" anlamlarında kullanıldığı tarihî kaynaklarda kayıtlıdır. Osmanlılar'da özellikle XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kültür seviyesi yüksek, üst tabakaya mensup olanlar, ilmiye ricali, divan şairleri, kalem erbabı, Divan-ı Hümayûn kâtipleri gibi genel olarak okumuş-yazmış, bilgili-görgülü kimselere, hatta bu vasıfları taşıyan bazı gayr-i müslimlere verilen bu unvan, ilk dönemlerde Osmanlı şehzadeleri için de kullanılmıştır. Özetle; iyi eğitim görmüş, kabiliyetli-tecrübeli, nazik-kibâr, ekserisi Mevlevî ve Bektaşî dervişlerinden, büyüklerinden veya ileri gelenlerinden olmakla toplumda belli bir hürmete lâyık görülen saygın kişiler diye nitelendirilen *çelebî* hk. daha fazla açıklama için bkz. Mehmet İpşirli, "Çelebi" (İstanbul: DİA, c. 8, 1993), s. 259.

toplumunda salih, emin ve âdil gibi yönleriyle tanındıkları ve halka güven verdikleri için itibarları yüksekti. O sebeple çelebî diye anılan bu zevat, vakfiyelerde umumiyetle mütevellî, vekil, şahit vs. olarak çokça istihdam edilmişlerdir. Taraf tutmayacaklarına, doğruyu söyleyeceklerine ve haksızlık yapmayacaklarına inanıldığı için özellikle vakıf davalarında davet usûlüyle yer alan çelebîlerle vakfiyelerde sıkça karşılaşılmaktadır.

2.1.10. Sadece Hayır Sahibi Olan / Statüsü Belli Olmayan Vakıf Kurucuları

1. *Vakfın adı*: Haşiye kaydına göre Ayşe Hatun Vakfiyesi adını taşıyor.

Vakfın banisi / kurucusu: Ayşe Hatun ibnetü Kurt bin Mahmud.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: 1. Önce kendi soyundan gelenler hem burada oturacaklar hem de tevliyetinin tasarrufunu elinde bulunduracaklar, 2. Ta ki bu ailenin sonu gelecek (bu kuşak tamamen yok olacak) işte o zaman adı geçen mahalle (Bursa'nın Daye Hatun Mahallesi) Mescidi'nde imam olan kimseler buranın gelirine ve tevliyetine mutasarrıf olsunlar demiş ki –anlaşıldığı kadarıyla- bu vakfiye kaydının tutulduğu zaman bu şart mucibince mütevellî nasb olunan ve tevliyeti deruhte eden kişi, o vakitler mezkûr mahalle mescidinin imamı olan ve fahru's-sâdâti'l-kiram diye nitelenen es-Seyyid Ebussuud Efendi İbnü's-Seyyid Ebû Bekir adlı zat imiş.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Ayşe Hatun ibnetü Kurt (?) bin Mahmud.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa'nın Daye Hatun Mahallesi sakinelerinden olup hayır - hasenât sahibesi (yardım ve iyiliksever) bir kadın.³²

2. *Vakfın adı*: Şahsî vakıf olduğu için bağışçının adını taşıyabilir.

Vakfın banisi / kurucusu: Banisinin de keza aynı kadın olduğu söylenebilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Efendi İbnü's-Seyyid Muhammed Efendi.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Ayşe Hatun ibnetü Hasan bin Hüseyin.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa şehrinin Hoca Muhammed Kirmânî Mahallesi sâkinelerinden olup hayır-hasenat sahibesi (yardım ve iyiliksever) bir kadın.³³

3. *Vakfın adı*: Vakfiye'nin kenar notuna göre Hindî Derviş Muhammed Vakıfnamesi.

Vakfın banisi / kurucusu: Yukarıya alıntılanan haşiye kaydı göz önünde bulundurulduğunda bu vakfın kurucu banisi de aynı şahıs, yani Hindî Muhammed Dedeli Abdurrahman olduğu söylenebilir.

³² BŞSA: Defter: B 81, Varak: 52 a-b, *Ayşe Hatun Vakfiyesi* (Fihrist 947) notuyla, Tarih: 1 Şaban 1123.

³³ BŞSA: Defter: B 81, Varak: 93a-b, *Vakfiyedir* (949): “Menzil-i mezkûra mutasarrıf olup ba'de vefâtihi zükûr ve inâsî müsâvî olmak üzere evladı ve evlad-ı evladı ve evlâd... sahh” notuyla, Tarih: 12 Cemâziyelûlâ 1124.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Mahmud Paşalı Ahmed.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Hindî (Derviş) Muhammed Dedeli Abdurrahman.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa'nın Konevî Mahallesi'nde sâkin olup hayır sahibi / yardımsever biridir.

Bu vakfiyede, vâkıfın kendisi Konevî Mahallesi'nde oturduğu hâlde vakfettiği evinden Kalenderhane fukarası yararlınsın diye şart koştur.³⁴

4. *Vakfın adı:* Gayr-i menkul için mahalle mütevellisinden bahsettiğine göre o mahalleye ait ve belki de aynı adı taşıyan bir vakıf mevcut olabilir ancak menkul mal için vakfa işaret etmiyor; bunun, emin bir kimseye teslimini istiyor.

Vakfın banisi / kurucusu: Taşınmaz mülk için mahalle vakfı söz konusu iken taşınır mal için güvenilir bir kimseden bahsediliyor.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Vâkıfe, mütevellî tayin etmiyor fakat kendisinden sonra burayı kullanacak kişi de vefat ettiğinde sözü edilen ev, adı geçen mahallenin mütevellisi (...) olan Saliha'yı burayı icara memur kılıyor ve kira gelirlerinin tasarrufunu da buna vasiyet ediyor. Ayrıca yine vâkıfe, geride bıraktığı bazı eşyayı da aynı kayıta vakfettiğini bildirmekte olup bunun için de mütevellî belirtmiyor ancak şöyle bir vasiyette bulunuyor: Kendisinin vefatından sonra aynı mahalleden emin bir kimsenin zabt ve tasarrufunda olup zikredilen mahalle ahalisi bunları (menkul kıymetleri) isti'mâl etsinler, yani kullansınlar.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Ayşe bint-i Pîrî nâm Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa Vilayeti Sağırıcı Sungur Mahallesi'nde oturan bir hanım.

Vâkıfenin vekili: Eğer bir vekil ismi vermek gerekirse bu, ya bu evi kendisinden sonra kullanacak Timurhan adlı kadın veya bunun peşinden yukarıda mahalle mütevellisi diye ismi geçen Saliha isimli kadın olabilir.

Bu vakfiye, hem gayr-i menkul hem de menkul malları içermekte ve her iki grup mevkûfât için de farklı şartları ihtiva etmektedir.³⁵

5. *Vakfın adı:* Vakfiye kaydına göre senede Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na 14 (on dört) akçe mukataası³⁶ olan bir mülk-i bağçe ifadesi kullanıldığına göre bu bahçe, adı geçen vakfın bünyesinde ve onun akarı olarak mütalaa edilebilir.

³⁴ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 2b, *Hindî Derviş Muhammed'in menzil vakıfnamesi* notuyla, Tarih: Rebiulevvel ayının başı veya ilk günü 1113.

³⁵ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 4b, Tarih: 26 Rebiulevvel 1113.

Vakfın banisi / kurucusu: Yukarıdaki notu dikkate alarak adı geçen vakfa göre değerlendirme yapılabileceği gibi ayrı bir vakıf olmadığı cihetiyle malını vakfeden kadına göre de akıl yürütülebilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Muhammed Efendi İbn Ebû Bekir.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: İsmihan Hatun ibnetü Ahmed.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa Şehri Hamza Bey Mahallesi sâkinelerinden olup hayır-hasenat sahibi (yardım ve iyiliksever) bir kadın.³⁷

6. *Vakfın adı:* Malların devredildiği ayrı bir hususi vakıf adı verilmiyor.

Vakfın banisi / kurucusu: Bu yüzden vakıfe de baniye de bağışçının bizzat kendisi gibi gözüküyor.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: el-Hâc Muhammed İsa (?).

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Seniyye Hatun ibnetü Abdullah Dede.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Eski saltanat başkenti Bursa Şehrinin Ahmed Paşa Mahallesi sâkinelerinden olup hayır-hasenat sahibesi (iyilik ve yardımsever) bir kadın.

Bu vakfiyede, vakfedilen iki gayr-i menkulden bahsedilmektedir ki bunlardan biri ev, diğeri de bahçe olup farklı yerlerde bulunmaktadır.³⁸

7. *Vakfın adı:* Nihayetinde malın bırakıldığı yer, Hacı Baba Vakıfnâmesi'dir.

Vakfın banisi / kurucusu: Herhâlde bu, adını, hem mahalleye hem de vakfa veren Hacı Baba isimli bir zattır.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: el-Hâc Ali bin Muhammed.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Ayşe Hatun ibnetü Süleyman.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa'nın Hacı Baba Mahallesi'nde oturmakta olup hayır sahibesi / yardımsever, iyilikleri arzu eden ve güzellikler peşinde koşan bir kadın.

Vâkıfenin vekili: Muhtemelen müteveli tayin ettiği şahıstır ki yukarıda bunun ismi mevcuttur.

Bu vakfiye metni Arapça olarak kaleme alınmıştır.³⁹

³⁶ *Mukataalı Vakıf:* Üzerine bina yapmak veya ağaç dikmek ve bunların orada durması mukabilinde seneden seneye emsalleriyle eşit bir ücret vermek üzere süresiz icar olunan vakıf arazisidir. Bir yer, mukataa ile kiralanabilmek için mütevellinin re'yi, hâkimin izni ve hükümdarın müsaadesi lazımdır. Bu konuda diğer şartlar ve daha başka bilgiler için bkz. Ali Himmet Berki, "Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller" (Ankara: *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, y. 1969), s. 338.

³⁷ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 7a, *Hamza Bey Mahallesi sâkinelerinden İsmihan Hatun'un Vakfiyesi* (Fihrist 986) notuyla, 13 Rebiulâhır 1113.

³⁸ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 20a-b, *Ahmed Paşa Mahallesi'nde Seniyye Hatun'un menzil ve bahçesi vakfiyesidir* (Fihrist 985) notuyla, Tarih: 21 Zilhicce 1113.

³⁹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 49a, *Hacı Baba Vakıfnâmesi* (Fihrist 986) notuyla, Tarih: Safer ayının sonları veya son günleri H. 1058.

8. *Vakfın adı*: Bahse konu malın devredildiği herhangi bir vakıf ismi zikredilmiyor, şahsa ait özel bir vakıf hüviyetinde gibi gözüküyor.

Vakfın banisi / kurucusu: Şayet bu bir vakıfsa ki öyledir; hem kurucusu hem de malını bağışlayan, aynı kişi olup bu, aşağıda ismi geçen kadındır.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Abdullah Çelebi İbn Hasan.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Gülistan bint-i Abdullah nam Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Eski saltanat merkezi olan Bursa'nın İmâret-i İsa Bey Mahallesi sâkinelerinden olup hayır-hasenat sahibesi (yardım ve iyiliksever) bir kadındır.

Vâkıfenin vekili: Muhammed Çelebi İbn Süleyman.

Şahitler: Hasan bin Ali ve İsmail ibn Ali isimli kişiler.⁴⁰

9. *Vakfın adı*: Bundan bahsedilmemiş.

Vakfın banisi / kurucusu: Belli değil ama vakfedilen bu evde, salihlerden biri olması hasebiyle son oturan kişi aşağıda vâkıfe diye anılan kadının ölen kocası es-Seyyid Ebû Bekir Çelebi'dir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Verilen bilgiler ışığında ve ihtiyaten; bu ev, sakin olan adam öldüğüne göre onun karısının, yani vâkıfe diye adı geçen kadının idareyi eline aldığı söylenebilir.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Havva bint-i Hasan nâm Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Velî Şemseddin Mahallesi sâkinelerindendir.

Vâkıfenin vekili: İsmail Çelebi.

Şahit: el-Hâc Mustafa Ahmed İbn Muhammed Ağa.

Vasî: Yukarıda zikri geçen vâkıfenin ana-baba bir (aynı anne-babadan olma) kardeşi Ali adlı küçük çocuğun validesi olan Fatıma bint-i İsmail Çelebi'dir.

(Birileri tarafından) bırakılan ve sulehaya şart koşulan ev, yukarıda ismi vâkıfe diye geçen kadının zevci / eşi olan es-Seyyid Ebû Bekir Çelebi adlı zattır (ki kendisi de salihlerden olmakla mezkûr menzile mutasarrıf iken vefat etmiştir).

Eldeki verilere göre; a) Vakfeden kişinin erkek mi, kadın mı olduğu net olarak belli değil, b) Her iki hâlde de bunların nasıl birileri oldukları da meçhul, c) Ancak son oturan kişi, salih olma şartına uyduğu için erkek biridir ama bunun da statüsü / rolüne dair bilgi yok, yani o da işi / mesleği bilinmeyen biridir.⁴¹

⁴⁰ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 65a-b, *Vakfiyedir* notuyla, Tarih: 9 Rebiulahir 1116.

⁴¹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 72b, *Sulehâya meşrûr vakf-ı menzil* (Fihrist 1166) notuyla, Tarih: 8 Muharrem 1117.

10. *Vakfin adı*: Vakfiye metninde *Ayşe bint-i Abdülmennân nam Hatun Vakfı* diye geçiyor lâkin haşiye kaydında *İmam Kasım Efendi vakf-ı menzili* notu düşülmüş ki bu farkın izahı aşağıda yapılmıştır.

Vakfin banisi / kurucusu: Vakıf, yukarıda adı geçen kadına izafe edildiğine ve onun ismini taşıdığına göre kurucusu da kendisinden başkası olamaz. Ancak yine de yukarıda değinilen ihtilaf şöyle telif edilebilir: Malını vakfeden kişi, ismi zikredilen kadın olup vakfettiği yer ise öteki mezkûr vakıftır. Nitekim “*mülk-i menzilin süknâsı mahalley-i mezbûrade imam olanlara meşrut Ayşe bint-i Abdülmennân nam Hatun’un vakfı iken...*” ifadesi bu yoruma varmayı zorunlu kılmaktadır.

Vakfin mütevellisi / yöneticisi: el-Hâc Osman bin Mustafa adlı kişi (ki bu zat, aynı zamanda Medine-i Bursa’da Kösreciler Mahallesi Mescid-i şerifinde imam imiş).

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Ayşe bint-i Abdülmennân nam Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bu konuda bir bilgi verilmemiş, yani kadının kimliği ve kişiliğine hiç değinilmemiştir.

Vâkıfenin vekili: Hüseyin ve Ali ibney Muhammed nam kardeşlerdir (ki aslında bunlar, vâkıfenin vekili olmaktan öte davanın açıldığı veya görüldüğü sırada evi – bir şekilde- ellerinde bulunduran kişilerdir).⁴²

11. *Vakfin adı*: Belirtilmemiş ama hibe edenin adını taşıyabilir.

Vakfin banisi / kurucusu: Belirtilmemiş ama yine bağışçının kendisi olabilir.

Vakfin mütevellisi / yöneticisi: İbrahim Çelebî veya Halebî (?) İbnü’l-Hâc Muhammed.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: İsmihan ibnetü’l-Hâc Hüseyin bin Ahmed nâm Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa Vilayeti dâhilinde (sınırları içinde) Hulvânî (?) Mahallesi’nde sakine olup hayır sahibesi / yardımsever bir kadındır.⁴³

12. *Vakfin adı*: Vakfiye-i Eşref-zâde M.

Vakfin banisi / kurucusu: Büyük ihtimalle vakfa adını veren kişidir.

Vakfin mütevellisi / yöneticisi: Muhammed Efendi İbn Ömer.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Kara İbrahim Paşa bin Halil Paşa Pervane.

Bu karmaşık yapıdan sonra şunlar söylenebilir: Karısı bu adamı, yani kocasını sulehadan biri olarak nitelediğine göre bunun ehl-i tarık / tasavvuf olma ihtimali bulunsa bile iyi bir insan olmanın yanı sıra hayır sahibi olduğu kesinlik arz ettiği için bu kaydın buraya konulması yeğlenmiştir.

⁴² BŞSA: Defter: B 92, Varak: 74a, *İmam Kasım Efendi vakf-ı menzili* (Fihrist 1167) notuyla, Tarih: 29 Muharrem 1117.

Kadının kim olduğu tam belli olmasa da hayır sahibi olduğu kesinlik arz ettiği için buraya yerleştirilmesi tercih edilmiştir.

⁴³ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 90b-91a, *Vakfiye* (Fihrist 948) notuyla, Tarih: 1 Cemâziyelevvel 1124.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa Vilayeti Gemlik Kazası'na tabi Küçük Kumla'da Eşref-zâde Câmî-i şerîfî Mahallesi sakinlerinden olup hayır sahibi / iyiliksever bir şahıstır.⁴⁴

13. Vakfın adı: Bilinmiyor.

Vakfın banisi / kurucusu: Aşağıda adı geçen vâkıf olabilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Aslında vakfın hâl-i hazırdaki mütevellisi, vâkıfın sulbî (bizzat kendi) oğlu Hüseyin Ağa imiş ancak bunun, vakfın değil de kendi menfaatini gözettiği fark ve tespit edilince bu kişi tevliyetten ref' olunup / alıkonulup yerine vâkıfın sulbî âhar (yine bir başka öz) oğlu el-Hâc Eyyûp nâm kimse –ki vakfa olan borcu eda etmek / ödemek üzere- vakfa müteveli nasb ve tayin olunmuş ve o da bunu kabul etmiştir.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: el-Hâc Ahmed bin Abdullah.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa Şehri dâhilinde (sınırları içinde) Çırak Bey Mahallesi'nde sakin olup hayır sahibi bir kimsedir.

Şahitler: Bursa'da Hüdâvendigâr Gazi('nin) (?) bina eylediği cami-i şerîfin imamı es-Seyyid Süleyman Efendi İbn Ebû Bekir, Bursa'da vâkı' / bulunan Mahmud Bey Mektebi'nin muallimi ve halifesi (okulun öğretmeni ve kalfası / yardımcısı) Veli Efendi bin Abd (...) ve adı geçen mescidin (aynı caminin) müezzini Molla Muhammed bin Halil isimli şahıslardır.

Vakfiyesinde şart ve tayin edip tevliyetini evladına şart eylediği (ki bu kaydın tutulduğu veya davanın görüldüğü zamanda, yani hâlen mütevellisi, zikri geçen vâkıfın bizzat kendi oğlu Hüseyin Ağa imiş ancak bu kişi, birtakım gerekçelerle bazı iddialarda bulunduğu; daha doğrusu bu vakıftan kendine göre bahanelerle alacaklı olduğunu belirterek hak talebinde bulunduğu (öyle ki söz konusu değirmen benim mülkümdür diye iddia etmiş; bunun üzerine mahkeme de bu kişi, vakfın harabına / yok olmasına sebebiyet verir kanaatiyle) vâkıfın bu oğlu, tevliyetten ref' olunup (el çektirilip) yerine yine vâkıfın diğer bir öz oğlu ve bu yazıyı kendinde bulundurup getiren el-Hâc Eyyûp nâm kimse sözü edilen tevliyete her vech ile / yönüyle... İşte bu zat, yani ikinci evlat, böylece bu vakfa müteveli nasb ve tayin olunduğunda o da –anlaşmazlık mevzuu olan- bu tevliyeti kabul etmiştir.

⁴⁴ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 7a, *Vakfiye-i Eşref-zâde M.* (Fihrist 992) notuyla, Tarih: 5 Şaban 1138. Bu vakfiye hk. kısa bilgi için bkz. 22 no'lu dipnot.

Ayrıca bahse konu değirmenin tamirine sarf eylediğimiz 60 (altmış) kuruş deyni / borcu hisselerimizden eda etmek üzere diyen kişiler, bu vakıftan pay alan ve yukarıda isimleri zikredilen üç görevli şahıstır.⁴⁵

14. Vakfın adı: Başka bir yere vakfedilmemiş.

Vakfın banisi / kurucusu: Kurucu, vâkıfın bizzat kendisi olabilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: el-Hac Hasan bin Hüseyin.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: es-Seyyid el-Hâc İbrahim Efendi İbnü's-Seyyid Muhammed Şahin.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Eski saltanat merkezi Bursa Vilayeti'nin Muhammed Şahin (?) Manticı Mahallesi'nde sakin olup hayır sahibi / yardımsever bir kişidir.

Vakfiye metninin devamında, yukarıda adı geçen mahallenin ismi, sadece ve kısaca Manticı Mahallesi diye geçmektedir.⁴⁶

15. Vakfın adı: Belli değil ama bağışçının ismine izafe edilmesi uygundur.

Vakfın banisi / kurucusu: Yine akarın sahibi bulunan ve bunu hibe eden kişinin olması münasiptir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Said Muhammed Efendi İbn Hüseyin.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: el-Hac İbrahim bin Ahmed.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa Şehri'nin Sivasiler Mahallesi'nde sakin olup hayır sahibi / yardımsever bir kimsedir.⁴⁷

16. Vakfın adı: Üftade Efendi Hazretleri Zaviyesi.

Vakfın banisi / kurucusu: Dergâh, Üftade Efendi Hazretleri'nin adını taşıdığına göre vakfı da ya bu zat yahut onun adına halefleri ve / veya halifeleri yahut tekke müdavimleri / mensupları tesis etmiş olabilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: O vakitler, Üftade Efendi Hazretleri'nin zaviye-i şerifelerinde evlâdiyet ve meşrutiyet üzere seccade-nişin tarikat (tarikat postuna oturan şeyh) ve vakıflarının mütevellisi olan umdetü'l-meşâyih eş-Şeyh Mustafa

⁴⁵ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 81b, *Vakfiyetini ispat* notuyla, Tarih: 13 Rebiülahir 1139.

Asıl vâkıfın, yardımsever bir kişi olmasına binaen buraya yerleştirilmiştir.

⁴⁶ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 84b, *Vakfiye* (Fihrist 993) notuyla, Tarih: Vakfiye tutanağının başında farklı bir kalem ve yazı siliyle; “*Ğurra-i Recebü'l-müfred yevmü'l-cumu'ah=Recep ayının başı veya ilk günü, Cuma günü*” notu düşülmüşken sonunda ise ana metinle aynı formda; “*Fi'l-yevmi'l-işrîn min-Cemâziye'l-âhir li-sene tis'un ve işrîn ve mieh ve elf=20 Cemâziyelâhir 1129*” diye kaydedilmiştir.

⁴⁷ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 94b, *Vakfiye* (Fihrist 994) notuyla, Tarih: Vakfiye tutanağının başında değişik bir kalem ve yazı şekliyle; “*Ğurra-i Ramazan İsneyn=Ramazan ayının başı, ikinci günü*” notu düşülmüşken sonunda ise vakfiye metniyle örtüşür biçimde; “*Fi-ğurra-i Recebü'l-mürecceb 1139=Recep ayının başı veya ilk günü 1139*” diye kaydedilmiştir.

Efendi İbnü’ş-Şeyh Muhammed Efendi, bu vâkıfe, malını buraya vakfettiği sırada kendisinin de mütevellisi olmuştur.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Emine bint-i Hasan bin Mahmud nam Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa Vilayeti dâhilinde (sınırları içindeki) Saadet Fakih Mahallesi’nde sakine olup hayır sahibesi / yardımsever bir kadındır.⁴⁸

17. Vakfın adı: Bu denli yüklü serveti vakfeden hatunun ismini taşıması haktır.

Vakfın banisi / kurucusu: Aynen banilik de yine bu hanıma yakışır.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Aşağıda vekil olarak zikredilen kişi, aynı zamanda vasilik de yaptığına göre vakıf malının idaresi de onun üzerinde kalmıştır. Kaldı ki kadının varisi de yoktur.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Timurhan bint-i Abdullah bin Abdülvehhab.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa Şehri Şeker Hoca Mahalle(si’nde) (?) sakine iken varisi olmaksızın vefat eden, fevkalade (sıra dışı / bir hayli) varlıklı olduğu anlaşılan ve bütün mülkünü ölmeden önce vakfeden bir kadın-efendidir.

Vâkıfenin / davanın vekili: (Bursa Kenti Hoşkadem Makramevî Mahallesi sakinlerinden olup bu yazıyı elinde bulundurup getiren / gönderen umdetü’l-mevâlâyî’l-ıẓâm=büyük efendilerin direği, yani sembol ismi) Abdulhadi Efendi İbn el-merhum eş-Şeyh Abdalbaki Efendi (ki bizzat vâkıfe tarafından vasiyy-i muhtar nasp ve tayin edilerek işbu davaya vekil kılınmıştır).

Şahitler: el-Hâc Veli bin Ali ve el-Hâc Hasan bin Muhammed.

Kethüda / kâhya: Kethüdaları (özel işlerini gören, işlemlerini yürüten kişi) İsmail Ağa İbn Abdullah.

Davanın karşı tarafı (vakfa, daha doğrusu merhume vâkıfeye borcu olan ve fakat buna itiraz edip ödemeye yanaşmayan kişi): el-Hâc Muhammed bin Ali.⁴⁹

18. Vakfın adı: Başka bir vakıf söz konusu olmadığına göre vâkıfın ismi ile anılmalıdır.

Vakfın banisi / kurucusu: Keza, vakfı kuran kişi de kendisi olmalıdır.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Muhammed bin Ahmed.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: el-Hâc Hüseyin Ağa İbn İbrahim.

⁴⁸ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 98b, Tarih: 7 Şevval 1129.

⁴⁹ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 61a / 62.poz (kopya), Tarih: 2 Cemaziyelahir 1122.

Bu vakfiyenin de yer aldığı 155 no’lu deftere varak numarası konulmadığından bunları tespit etmek için kendi marifetimizle varakları tek tek saymak suretiyle numaralandırarak bu rakamları saptamış olduk. Buna rağmen yine de her ihtimale karşı yanına bir de kaçıncı poz olduğunu belirttik.

Ayrıca vakfiyelere dâhil edilmeyen kayıtlardan şu iki tanesi daha bu kadına ait vakıf malı davası tutanaklardır: BŞSA: Defter: B 155, Varak: 68b, Tarih: 15 Cemaziyelâhir 1122 ve BŞSA: Defter: B 155, Varak: 69a-69b, Tarih: 14 Cumâdelâhir 1122.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa'nın sakinlerinlerinden / yerlilerinden olup sahibü'l-hayrât ve kâsibü'l-müberrât (hayır sahibi / yardımsever ve iyilikler peşinde koşup kazanan) biri.

Vâkıfın vekili: Kendisinden sonra evini birtakım şartlarla bıraktığı Hafız Süleyman adlı kişinin bu görevi üstlendiği ve yaptığı, vakfiye metnindeki ifadelerin akışından sezilmektedir.

Bu vakfiye, ev tipi dâru'l-kurralara güzel bir örnektir. Ayrıca vakfiye metninde vâkıfın isminin geçtiği yerde kendisi için bir dua cümlesi kaydedilmiştir ki o da bu hayrın karşılığında öte âlemdeki beklentiye dile getirmesi bakımından enteresan bulunmuştur: “*Cezahullahü teâlâ bi-dâri'n-naîm*=Yüce Allah, kendisini naîm yurduyla (bol nimetleri olan cennetiyle) mükâfatlandırırsın / ödüllendirsin).⁵⁰

19. Vakfın adı: (Bursa) Gazi Timurtaş Cami-i Şerifi Vakfı.

Vakfın banisi / kurucusu: Bunu, ya camiye adını veren şahıs veya onun adına hayru'l-halefleri tesis etmiştir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Ahmet Çelebi bin (...) (ki Bursa Şehri'nde bulunan Gazi Timurtaş Cami-i Şerifi'nin nukûd-i mevkufesine (vakfedilmiş / bağışlanmış paralara) bilfiil müteveli olan kişidir).

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: el-Hac Süleyman Ağa ibn Tedbirsiz (?) el-Hâc Muhammed Paşa İbn Seydî Ahmed.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa'nın Sungur Mahallesi'nde sakin olup hayır sahibi (yardımsever ve –ne yazık ki- yanarak hayatını kaybeden) bir kişidir.

Vâkıfın vekili: Ya yukarıda adı geçen müteveli olan şahıs yahut aşağıdaki vasi olarak ismi anılan tek kızıdır.

Adamın kanunî varisleri: Zevce-i metrukesi (geride bıraktığı karısı), vasiyy-i sağır evladı (vasî olan küçük oğlu) es-Seyyid Muhammed ile Şerife Fatıma, Şerife Ayşe ve Şerife Hatice adlı çocuklar.

Vâkıf babanın ve kanunî mirasçılarının işlerine vasî olan kişi: (Şer'î hüccete / hukukî delile göre bunların, yani yukarıda isimleri zikredilen kadın / anne ve kardeşlerin vasileri olan) Şerife Rabia Hatun ibnetü'l-Hâc (ki anlaşıldığı kadarıyla bu da onların ablaları, yani vâkıfın büyük kızıdır).

⁵⁰ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 102b / 104.poz (kopya), Tarih: 25 Cemâziyelâhir 1122.

22 ve 49 no'lu dipnotta belirtilen gerekçeye istinaden buradaki varak numarasının yanına kaçınıcı poz olduğunu da yazdık.

İddiayı redde vekil olan kişi: el-Hâc Derviş Ağa ibn Hüsameddin (ki vasiyy-i muhtar (ölen kişi veya geride kalanlar ya da davanın görüldüğü mahkeme tarafından seçilmiş vasî) olmakla tereke-i müteveffay-ı mezbura vâzıu'l-yed olan (adı geçen merhumun malına el koyan / bakan, daha doğrusu elinde bulunduran) kişidir).

Bilir ve adamın malını vakfettiğine tanık olan kişi: es-Seyyid Mustafa Efendi bin el-Hac Muhammed (ki mezkûr caminin (Bursa Şehri'nde bulunan Gazi Timurtaş Cami-i Şerifi'nin) hatibi olup davanın görüldüğü mecliste / mahkemede hazır bulunmuştur).

Şahitler: (...)’l-hıtap (...) es-Seyyid (...) Muhammed Efendi bin el-merhum es-Seyyid İbrahim Efendi, el-Hâc Mustafa bin Ebû Bekir ve el-Hâc Abdurrahim Ağa ibn el-Hâc Muhammed nam kimseler (ki bunlar, mahkeme huzurunda tanıklık etmişlerdir).

Yed-i emin: Bir bakıma bu işi –bu davadaki pozisyonu ve üstlendiği rol icabı– yukarıda zikri geçen el-Hâc Derviş Ağa İbn Hüsameddin üstlenmiş ve yürütmektedir (ki bundan aynı zamanda vekil-i mezbur diye bahsedilmektedir fakat daha sonra bu adamın, görevini ve yetkisini kötüye kullanarak bi-ğayr-i hak mülkiyet üzre vaz’-ı yed eder; yani haksız yere veya hakkı olmadığı hâlde eve el koyduğu ve kendi mülkiyetine geçirdiği ve vakfiyetini tamamen inkâr ettiği söylenir).⁵¹

20. Vakfın adı: Bursa’nın Kadem-eri Mahallesi’nde bulunan Fâtır oğlu el-Hacı Hasan nam sahibü’l-hayrin Vakfı.

Vakfın banisi / kurucusu: Yukarıda adı geçen, adı vakfa verilen veya ismi vakıfla anılan zat, hayır sahibi / yardımsever diye nitelendirildiğine göre vakfın kurucusu da aynı şahıstır.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: İbrahim Çelebi İbn Abdurrahman.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Bunun da yine vakfa adını veren kişi olması kaçınılmazdır.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Hakkında malumat yok.

⁵¹ BŞSA: Defter: B 156, Varak: 95b, Tarih: 27 Cemâziyelevvel 1128.

Vakfedilen evin sahibinden mutlak olarak sahibu’l-hayr olarak bahsedildiği için buraya konulmuş ama bir de yine ondan “Paşa oğlu Ağa” diye söz edildiği için acaba başka bir yere daha yerleştirilebilir mi diye akla gelebilir. Ancak ifadeye dikkatlice bakılırsa Paşa, yani asker kökenli (seyfiye sınıfına mensup) olan kendisi değil babasıdır. O nedenle buraya koymakla yetinilmiştir.

Vakfedilen evin ortağı: Mustafa Çelebi İbn Abdullah (ki buranın yarısının tasarrufunu ve bu yazılı anlaşma metnini / kaydı elinde bulunduran kişidir).

Vakfedilen evin diğer ortakları: Abdalbaki ve Hüsne Dâmine nam safirler (ki *safîre* kelimesi, *güzel ve ince sesli* anlamına geldiğine göre⁵² bunlar herhâlde ses sanatçısı, yani müzisyen kardeşler olabilir diye bir varsayımda bulunulabilir), vakf-ı menzilin nısf-ı âharına mutasarrıf (vakıf olan evin diğer yarısının tasarruf / kullanım hakkına sahip) kimselerdir.⁵³

21. *Vakfin adı:* eş-Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'nin Tekkeleri Evkafı (ki burası eski saltanat başkenti Bursa Vilayeti Doktor Şeref Mahallesi'nde bulunmaktadır).

Vakfin banisi / kurucusu: Herhâlde ya yukarıda ismi zikredilen şahıs ya da onun adına söz konusu dergâhın ondan sonra gelen ve kendisinin halifeleri olan şeyhleri veya mensupları bu vakfı tesis etmiş olabilirler.

Vakfin mütevellisi / yöneticisi: Abdülatif Efendi İbn eş-Şeyh Ahmed Efendi (ki bu ikinci şahıs, meşayih-i kiramın üstün olanı ve ışık saçanı olarak nitelendirilmektedir).

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Fatıma bintü'l-Hac Hüseyin bin Abdullah nam Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Eski saltanat merkezi Bursa Şehri Şihabüddin Paşa Mahallesi'nde sakine olup hayır-hasenat sahibesi bir zâtiye (yardım ve iyiliksever bir kişi)dir.⁵⁴

22. *Vakfin adı:* Paranın büyük kısmı, Bursa'nın hazîra (dış, kenar, mezarlık tarafındaki) mahallelerinden Bâb-ı zemin Mahallesi'nde Ataullah (?) Çelebi nam ehl-i hayrin bina eylediği Dâru'l-Hadis, çok az bir kısmı ise Koca naib merhumun tebâ'ından Ahmed Bey nam sahib-i hayr(in) (?) bina eylediği mescid-i şerif için bırakılmıştır.

Vakfin banisi / kurucusu: Yukarıda isimleri zikredilen iki müessesenin kendi adlarına kurulan vakıflarının var olup olmadığı bilinmemektedir.

Vakfin mütevellisi / yöneticisi: Salih / iyi insanların örnek alınan ve uyulanı Ahmed Efendi İbn el-merhum el-Hac Bayram Efendi.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: el-Hâce Fatıma bint-i Şaban Efendi nam Hatun.

⁵² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1988), s. 1091.

⁵³ BŞSA: Defter: B 157, Varak: 28a, *Da'vay-ı menzil-i vak(ı) f* notuyla, Tarih: 29 Zilhicce 1137.

Bu kayıt, vâkıfın, kim ve nasıl biri olduğuna dair bilgi olmasa bile malını vakfeden bir sahibu'l-hayr olması hasebiyle buraya konulmuştur.

⁵⁴ BŞSA: Defter: B 158, Varak: 64a, *Vakfiye-i menzil bi-zaviye-i Şeyh Ahmed Efendi* notuyla, Tarih: 19 Muharrem 1141.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa'nın Reyhan Paşa Mahallesi'nde sakine olup hayır sahibesi / yardımsever bir kadındır.

Vâkıfenin vekili: el-Hac Ali bin Mustafa.

Şahitler: es-Seyyid Hüseyin Çelebi İbn es-Seyyid Ahmed el-Hayyât ve Molla Halil bin İbrahim.⁵⁵

23. Vakfın adı: Belli değil ama vâkıfeye nispet edilmesi münasıptır.

Vakfın banisi / kurucusu: Benzer biçimde vâkıfe, kurucu olarak kabul edilebilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: es-Seyyid el-Hâc İsmail (?) İbn Muhammed.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Ayşe ibnetü'l-Hâc Hasan nam Hanım.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Eski Saltanat merkezi Bursa Şehri dâhilinde (sınırları içinde)ki Kavaklı Mahalle(si) sâkinelerinden olup hayır-hasenat sahibesi (yardım ve iyiliksever) bir kadındır.

Vâkıfenin vekili: es-Seyyid Muhammed Ağa İbnü'l-merhum Ebû Zerr (?) el-Hâc Hasan (ki adı geçen vâkıfe kadının kardeşidir).

Davanın şahitleri: el-Hâc Ebû Bekir İbnü'l-Hâc Hasan ve el-Hâc İbrahim İbnü'l-Hâc Muhammed isimli şahıslar.⁵⁶

24. Vakfın adı: Başka bir vakıfla ilişkili olmadığına göre hayır sahibi şahsın ismiyle anılabilir.

Vakfın banisi / kurucusu: Aynı şekilde kurucu, yine aynı zat olabilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Süleyman Efendi İbn Muhammed ki “umdetü'l-eimmeti's-salihîn=iyi kimselerin imamlarının / önderlerinin başta geleni” diye nitelendirilmiştir. Buna göre bu zat, sıradan biri değil özellikli biridir.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Osman Halife İbn Abdullah.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Bursa Vilayeti Şerefüddîn Paşa Mahallesi sakinlerinden olup hayır - hasenât sahibi (yardım ve iyiliksever) bir şahıstır.

Vâkıfın vekili: Vâkıf, vakfa konu olan mülkü, kendisinden sonra –şartlı olmak kaydıyla- karısına bıraktığına göre bu kadın bu vazifeyi yüklenmiş olabilir.⁵⁷

25. Vakfın adı: Cafer Çelebi nam sahibü'l-hayrin Vakfı.

Vakfın banisi / kurucusu: Muhakkak ismi zikredilen şahıstır.

⁵⁵ BŞSA: Defter: B 158, Varak: 76a, *Vakfiye-i nukûd li-dâri'l-hadis fi-mahalle-i bâb-ı zemîn* notuyla, Tarih: 25 Safer 1141.

⁵⁶ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 5a, *Vakf-ı menzil* notuyla, Tarih: 20 Rebiülevvel 1118.

⁵⁷ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 46a. Tarih: 3 Muharrem 1120.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Muhammed Efendi bin Abdurrahman Efendi (ki “umdetü’l-müderres”, yani “önde gelen müderres” sıfatını haiz olduğuna göre önemli bir âlim olsa gerektir.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıf: Bahse konu evi, yukarıda adı geçen vakfa kimin bağışladığı belli değil; yalnız böyle bir hibenin varlığından, açıkçası vakfa senelik mukataasından söz edilmektedir.

Vâkıfın vasfı / özelliği: Vâkfedenin kimliği meçhul olduğuna göre hâliyle kişiliği de bilinmemektedir.

Davayı açan iddia sahibi ve mahkemede vakfın vekilliğini yapan kişi: Yukarıda vakfın mütevellisi olarak adı geçen bilgin zattır.

Vakfa bağışlandığı söylenen evi satın alan ve ölen sahibine ücretini ödeyen kişi: Derviş Muhammed bin el-Hâc Ali nam kimse (ki Bursa’nın Karakedi Mahallesi sakinlerinden olup hem bu kaydı / yazıyı elinde bulunduran hem de evin mülkü ve tasarrufu kendi üzerinde olan şahıs olup iddianın muhatabı da yine bu, yani aynı kişidir).

Muhammed bin Ali adlı kişinin şahitleri: el-Hâc Mustafa bin Veli ve Halil bin Ali ve Mustafa bin Muharrem nam kimselerdir (ki bunlar da Bursa’nın Karakedi Mahallesi ahalisinden / halkından olup bahsi geçen ve işbu vakıf davasına yol açan olaya sema’la (?) şهادet eden kimselerdir).

Müteveli ve vakıf vekilinin, dolayısıyla vakfın şahitleri: Mustafa Çelebi bin Hüseyin (ki Köşeler Mahallesi sakinlerinden) ile Hüseyin bin Mustafa ve Mustafa bin Sultan nam kimselerdir (ki bunlar da Abdal Muhammed Mahallesi sakinlerinden olup şahitlikte bulunmak için şer’î mecliste / mahkeme huzurunda hazır bulunan tanıklardır).

Evin, sahibi tarafından zamanında kendisine satıldığına dair evrak / tutanakta oluru / onayı bulunan kişiler: 1062 (bin altmış iki) yılına tarihli belge Mustafa Efendi nam nâib-i şer’in mührü ve imzası ve -10-93 (-bin- doksan üç) senesine tarihli belge de Veli Efendi nam nâib-i şer’in mührü ve imzasını taşımaktadır ki bunların ilkinde bir, diğerinde ise iki kıt’a / paragraf mülk-nâme hücceti (delil yazısı) yer almaktadır.⁵⁸

26. Vakfın adı: Vakfeden hatunun ismini taşıması haktır.

Vakfın banisi / kurucusu: Banilik de yine bu hanımdır.

⁵⁸ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 63b, Tarih: 15 Şevval 1120.

Vakfa adını veren zat, hayır sahibi diye tanıtıldığı için bu kayıt buraya konulmuştur.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: (Vâkıfenin sadriye kebire / ilk –doğan- büyük kızı) Şerife Ümmügülsüm Hatun (ki söz konusu vakfın tevliyeti, vâkıfe annesi tarafından bu kızına şart ve tayin edilerek bırakılmıştır).

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Fatıma bint-i Abdullah Efendi nam Hatun.

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa Vilayeti dâhilinde (sınırları içinde) İmaret-i İsa Bey Beldesi'nde oturmaktadır.

Vâkıfenin vekili: Vâkıfenin sadriye kebire kızı Şerife Ümmügülsüm Hatun (ki vâkıfe annesi tarafından hem tevliyet hem de vekâlet bu kızına tevdi ve vasiyet edilmiştir).

Kadının kanunî varisleri: Sadriye kebire kızları Şerife Zahide ve Şerife Ümmügülsüm nam hanımlar ile bunların baba bir (aynı babadan olma erkek) kardeşleri el-Hâc Ahmed Efendi, el-Hâc Abdulgani Efendi ve eş-Şeyh Abdurrahim Efendi.

Davaya vekil olan kişi: es-Seyyid Şeyh Muhammed Efendi İbnü'l-merhum Vaiz Abdullah Efendi (ki tescilli, yani resmen kayıtlı olarak mahkeme huzurunda davayı savunmaya yetkili vekil kılınmıştır).

İddiayı redde vekil olan kişi: Mefharu'l-meşâyihi'l-kirâm Eşrefzade eş-Şeyh es-Seyyid Şerefüddîn Efendi (ki bu da yine tescilli, yani resmî kayıtlı olarak mahkeme ortamında cevap vermeye selahiyetli kılınan vekildir).

Şahitler: Abdalbaki Efendi İbn Hüseyin Efendi ve el-Hâc Muhammed Efendi İbn eş-Şeyh Ahmet Efendi.

Yed-i emin: eş-Şeyh Şerefüddin Efendi ve el-Hac Abdülğani Efendi ve eş-Şeyh Abdürrahim Efendi (ki bir anlamda bunlar, mahkeme hükmünü icraya memur kılınan / vazifelendirilen şahıslardır).⁵⁹

27. Vakfın adı: Vâkıfe konumundaki vâlîde kadın olabilir.

Vakfın banisi / kurucusu: Keza anne bu rolde bulunabilir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Re'sen açılan bir dava olduğu için yok.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Ayşe bintü'l-Hâc Hasan İbn el-Hâc Hüseyin nam Hatun.

Vakıf davasının tarafları veya iddia sahipleri: Yukarıda adı geçen kadının varislerinin tümü (ki bunlar; sadriye kebire kızı Şerife Kerime ibnetü's-Seyyid Abdülbaki nâm Hâtun, sadrî oğlunun oğlu es-Seyyid Süleyman nam sağır, sadrî

⁵⁹ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 35a-b, Tarih: Ramazan'ın ortaları 1117.

oğlunun kızları Şerife Zahide ve Şerife Rukiyye nam hatunlar, sulbiye ve (...) validesi Saliha bint-i Ahmed nam Hatun ile mezburatân Şerife Zahide ve Şerife Rukiyye'nin zevcleri).

Da'va kâtibi / yazıcısı: Mevlâna Ali Efendi bin Muhammed Efendi (isimli zat ki Askerî Mahkeme mensubu hukuk adamı).

Dava vekilleri: Mahmud Ağa İbnü'l-Hâc Şeyhî ve Abdülkadir Ağalar İbn (?) Ahmed (nam kimselerdir ki bu iki şahıs, yukarıda adları geçen mirasçılara vekâlet görevi üstlenmiş olabilirler. Çünkü vakfiye kaydında şöyle bir ifade geçmektedir: *Da'vaya vekâletleri sabit olan vekil(ler)*. Yani bunlar, aynı zamanda olaya vâkıf olan bilirkişi hüviyetindeki görgü tanıklarıdır da denilebilir).

Şahitler: el-Hâc İbrahim İbnü'l-Hac Muhammed ve el-Hâc Ebû Bekir İbnü'l-Hac Hasan.

Davanın görüldüğü veya bu kaydın tutulduğu yer: el-Hac Recep nâm kimsenin (ki Bursa'da Veli Şemseddin Mahallesi sakinlerinden olan bir kişinin) evi.

Zaptı onaylayan: Hâlen Bursa Vilayeti Mahkemesi hâkimlerinden faziletli Muhammed Sahip Efendi('nin imzasıyla).⁶⁰

28. Vakfın adı: Bağışçı kadının ismini taşıması uygundur.

Vakfın banisi / kurucusu: Benzer biçimde malını hibe eden kadın olsa gerektir.

Vakfın mütevellisi / yöneticisi: Vâkıfe, daha hayatta iken kızının oğlu (ki metindeki ibare şöyle: ibnü ibne=kızından olma torunu (??) Abdurrahman Efendi'yi mütevellî nasp ve tayin etmiş ve şöyle şart koşturmuş: Bundan sonrası için de tevliyet görevini evladı ve evladının evladından ancak salih olanlar üstlenecek. Bunun soyundan gelenlerin ardından yine onun akrabasından olmak kaydıyla aynı şekilde salih olanlar tevliyet vazifesini deruhte etsinler / yürütsünler, yani bu böyle nesilden nesile devam edip gitsin.

Vakfa bağışta bulunan kişi / vâkıfe: Züleyha Hatun ibnetü Abdülkerim el-Hâc Rasîl / Ruseyl (doğrusu Rasûl olabilir, burada kâtip hatası var gibi (??)).

Vâkıfenin vasfı / özelliği: Bursa'nın İbrahim Paşa Mahallesi'nde sakine olup iffetli-namuslu kadınların örneği ve vakur, yani ağır başlı, adap-erkân bilen oturaklı kadınların direği, sembolü diye tarif edilen bir kadındır.

Vâkıfenin vekili: Muhammed Efendi bin Pîr Muhammed Efendi (ki kendisi ulemadan olup o zaman Molla Hüsrev Medresesi'nde müderris imiş).

⁶⁰ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 48b, Tarih: 2 Rebiulâhîr 1118.

Vakfın nâzırı: Bir de söz konusu vakfa, bu vakfın malına bakması, görüp gözetmesi için bizzat vâkıfe tarafından bir nâzır / bakıcı nâsp edilmiştir ki bu kişi de yine kızının oğlu olup Ali Efendi ismini taşımaktadır. Yalnız bu, aynı kızından mı yoksa başka bir kızından olma mı, bu hususa bir açıklık getirilmemiştir; o yüzden bu noktada tam bir netlik yok. Ayrıca bu Ali Efendi ile şahitler kısmında zikredilen Ali Efendi aynı şahıs mıdır? Bu konuda da bir izah yok, dolayısıyla bu yön de tam açık değil. Bu kişi, vakfın bütün işlerini yürütmekle görevlendirilmiş, öyle ki kadının kendi koyduğu şartları –yeri geldiğinde- değiştirme yetkisi bile verilmiş ona. Dahası, bu işi, bu zattan sonra kendi evlatlarının devralmasını ve onun soyundan gelenlerin kuşaktan kuşağa sürdürmesini tayin ve talep etmiştir.

Şahitler: Ali Efendi İbn Muhammed Efendi, Abdurrahman Efendi bin Muhammed Efendi ve Hacı İbrahim bin Ahmed Efendi Molla Ahmed bin Ramazan.

Bu, Arapça olarak kaleme alınan iki vakfiye metninden biridir.⁶¹

⁶¹ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 73a, Tarih: Cemâziyelevvel'in başları 1119.

3. VAKFEDİLEN MALLARA (MEVKÛFÂTA) GÖRE VAKIFLAR

Hemen herkes tarafından gayet iyi bilindiği gibi yeryüzünde edinilen ve sahip olunan bütün servet, temelde iki ana sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar, *menkul* cinsinden bir yerden başka bir yere transfer edilebilen (alınıp götürülebilen) *taşınır* nitelikteki mallar ve *gayr-i menkul* türündeki nakledilemeyen (yeri değiştirilemeyen) *taşınmaz* özellikteki mallardan ibarettir. Bu bölümde, vakfiyelerde yer alan vakıf malları, bu kaba tasnife uyularak önce genel hatlarıyla bu iki kategoriye konulacak, sonra da bunlar, kendi içinde ne çeşit mal olduğuna göre daha alt gruplara taksim edilerek ait oldukları yerlere dağıtılacaktır. Bu yapılırken şöyle bir ikilemle karşılaşılabilir:

Bir vakfiyede, vakfedilmiş birden fazla mala yer verilmiş olabilir. Söz gelişi, bir kişi vakıf malı olarak hem evini hem de parasını aynı anda bağışlamış ve bu, tek bir vakfiyede kayıt altına alınmış olabilir. Bu durumda –tıpkı önceki bölümde, malını vakfeden kişilerin birden fazla sıfatı taşımaları hâlinde olduğu gibi burada da- birden çok vaziyete elveren vakfiyeleri, söz konusu vakıf mallarının mahiyeti göz önünde bulundurularak birkaç yere birden dâhil edilecektir. Açıkçası, bazı vakfiyeler, bu sebepten dolayı ikinci ve belki de üçüncü kez tekrar gündeme getirilebilecektir.

3.1. Gayr-i Menkûl Vakıflar

3.1.1. Konutlar

1. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Senede vessasının (?) bahsi geçen mahalle (Bursa'nın Daye Hatun Mahallesi) Vakfı'na 24 (yirmi dört) akçe mukataası olan bir kapı (göz veya daire) ev olduğu bilgisi verilmiş.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Eyyûb adlı kişinin evi, İmam vakfı olan bir ev ve Abdülhamid isimli zatın evi ile şahsa ait özel yol ile sınırlı / komşu bir zemin kat daire, bir sofa, suyu akan bir çeşme ve basit bir ihata / çevre duvarını içeren evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vâkıfenin sakine olduğu ve birkaç kez mezkûra ve mezbura diye anıldığı yer olarak Bursa'nın Daye Hatun Mahallesi gösterildiğine göre bağışladığı / vakfettiği ev de burası, yani aynı yer olmalıdır.

“es-Sadekatü fidyetün li'l-me'âsî yevme yü'hazü'l-mücrimüne bi'n-nevâsî”
mefhûm-i şerifi ifadesi, bu vakfiyede geçmektedir.⁶²

2. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Değer ve metre-kare olarak belirtilmemiş.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Merhum Eyyûb Efendi Vakfı'ndan fahrü'l-meşâyihi'l-kirâm es-Seyyid eş-Şeyh Şerefüddîn Efendi tasarruflarında olan eve, zikrolunan Eyyûb Efendi Vakfı'ndan Kerime Hatun'un kullanımında olan eve, adı geçen mahalle (cami-i veya mescidinin) müezzinine meşruta / lojman olan eve ve umuma açık yola sınır / bitişik iki üst kat oda, bir sundurma, iki alt kat oda, bir fırın / ocak, iki su kuyusu ve tulumbası, bir ahır ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa şehrinin Hoca Muhammed Kirmânî Mahallesi'nde bulunmaktadır.⁶³

3. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Üstte bir daire, bir sundurma, bir ahır, bir samanlık damı, suyu akan bir çeşme ve basit bir ihata / bahçe duvarını kapsayan evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vâkıf'ın ikamet yeri Bursa'nın Konevî Mahallesi olduğuna göre ve vakfettiği ev de kendi oturduğu ev olması ihtimaliyle aynı adres olabilir. Burada –diğer vakfiyelerde olduğu gibi- evin yeri, yani neresinde neyin var olduğu ve etrafında nelerin bulunduğu şeklinde tarif edilmemiştir.⁶⁴

4. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Ev (gayr-i menkul) ve eşya (menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Ev konusunda bir değer belirtilmemiş ama eşyanın kıymeti hakkında şöyle denilmiştir: 10 (on) vukye (?) miktar bir kebiri kazgân (?).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İki carî tâk (?), iki sundurma, alt katta üç daire, bir kiler, sofa, suyu akan iki çeşme ve bir kenef / tuvalet ile basit bir ihata / bahçe duvarını ihtiva eden ev.

⁶² BŞSA: Defter: B 81, Varak: 52 a-b, *Ayşe Hatun Vakfiyesi* (Fihrist 947) notuyla, Tarih: 1 Şaban 1123. Yukarıdaki Arapça ifadenin manası: “Sadaka (her tür hayır), günahkârların alınlarından, perçemlerinden yakalanıp tutulduğu (ve cehenneme atıldığı) o kıyamet gününde günahlar için (affına vesile olacak, sahibine fayda sağlayacak ve vereni azaptan kurtaracak) bir fidyedir (kurtuluş akçesi mesabesindedir).” Bu sözün son tarafı bir âyet-i kerimenin bir kısmıdır: 55 / *Rahmân*, 41.

⁶³ BŞSA: Defter: B 81, Varak: 93a-b, *Vakfiyedir* (949): “Menzil-i mezkûra mutesarrıf olup ba'de vefâtihî zükûr ve inâsı müsâvî olmak üzere evladı ve evlad-ı evladı ve evlâd... sahh” notuyla, Tarih: 12 Cemâziyelülâ 1124.

⁶⁴ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 2b, *Hindî Derviş Muhammed'in menzil vakıfnamesi* notuyla, Tarih: Rebiulevvel ayının başı veya ilk günü 1113.

Aynı vakfiyenin devamında vâkıfe, sözü edilen bu gayr-i menkullerden ayrı olarak bir de menkul denilebilecek eşya kabilinden birtakım kap-kaçak türü şeyler de vakfetmiştir ki onu da şöyle ifade etmektedir: Silk-i mülkümde (bana ait) olan 10 (on) vukye (?) miktar bir kebiri kazgânımı (büyük kazanımı ?).

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vakfedilen menkul ve gayr-i menkul iki kalem mal olduğuna göre ve bunların biri ev diğeri de eşya olması üzerinden bir fikir yürütülürse bunların, vâkıfe kadının bizzat kendinin oturduğu ev ile kullandığı bazı şeyler olma olasılığı çok güçlüdür. Bundan dolayı adres olarak Bursa Vilayeti Sağırıcı Sungur Mahallesi gösterilebilir.⁶⁵

5. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:* Ev ve bahçe (iki gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Birkaç haneyi / meskeni bünyesinde barındıran ev ve içinde dut ağaçları bulunan bahçe.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vâkıfenin oturduğu ikamet adresinin dışında başka bir yer zikredilmediğine ve “mahalle-i mezburada” denildiğine göre bu mülk de Bursa’nın Ahmed Paşa Mahallesi’ndedir. Ancak bahçe için başka bir yer tarif edilmiş ki orası da Bursa yakınlarında veya civarında bulunan bir mevkidir.

Buna göre vakfiyede aynı şahıs tarafından bir gayr-i menkul daha vakfedilmiş olup onun hakkında da şöyle denilmektedir: Ve yine silk-i mülkümde olup medine-i mezbura-i asitane (Bursa Şehri’nin) (...) kurbunda vakı’a (yakınında veya civarında bulunan ?) (...) dut eşcârını müştemile mülk-i hadikamı (içinde dut ağaçları bulunan bahçe hüviyetindeki mülkümü)...⁶⁶

6. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:* Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Aşağıda, yani zeminde veya bahçe içinde bulunan üç adet daire, bir su kuyusu ve tulumbası ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Hem vâkıfenin sakine olduğu ikamet yeri, hem de burayı bağışladığı vakfın, dolayısıyla vakfiyenin adı Hacı Baba ismini taşıdığına göre burası Bursa’nın Hacı Baba Mahallesi’ndedir.

⁶⁵ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 4b, Tarih: 26 Rebiulevvel 1113.

Vakfedilen malların ikinci kısmı, yani menkul kabilinden olan şeylerdir.

⁶⁶ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 20a-b, *Ahmed Paşa Mahallesi’nde Seniyye Hatun’un menzil ve bahçesi vakfiyesidir* (Fihrist 985) notuyla, Tarih: 21 Zilhicce 1113.

Bu vakfiyenin birinci kısmında yer alan ev türü vakıf malı niteliği gereği buraya dâhil edilmiştir. Ancak bunun ikinci kısmında yer alan bahçe özelliğindeki vakıf malıdır.

Bu vakfiye metni Arapça olarak kaleme alınmıştır.⁶⁷

7. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Altta, yani zemin katta iki daire, üst katta bir daire, bir fırın, iki su kuyusu ve tulumbaları ile çevresinde ağaçlar bulunan (etrafı ağaçlarla çevrili olan) ev niteliğindeki mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vâkıfenin ikamet adresi eski saltanat merkezi olan Bursa'nın İmâret-i İsa Bey Mahallesi olarak gösterildiğine ve adı geçen mahalle denildiğine göre konumu burasıdır.⁶⁸

8. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Sohta / sofı Muhammed('in) evi ve İmam Vakfı('nın) evi ile iki yanı umumi yol ile sınırlı / çevrili, dışında ve içinde üst(lü) ve alt(lı olarak) birkaç daireyi, suyu akan bir çeşmeyi, içinde çeşitli ağaçlar bulunan bahçeyi ve dış cephede duvara bitişik dükkânı kapsayan evden ibaret ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın dış taraf-lar-ındaki (kenar semtlerinden) Gazi Hüdâvendigâr Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Burada, vakfedilen mallar üzerinden veya en azından bir kısmından, vakfeden kişinin ya da bunların tasarruf / harcama yetkisini elinde bulunduran şahsın (salihlerden biri olduğu ve hayatta iken bu vakfa ait arazi üzerine birtakım binalar / eklemeler yapan zatın) vefat etmesi üzerine bu adamın karısının, (söz konusu babadan, yani Seyyid Ebû Bekir Çelebi'den olma olma) kızının (ki ölen kocasından bu çocuğuna hiçbir şey kalmadığı, dolayısıyla muhtaç durumda olduğunu söyleyerek mağduriyetini gidermeye yönelik olarak) bir miktar hak talebinde bulunduğunu belirten bir kayıt olduğu anlaşılmaktadır. (Adı geçen kadının aynı babadan, yani bahsi geçen ve kocası olan adamdan olma diğer çocukları ise Mustafa, Ahmed ve Ali'dir.)⁶⁹

9. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Oduncu Şaban ve Hasan Efendi('nin) evleri ile özel ve genel yol ile sınırlı / çevrili olup mümtaz (çok güzel vaziyette) üst ve alt (katlarda) birer oda, suyu akan bir çeşmeyi, kenef / tuvalet ve bir miktar (h)avluyu ihtiva eden bir kapı (tek göz) ev niteliğinde mülk.

⁶⁷ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 49a, *Hacı Baba Vakıfnâmesi* (Fihrist 986) notuyla, Tarih: Safer ayının sonları veya son günleri H. 1058.

⁶⁸ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 65a-b, *Vakfiyedir* notuyla, Tarih: 9 Rebiulahir 1116.

⁶⁹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 72b, *Sulehâya meşrûr vakf-ı menzil* (Fihrist 1166) notuyla, Tarih: 8 Muharrem 1117.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti Kösreciler Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Bu, adı geçen mahalle (nin cami-i veya mescidin)de imam olanlara meşrut (imamlık yapanların oturmaları için şart koşulan) bir vakıf iken sonradan Hüseyin ve Ali adında iki kişi tarafından zapt / gasp edilen evin, bunların elinden alınmasına veya bunların ellerinin bu evden çektilmesine yönelik bir dava kayıdır.⁷⁰

10. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Müezzîn el-Hâc Ali('nin) evi, Değirmânî (?) evi, umuma açık yol ile çevrili, iki kapı alt kat mesken (zeminde iki göz daire), bir sofa, suyu akan bir çeşme ve bir miktar havluyu içeren evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti sınırları içindeki Hulvanî Mahallesi'nde yer almaktadır.⁷¹

11. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Zikredilmemiş ancak kıymetinin belirtilmesi bağlamında (üzerinde konumlandığı) arsasından Emir Sultan Vakfı'na yılda 10 (on) akçe mukâataası olduğu ifade edilmektedir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Üstte iki odası ve bir sundurması ile altta bir damı, su kuyusu ile tulumbası bulunan ve istinat duvarını ihtiva etmektedir.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti Gemlik Kazası'na tabi Küçük Kumla'da Eşref-zade Câmî-i şerifi Mahallesi'ndeki mahalle camiinin yakınında olup adı geçen caminin duvarı, vadi, keneflerin / helâların duvarı ve genel yol ile çevrilidir, yani bunlara sınırı bulunmaktadır.⁷²

12. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Derviş Ali Çelebi Vakfı('na ait) Ayşe Hatun('un) evine, aşağıda adı geçen mahalle(nin cami-i veya mescidinin) imamın(ın oturmasını) şart kılınmış (olan) vakıf eve, Kestane (?) bint-i Abdullah nâm Hatun('un) evine ve (şahsa) özel yola bitişik ve sınırı olan, üstte bir kapı (tek göz) oda, bir sundurma ve bir miktar havluyu bünyesinde barındıran evden ibaret mülk.

⁷⁰ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 74a, *İmam Kasım Efendi vakf-ı menzili* (Fihrist 1167) notuyla, Tarih: 29 Muharrem 1117.

⁷¹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 90b-91a, *Vakfiye* (Fihrist 948) notuyla, Tarih: 1 Cemaziyelevvel 1124.

⁷² BŞSA: Defter: B 95, Varak: 7a, *Vakfiye-i Eşref-zâde M.* (Fihrist 992) notuyla, Tarih: 5 Şaban 1138.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Eski saltanat merkezi Bursa Vilayeti'nin Muhammed Şahin (?) Manticı Mahallesi'nde bulunmaktadır.⁷³

13. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Dört tarafı Nalbant Ahmed Ümmühânî Hatun('un) evleri, mescid-i şerif ve umuma açık yol ile çevrili olan, yukarıda iki daire, bir sundurma, altında ahır, suyu akan bir çeşme ve kenefi / tuvaleti içeren evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Şehri'nin Sivasîler Mahallesi'nde bulunmaktadır.⁷⁴

14. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Dört tarafı Muhammed Efendi, Gülbûy (?) Hatun, el-Hac Osman mülkleri ve umumi yol ile çevrili olup bir üst kat oda, bir sundurma, iki alt kat oda, bir sofa, bir kiler, bir fırın, bir su kuyusu ve tulumbası ile basit bir çevre duvarını kapsayan ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti dâhilinde (sınırları içindeki) Saadet Fakih Mahallesi'nde yer almaktadır.⁷⁵

15. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Gayr-i menkul nev'inden bir ev olduğu kesin ama bunun haricinde bir de nelerden ibaret olduğu belirtilmeyen birtakım mallar daha var ki bunların menkul mal olduklarını metnin akışından tahminen bilebiliyoruz.

Vakfedilen malın miktarı: Sözü edilen terekenin, evin dışındaki emtianın / malların neleri kapsadığı belirtilmemiş ve bunlara değer biçilmemiştir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Yine söz konusu mülk / servet, ev hariç tutulursa nicelik ve nitelik bakımından sayılmamış ancak “mârifet-i şer'îye ile sûk-i sultanîde bey' olunup hâsıl olan meblağdan...=hukukî / yasal yollarla sultan çarşısında / pazarında satılarak elde edilen paradan...” denilmiştir. Bu ifade doğrultusunda bunların, çarşı-pazarda satılabilecek türden şeyler olduğuna göre bunların menkul değerler kapsamında mallar olması daha mantıklı ve akla yatkın gelmektedir.

⁷³ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 84b, *Vakfiye* (Fihrist 993) notuyla; bu vakfiyenin tarihi hk. 46 no'lu dipnota bkz.

⁷⁴ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 94b, *Vakfiye* (Fihrist 994) notuyla; bu vakfiyenin tarihi hk. 47 no'lu dipnota bkz.

⁷⁵ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 98b, Tarih: 7 Şevval 1129.

Gayr-i menkullerin bulunduğu yer: Vâkıfenin kendi oturduğu ev, Bursa'nın Şeker Hoca Mahalle(si'nde) bulunmakta fakat geride kalan diğer bütün malların yerleri belli değildir. Kaldı ki bunlar, taşınır mal oldukları izlenimi vermekte ve ağırlık kazanmaktadır. Bu durumda hâliyle nerede oldukları da önem arz etmemektedir. Belki de bunlar, vâkıfenin hayatında bizzat kullandığı ev eşyası olabilir.

Kadın, evinin yanı sıra “cümle muhallefat” diye bir ifade daha kullanmakta ve böylece bağışladığı mala bir kalem daha eklemeye bulunmuş olmaktadır ki zann-ı galibimizle bunlar, büyük ihtimalle kullandığı şahsî eşyası cümlesinden menkul mal niteliğindedir.⁷⁶

- 16. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:** Ev (gayr-i menkul) ve buranın sokak kapısı üzerine sonradan inşa edilen ek bina.

Vakfedilen malın miktarı: Vakfedilerek bırakılan miras, ölen adamın borcuna bile yetmez hâlde, yani çok kısıtlı ve azdır.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Sadece bir ev ve –daha vâkıf olan babası hayatta iken oğlunun kendisi için- bunun sokak kapısı üzerine yaptı-rdı-ğı bir carî akar tâktan (yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstüne inşa edilen bir kemerden / kubbeden) bahsedilmektedir.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti sınırları içindeki Alâeddin Bey Mahalesi'nde bulunan ve yalnızca ahali / halk ve komşular tarafından hududu / sınırları bilinen demekle yetinilmiş, bundan başka da yer tanımı yok, yani konumu tarif etmeye yönelik herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Müştemilatı / eklentileriyle birlikte ev ve buna ilave olarak burada asıl sözü edilen mevkûfe, bu evin sokak kapısına bakan yerde hayır sahibi (baba Ali Bey ibn Abdulvehhâb) ölmeden önce oğlunun (el-Hâc Derviş Muhammed'in), kendi malı / parasıyla ve kendisi için yaptı-rdı-ğı kısımdır.⁷⁷

- 17. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:** Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: es-Seyyid Mustafa Efendi ve Ahmed('in) menzilleri ile iki taraftan umuma açık yol ile sınırlı / çevrili bulunan, tasarrufu / kullanımı bana ait ve kendi mülküm olan ev.

⁷⁶ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 61a / 62.poz (kopya), Tarih: 2 Cemâziyelâhir 1122.

Vakfedilen malların birinci kısmı (ev) taşınmaz mal cinsinden olduğu için buraya konulmuştur, ikinci kısmı (eşya) ise taşınır mal cinsinden kısıma girmektedir.

⁷⁷ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 90b / 92.poz (kopya), Tarih: 16 Şevval 1122.

Burada ev, zaten vakıftı; anlaşmazlık bunun üzerine değil sonradan adamın çocuğu tarafından buraya ilave edilen eklentiye yöneliktir. O yüzden bu, hem eve, yani buraya hem de mülhakata girmektedir.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa vilayeti Tefsir-hân Mahallesi'nde yer almaktadır.

Görüldüğü gibi burada evin nitelikleri hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁷⁸

Bu vakfiye, ev tipi dâru'l-kurralara bir örnektir.⁷⁹

18. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Etrafında kayyım / kasım (...) ve hafı / vakfi (...) olan ev, kabirler / mezarlık (?), el-Hac Muhammed('in) zevcesi(nin) mülkü, imam vakfı(na ait) olan ev ve umuma açık yol ile sınırlı bulunan, üst katta iki daire, iki sofa, zeminde iki daire, iki sofa, bir köşk ve bunun da altında bir daire ile meyveli ağaçları ihtiva eden ev niteliğindeki mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın Veli Şemseddin Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Bu belge, bir vakfın vakfiyetini ispat davasına dair âdeta bir tescil hükmü kayıdıdır. Şöyle ki vâkıf, ölmeden 6 (altı) ay önce, terekesinin üçte birine denk gelen mezkûr evini, adı geçen caminin hatibinin zapt ve sakin olması kaydıyla ilgili caminin nukudunun bilfiil tevliyetini deruhte eden kişiye söylemektedir. Ancak adam aniden vefat edince vâkıfın vekili olan şahıs (el-Hac Derviş Ağa), bu eve el koymakla kalmıyor güya sözde müteveli olan o kişi, mahkeme huzurunda buna itiraz etmektedir. Muhakeme sonunda dava, vakıf lehine neticeleniyor ve ev, o kişiden alınarak (evden eli çektiler) vakfın akarına geçiriliyor.⁸⁰

19. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Bünyesinde ağa kapısı, birkaç adî (özelliksiz, sıradan normal) ev, ahır ile kas(ı)r / köşkü barındırmakta ve bahçesi bulunmaktadır.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'ya bağlı Firazoğlu Mahallesi'nde (müsekkafatından, yani onun çatısı altında bulunan emlakından ve kendisine gelir sağlayan akarlarından biri) olduğu Hoca Sinan Efendi Evkafı'na ait (...) han, (...)

⁷⁸ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 102b / 104.poz (kopya), Tarih: 25 Cemâziyelâhir 1122.

⁷⁹ Osmanlı ve daha önceki medreselerinin üç şubesinden / fakültesinden birini oluşturan ve genelde bütün Kur'an ilimlerini, özelde ise bunlardan biri olan Kıraat İlmi'ni tahsil ettiren, bu özellikleriyle de ağırlıklı olarak selâtin, vüzerâ, ayân ve eşrâf camileri ile merkezî nitelik arz eden camilere kalifiye din görevlisi yetiştirmekle İslâm eğitim ve kültür tarihinde ön plâna çıkan *Dâru'l-Kurrâ Kurumu* hk. geniş bilgi için bkz. Yusuf Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, AÜ SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

⁸⁰ BŞSA: Defter: B 156, Varak: 95b, Tarih: 27 Cemâziyelevvel 1128.

hane ile Yakup('un) ve Osman('ın) evlerine ve iki tarafı halka açık yol ile çevrili; yani bu sayılanlara komşu durumdadır.⁸¹

20. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Değer olarak senede arsasının Kenîse / Kilise Vakfı'na 360 (üç yüz altmış akçe) mukataa-i kadîmesi olduğundan bahsedilmektedir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Üst katta bir daire, alt katta iki daire, bir ahır, bir fırın, suyu akan bir çeşme ve bir miktar avluyu bünyesinde barındıran bir kapı (tek mesken) evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın İshak Paşa Mahallesi'nde bulunan ve Abdullah Efendi('nin) evi, Molla Muhammed('in) evi, Esvadır (?) zimmî(nin) evi ve halka açık yol ile sınırlı / çevrili, yani bu sayılan mülklere komşu olan bir ev.⁸²

21. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Evin yarı hissesi vakfedilmiştir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Dört tarafı Halil ve Postalcı Şahin mülkleri ile genel yola bitişik / komşu olan vakıf ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın Kadem-eri Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Dava konusu olan evin –vakfa kalan yarısı dışında- diğer yarısına sahip olan kardeşler Abdülbaki ve Hüsne Dâmine adlı kişilerdir ki bunlar için “safirler” sıfatı kullanılmaktadır. Bu kelime, *güzel ve ince sesli* anlamına gelmektedir. Dolayısıyla vakf-ı menzilin nisf-ı âharına mutasarrıf (vakıf olan evin diğer yarısının tasarruf / kullanım hakkına sahip bu kimseleri, müzisyenler / ses sanatçısı kardeşler olarak değerlendirmek, isabetli olur.⁸³

22. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Etrafı Yahudi-hane, Berber İsmail ve Muhammed mülkleri ile özel yola sınır / komşu olan, yukarı katta iki daire, aşağı katta iki daire, suyu akan bir çeşme ve bir miktar havluyu kapsayan evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Eski Saltanat merkezi Bursa şehri Şihabüddin Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır.

⁸¹ BŞSA: Defter: B 156, Varak: 100b, Tarih: Muharrem'in ilk günleri 1116.

⁸² BŞSA: Defter: B 157, Varak: 14a, (Vakfiye 373/1263), *Bir zimmînin kilise fukarası için vakfettiği eve ait vakfiyedir* notuyla, Tarih: 3 Ramazan 1137.

⁸³ BŞSA: Defter: B 157, Varak: 28a, *Da 'vay-ı menzil-i vak(ı)f* notuyla, Tarih: 29 Zilhicce 1137.

Ana metnin dışına şu kayıt konulmuştur: *Vakfiye-i menzil bi-zaviye-i Şeyh Ahmed Efendi* ki buna göre bu, tam bir vakfiye örneğidir.⁸⁴

23. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: (... ...), İbrahim Ağa ve Pir-kalem-zâde Muhammed Ağa('nın) evleri ve umumî yol ile sınırlı / çevrili olup üstte iki daire, bir sofa ile zeminde / alt katta iki daire, bir sofa, bir mutfak, bir fırın, suları akan iki çeşme, bir kenef / tuvalet ve basit bir ihata / bahçe duvarını içeren evden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Eski Saltanat başkenti Bursa şehri sınırları içinde(ki) Kavaklı Mahalle(si)'nde bulunmaktadır.⁸⁵

24. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Aşağıda iki daire, bir sofa, yukarıda bir daire, (bunun da) altında (bahçe katında) bir başka daire, bir fırın ile meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bir bahçeyi ihtiva eden ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın Veled-i Harîrî Mahallesi'nde (umdetü'l-meşayihî'l-ıẓâm ve zübtetü'l-ulemâi'l-kiram) eş-Şeyh Ahmed Efendi Zaviyesi'ne vakfolan eve, (... ...) evine, zikri geçen vakıf evi ile müşterek / ortak olan sokak kapısı önünde bulunan (veya sokak kapısının önünden geçen) hususî / özel yolun uç noktasında / bitiminde ve Hallaç Mustafa('nın) evine bitişik bir konumda yer almaktadır.

Bu vakfiyenin özelliği, vâkıf, kendinden sonra hanımının oturmasını, ondan sonra da tamir ve termiminden arta kalan icar geliri, öngördüğü (eş-Şeyh Muhammed Mısrî Efendi'nin Bursa'nın Şeker Hoca Mahallesi'nde bulunan) bir zaviyenin fakir dervişlerinin yeme-içme masraflarına sarf olunmak üzere gayr-i menkulünü vakfetmiştir. Ancak kadın / hanımı kendinden önce ölünce direkt ilgili şartın uygulanmasına geçilmiş fakat bu defa da evin kira bedeli, fakir dervişlerin yemeğine yetmeyince burası bir başka kadına (Hatice ibnetü'l-Hâc İbrahim bin (...)) nam Hatun'a), bir kısmı peşin olarak alınan ama asıl ödeme şekli vadeli olan ücretle kiraya verilmiş ve bundan alınan icar parası –vakfın menfaati gözetilerek– murabahaya yatırılmış ve öyle harcanmıştır.⁸⁶

25. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev ve ayrıca bir oda (gayr-i menkul).

⁸⁴ BŞSA: Defter: B 158, Varak: 64a, *Vakfiye-i menzil bi-zaviye-i Şeyh Ahmed Efendi* notuyla, Tarih: 19 Muharrem 1141.

⁸⁵ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 5a, *Vakf-ı menzil* notuyla, Tarih: 20 Rebiülevvel 1118.

⁸⁶ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 21a, Tarih: 1 Zilhicce 1118.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Bıçakçı dükkânı, Semerci Ebû Bekir dükkânı, özel yol ve genel yola sınır / komşu olup dâhiliyesinde (iç tarafında) iki üst kat oda, bir alt kat oda, iki fırın, suyu akan çeşme, bir ahır, kenef / tuvalet ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden ve ayrıca hariciyesinde (dış tarafında) ise (yine) bir üst kat oda ve basit bir ihata duvarını içeren ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti Şerefüddîn Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Bu vakfiyede iki husus dikkat çekmektedir: Hanımı, kendisi öldüğü vakit nikâhında olduğu, yani nikâhlı karısı olmaya devam ederse; daha açıkçası, kendisinden sonra başka biriyle nikâhlanıp evlenmezse bu evde oturacak. Bunun ardından yakınları da sakın olduktan sonra evin dışında kalan odanın, çocukların Kur'an talimi görmeleri için sıbyan mektebi olarak kullanılması; yani söz konusu odada çocuklara Kur'an okutmak kaydı ve karşılığında bu evde imamın oturması şart koşulmuştur.⁸⁷

26. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Alanı ve kıymeti zikredilmemiş ancak iddiaya göre bu ev, “Yüz (?) kırk (140) kuruş semen-i merfû'a” ilgili kişiye satılmış ve o gün-bugündür muaccele ve müeccele bedeller ile icar olunagelmıştır (peşin ve vadeli parayla kiraya verilegelmiştir). Ayrıca bu ev hakkında, “Senede vakf-ı mezbura (Cafer Çelebi nam sahibü'l-hayrin Vakfı'na) 70 (yetmiş) akçe mukataa-i kadîmesi olan” diye de bir ifade kullanılmıştır.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İki tarafı umumi yol ve bir tarafı Okçular Çarşısı, bir tarafı da bıçakçı dükkânı ile sınırlı / çevrili olan iki üst kat daire, bir sundurma, bir ahır, suyu akan bir çeşme ve basit bir duvarı kapsayan ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın Karakedi Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bir vakfa epey / hayli zamandır (58 / elli sekiz yıldır) mukataası olan bir evin, bir süre önce kendisine, ölen asıl sahibi tarafından satıldığını ve artık bu evin 40-50 (kırk-elli) seneden beri kendi mülkü olduğunu iddia eden bir adamın davasında bu, kabul edilmiyor ve mahkeme kararıyla o evden el çektirilerek (ev onun elinden alınarak) müteveli eliyle (ya söz konusu kişiye veya bir başkasına tekrar satılıp) gelirinin / ücretinin vakfa teslimine karar verilmiştir.⁸⁸

27. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

⁸⁷ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 46a, Tarih: 3 Muharrem 1120.

⁸⁸ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 63b, Tarih: 15 Şevval 1120.

Asıl vakıf olan mülk, ev ama bir de ona bağlı olarak akar ifadesi geçiyor.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Merhum eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi'nin oturduğu eve bitişik, kible tarafında Mustafa Ağa('nın) mülküne, batı yönünde bir kısmı adı geçen Ayşe('nin) tasarrufunda bulunan ve Haremeyn Vakfı olan arsa ile bir kısmı da özel yola, kuzey cephede el-Hac Davud Ağa('nın) mülküne ve doğuda ise Kale duvarına dayanan (ve bu noktada son bulan, dolayısıyla bunlara komşu olan) iki kapı / göz oda, bir sofa, bir kenef / tuvalet, bir su kuyusu ve tulumbası ile meyveli ve meyvesiz ağaçları bünyesinde barındıran bahçeli ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Şehri sınırları içindeki Darphane Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Dede, evini önce kendisi ve soyundan gelen evladı (çocukları)nın, sonra da bir Nakşî Dergâhı'nın şeyhliğini üstlenip yürütenlerin tasarrufuna ve oranın giderlerine sarf olunmak üzere burada şeyhlik yapan kişilerin tevliyet etmesini vasiyet ederek hayatta iken bu şartla vakfetmiştir. Ancak adamın çocuğundan sonra burası herhâlde el değiştirdiğinden dolayı olacak üçüncü nesil çocuk, yani torun, bu hakkını talep ederek hem evin, hem de şeyhliğin kendisine tevdiini istemiştir ve sonunda mahkeme kararıyla bu hak ona iade edilerek verilmiştir. Dolayısıyla bu hem bir vakfiye, hem de vakfın vakfiyetini ispat eden önemli bir kayıttır.⁸⁹

28. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Değeri belirtilmediği gibi nasıl bir ev olduğu, yani nelerden ibaret bulunduğu da zikredilmemiştir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Sadece konum bildirilmiş ki o da şöyle: Musallî Ağa('nın) veresesi/terekesi, İbrahim Ağa('nın) evi, Biber-kalem-zade Muhammed Ağa('nın) evi ve umuma açık genel yol ile sınırlı / çevrili ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti Kavaklı Mescid Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Bu vakfiyenin özelliği, vâkıfe, ölmeden 24 (yirmi dört) gün önce evini vakfediyor fakat vefatından sonra evladı, mal taksiminde bulunmak istiyor ancak çocuklarından büyük kız, bu evin taksimine ve satılıp mirasçılar arasında paylaşılmasına itiraz ediyor. Netice itibariyle terekenin sülüsüne eşdeğer olan ev,

⁸⁹ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 39a, *Vakf-ı bir veya dava vak(ı)f lehine hitam bulunduğu* notuyla, Tarih: Recep ayının başı veya ilk günü 1117.

vakfa devrediliyor, diğer kısmı ise kanunî / yasal mirasçılar arasında paylaştırılıyor. Böylece evin vakfiyeti, vâkıfenin arzusu doğrultusunda tescillenmiş oluyor.⁹⁰

29. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Bir ev ve iki dükkân (gayr-i menkul).

Gayr-i menkullerin bulunduğu yer: Vâkıfenin oturduğu ev, Bursa'nın İbrahim Paşa Mahallesi'nde bulunduğuna göre vakfettiği ev de burasıdır veya buradadır, yani bizzat kendi evidir. İki dükkân ise Bursa'da Tuzpazarı diye meşhur olan / bilinen çarşıda bulunuyor olup kible tarafı (güney yönü) halka açık yol, şark tarafı (doğu cephesi) benzer biçimde yine umumî yol, diğer tarafı / yönü hânut el-Hâc Mahmud (Mahmud'un dükkânı veya meyhanesi) ve öteki tarafı / yönü ise Bezirhanı'na bakan / uzanan (yani sınır ve komşu durumda olan) bir konumdadır.⁹¹

3.1.2. Tarım Arazileri / İşletmeleri

1. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Bahçe (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Tahminen 1,5 (bir buçuk) dönüm miktarı bahçe vasfında mülk.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Vakfiye kaydına göre Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na senede 14 (on dört) akçe mukataası olan bir bahçedir.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vâkıfe, Bursa Şehri Hamza Bey Mahallesi ahalisinden / halkından olup vakfettiği bahçenin de aynı yerde olup olmadığı bilinmemektedir. Çünkü farklı bir adres belirtilmemiştir.⁹²

2. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev ve bahçe (iki gayr-i menkul).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Birkaç haneyi / meskeni bünyesinde barındıran ev ve içinde dut ağaçları bulunan bahçeden ibaret mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vâkıfenin oturduğu ikamet adresinin dışında başka bir yer zikredilmediğine ve “mahalle-i mezburada” denildiğine göre ev, Bursa'nın Ahmed Paşa Mahallesi'ndedir. Ancak bahçe için başka bir yer tarif edilmiş ki orası da Bursa yakınlarında veya civarında bulunan bir mevkidir.

Bu vakfiyede aynı şahıs tarafından vakfedilen ve buraya konulan ikinci gayr-i menkul hakkında şöyle denilmektedir: Ve yine silk-i mülkümde olup medine-i mezbura-i asitane (Bursa Şehri'nin) (...) kurbunda vakı'a (yakınında veya civarında

⁹⁰ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 48b, Tarih: 2 Rebiulâhir 1118.

⁹¹ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 73a, Tarih: Cemâziyelevvel'in başları 1119.

Bu vakfiyede iki tür gayr-i menkulden söz ediliyor: Bir ev ve iki dükkân. Dolayısıyla bu vakıf kaydı iki yere birden yani hem ev tipi hem de ticarethane / işyeri türü vakfiyelere yerleştirilmiştir.

⁹² BŞSA: Defter: B 92, Varak: 7a, Hamza Bey Mahallesi sâkinelerinden İsmihan Hatun'un Vakfiyesi (Fihrist 986) notuyla, Tarih: 13 Rebiulâhir 1113.

bulunan ?) (...) dut eşcârını müstemile mülk-i hadikamı (içinde dut ağaçları bulunan bahçe hüviyetindeki mülkümü)...⁹³

3. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Bahçe (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: 1 (bir) dönüm tutarında.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İçinde servi ve dut ağaçları bulunan bahçe.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'ya bağlı Yahşi Bey Mahallesi yakınında / bitişiğinde ki Kanbur Muhammed ve Molla Salih mülkleri, Ali('nin) bahçesi ve umuma açık yol ile çevrili, yani bu sayılanlara sınır bir konumdur.⁹⁴

4. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Bahçe (gayr-i menkul). Bir de değirmen var ama bundan vakıf malı olarak bahsedilmemiş ancak tevliyetin el değiştirmesi mevzuunda bunun tamiri için harcanan borç paradan ve bunun bir şekilde ödenmesi taahhüdünün söz edilmiştir.

Vakfedilen malın miktarı: Alan ve değer olarak belirtilmemiş fakat (herhâlde senede ?) Hüdâvendigâr Gazi Vakfı'na 120 (yüz yirmi) akçe mukâtaa-i zimmeti olan diye bir özellik zikredilmiştir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İki göz / ünite değirmeni ile belirtilen hudutlar içinde dut ağaçları bulunan ve bahçesi olan bir arazi / mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın dış / kenar taraflarında ama yine bu şehre bağlı Acem Çeşmesi yakınında veya yanında bulunmaktadır ki halk tarafından hududu (başlangıç ve bitiş sınırları bilinen) Karaoğlan Deresi ve kaplıca (?) (...) suları ile (...) (...)de...

Bu belge, birtakım mevkufatın / malların gerçekte vakfedilmiş olduğunu –vâkıfın varislerinden / çocuklarından birinin ki aynı zamanda bu kişi o an bu vakfın tevliyetini üstlenmiş ve yürüten, yani mütevellisi olan şahıstır- tespit ve tayine yönelik ve tevliyetin söz konusu zattan / evlattan alınarak bir başka evladına devredilmesini öngören / karara bağlayan hüküm kayıdır.⁹⁵

5. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi*: Bahçe (gayr-i menkul).

⁹³ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 20a-b, *Ahmed Paşa Mahallesi'nde Seniyye Hatun'un menzil ve bahçesi vakfiyesidir* (Fihrist 985) notuyla, Tarih: 21 Zilhicce 1113.

İkinci kısımda yer alan bu vakıf malı, niteliği gereği buraya dâhil edilmiştir. Ancak bunun birinci kısmında yer alan vakıf malı buraya ait değildir.

⁹⁴ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 31b, Tarih: 16 Zilkade 1114.

⁹⁵ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 81b; *Vakfiyetini ispat* notuyla, Tarih: 13 Rebiülahir 1139.

Burada vakfedilen mülkler, değirmen ve (buğday ekilmek üzere icara verilmesi ve kira gelirlerinin şuralara sarf edilmesi şart koşulan) bahçe olduğuna göre hem tarım arzisi hem de ticarî işletme binası / yapısı cinsinden gayr-i menkuller grubuna konulmuştur.

Vakfedilen malın miktarı: Arsasının, Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na yılda 87 (seksen yedi) akçe mukataa-i kadîmesi olan 3,5 (üç buçuk) dönüm kiralık mülkü kapsayan bahçe denilmiş, bunun haricinde başka da bilgi verilmemiştir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İki taraftan Sivurmî (?) ve Pandalı adlı zimmîler tasarruflarında olan bahçelere, iki taraftan genel ve resmî yol ile sınırlı / çevrili merhum ve mağfûrun leh Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na, arsasının senede 87 (seksen yedi) akçe mukataa-i kadîmesi olan 3,5 (üç buçuk) dönüm kiralık mülkü ihtiva eden bahçe.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti'nin dışında Küplü Bekâr demekle maruf (bilinen / tanınan) mevzide / yerde bulunmaktadır ama vâkıf, bu semt ahalisinden / halkından değil, yani burada oturmamaktadır; Bursa'nın başka bir mahallesinin sakini ve adamıdır.

Bu vakfiyenin özelliği, külliyetli miktarı Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na bırakılıyor, arta kalan meblağ da Ulu Cami'de şeyhu'l-kurrâ'lık yapan ve daha önce rahmetli olan bir hocanın bir talebesine bırakılmıştır ki o da bunun karşılığında Kur'an ve Tecvid okutması ile ruhuna Fatiha ve İhlas okunup dua edilmesi için vakfedilen bir gayr-i menkule ait olmasıdır.⁹⁶

3.1.3. İktisadî Kuruluşlar

3.1.3.1. Ticarethaneler

- a) *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:* Bahçe (gayr-i menkul). Bir de değirmen var ama bundan vakıf malı olarak bahsedilmemiş ancak tevliyetin el değiştirmesi mevzuunda bunun tamiri için harcanan borç paradan ve bunun bir şekilde ödenmesi taahhüdünün söz edilmiştir.

Vakfedilen malın miktarı: Alan ve değer olarak belirtilmemiş fakat (herhâlde senede ?) Hüdâvendigâr Gazi Vakfı'na 120 (yüz yirmi) akçe mukâtaa-i zimmeti olan diye bir özellik zikredilmiştir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İki göz / ünite değirmeni ve belirtilen sınırlar içinde dut ağaçları bulunan ve bahçesi olan bir arazi / mülk.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın dış / kenar taraflarında ama yine bu şehre bağlı Acem Çeşmesi yakınında veya yanında bulunmaktadır ki halk tarafından hududu (başlangıç ve bitiş sınırları bilinen) Karaoğlan Deresi ve kaplıca (?) (...) suları ile (...) (...)de...

⁹⁶ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 85b-86a, Tarih: 22 Cemaziyelahir 1121.

Bu belge, birtakım mevkufatın / malların gerçekte vakfedilmiş olduğunu –vâkıfın varislerinden / çocuklarından birinin ki aynı zamanda bu kişi o an bu vakfın tevliyetini üstlenmiş ve yürüten, yani mütevellisi olan şahıstır- tespit ve tayine yönelik ve tevliyetin söz konusu zattan / evlattan alınarak bir başka evladına devredilmesini öngören / karara bağlayan hüküm kayıdır.⁹⁷

b) Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Bir ev ve iki dükkân (gayr-i menkul).

Gayr-i menkullerin bulunduğu yer: Vâkıfenin oturduğu ev, Bursa'nın İbrahim Paşa Mahallesi'nde bulunduğuna göre vakfettiği ev de burasıdır veya buradadır, yani bizzat kendi evidir. İki dükkân ise Bursa'da Tuzpazarı diye meşhur olan / bilinen çarşıda bulunuyor olup kible tarafı (güney yönü) halka açık yol, şark tarafı (doğu cephesi) benzer biçimde yine umumî yol, diğer tarafı / yönü hânut el-Hâc Mahmud (Mahmud'un dükkânı veya meyhanesi) ve öteki tarafı / yönü ise Bezirhanı'na bakan / uzanan (yani sınır ve komşu durumda olan) bir konumdadır.⁹⁸

3.1.3.2. Sanayi Kuruluşları

İncelenen ve tezin ilgi alanına giren zaman aralığındaki Şer'iyeye sicillerinde, çeşitli sektörlerde üretim yapan fabrika, atölye vb. irili ufaklı sanayi tipi iktisadî teşekkülün vakfedildiği bir vakfiye kaydına rastlanmamıştır. Herhâlde bunun sebebi, o devrin şartları gereği bu tür kuruluşların hem yaygın olmaması hem de böylesi varlıkların vakıf malı konusu olması, bir başka ifadeyle bağışlanacak mülkler arasına girmesi gibi bir anlayışın henüz o dönemde bulunmamasından kaynaklanmaktadır diye düşünülmektedir.

3.1.4. Eğitim ve Dinî Hizmet Amaçlı Kurumlar

Osmanlı'nın kurumsal bazdaki inşasında, belki eski veya yeni başka hiçbir devlette görülmeyen en önemli ayrıcalık, eğitim ve din hizmetleri veren kurumların yapılanmasının, çok büyük oranda vakıflar gibi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ve hayırseverler gibi bireysel inisiyatifler eliyle gerçekleştirilmesiydi. Ayrıca bu çeşit müesseselerin küçük bir azınlığı oluşturan kısmı, başlangıçta her ne kadar böylesi teşekküller marifetiyle tesis edilmeseler bile daha sonra kendi vakıflarını kurar ve bunların işletilmesi, içlerinde oluşturulan organları vasıtasıyla yürütülürdü.

⁹⁷ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 81b, *Vakfiyetini ispat* notuyla, Tarih: 13 Rebiülahir 1139.

Burada vakfedilen mülkler, değirmen ve (buğday ekilmek üzere icara verilmesi ve kira gelirlerinin şuralara sarf edilmesi şart koşulan) bahçe olduğuna göre hem tarım arzisi hem de ticarî işletme binası / yapısı cinsinden gayr-i menkuller grubuna konulmuştur.

⁹⁸ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 73a, Tarih: Cemaziyelevvel'in başları 1119.

Bu vakfiyede iki tür gayr-i menkulden söz ediliyor: Bir ev ve iki dükkân. Dolayısıyla bu vakıf kaydını iki yere birden, yani hem ev tipi hem de ticarethane / işyeri türü vakfiyelere yerleştirilmiştir.

Genel bir kural olarak rahatlıkla şu yargıda bulunulabilir: “İlim, kültür ve sanat erbabının, inanç ve ibadet ehlinin ve tasavvufî oluşum mensuplarının malî kaynak depoları vakıflardır.” Bu demektir ki vakıf müessesesi şeklinde bir organize ile kurulan mektep-mabet-tekke üçlüsü (ki bunlar, Osmanlı’yı altı asır ayakta tutan üç saç ayağı mesabesindedir), gerek yapım, gerekse işletme aşamalarında devlete ve millete yük getirmemekteydi. Zira bunları kurma ve çalıştırma işinde, finansörlüğü bizzat kurucuları yapmaktaydı. O bakımdan bu tesisler, bir nevi özel teşebbüs ürünleriydi. Gerçekte her çeşit ve düzeydeki medrese, ibadethane ve zâviyelerin tamamına yakını vakıfların idaresinde tesis edilmiş ve faaliyet göstermişlerdir. Belli bir döneme kadar sürdürülen bu teamül sayesinde ki devlet, genel eğitim, din, mezhep, tarikat vb. yapılanmasında etkin rol üstlenmemiştir. Fakat bu tip oluşumlara hepten de ilgisiz kaldığı söylenemez. Devlet eliyle yapılan sınırlı sayıda ve sembolik mahiyette öğretim kurumu, cami / mescid ve dergâhtan söz edilebilir. Lâkin devlet asıl ağırlıklı rolünü, tedrisat, ibadet ve ahlâkî geliştirmeyi hedefleyen kuruluşların yapımını özendirme, yönlendirme ve icrâatlarını denetleme istikametinde kullanmıştır. Devletin ibadethane, okul ve degâhlara bu denli mesafeli yaklaşımını, pasiflik ve ilgisizlikle suçlamak yerine, çağdaş-modern dünyanın çoktandır sıkça telaffuz etmeye başladığı; “devletin küçültülmesi”, “bürokrasinin azaltılması ve sadeleştirilmesi”, “demokratik engellerin kaldırılması”, “eğitimde fırsat eşitliğinin tanınması”, “akademik özerkliğin sağlanması” ile “din ve vicdan özgürlüğünün teminat altına alınması” gibi söylemlerle yorumlamak, daha tutarlı olur diye düşünülmelidir.⁹⁹

Özetle, bu durumda zaten kahr ekseriyeti vakıflar bünyesinde faaliyet gösteren mektep ve medreselerin, cami ve mescitlerin, tekke ve zâviyelerin binaları ve diğer akarları, niçin bir daha ve bir başka yere vakfedilsin ki? Çünkü kendileri vakıf varlığı hüviyetindeydiler. Aksine bunlar, kendi vakıflarına hibe edilecek malları bekleyen ve bunları kabul eden başlıca kurumlar olma özelliğini taşımaktaydılar. O nedenle bu araştırma sırasında talim ve terbiye ile uğraşan müesseseler ve inanç odaklı çalışan merkezlere ait mülklerin vakfedildiğine dair bir vakfiye tutanağına tesadüf olunmamıştır.

3.2. Menkûl Vakıflar

3.2.1. Para Vakıfları

1. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Para (menkul).

Vakfedilen malın miktarı: 110 (yüz on) kuruş.

⁹⁹ Yusuf Alemdar, “İstanbul’da Kur’ân Okulları (XV-XVI. Yüzyıllar)” (Ankara: TDV Yayınları, 1996), s. 104-105.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Bu para, ribaya yatırılarak gelir üzerinden hayır amaçlı olarak vakfa bağışlanmıştır.

Menkulün bulunduğu yer: Mal, nakledilir türden olduğu için belli bir yeri olmaz ancak vâkıfenin sakine olduğu adres, Bursa'nın Reyhan Paşa Mahallesi'dir. Ayrıca paranın vakfedildiği Dâru'l-Hadis'in adresi de yine Bursa'nın hazîre diye anılan dış, kenar mezarlık tarafına düşen semtlerinden Bâb-ı zemin Mahallesi'dir.

Ana metnin haricine şu not düşülmüş: *Vakfiye-i nukûd li-dâri'l-hadis fî-mahalle-i bâb-ı zemîn*. Bu kayda göre bu kayıt, para vakfına ait tam bir menkul mal vakfiyesi örneğidir.¹⁰⁰

2. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:* Para (menkul).

Vakfedilen malın miktarı: 140 (yüz kırk) kıt'a esedî kuruş ki bu meblağ, vâkıfenin bütün mal varlığı olmayıp sadece vakıf için muhallefâtından (kendisinden sonra geride kalan mirasından) ayrılıp alıkonularak ve o da murabahaya verilmek suretiyle elde edilecek gelirin harcanmasına yöneliktir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Bir miktar nakit para / menkul kıymet ki kadının arkada bıraktığı tüm malın sadece üçte birine muadil, yani eşdeğerdir.

Menkulün bulunduğu yer: Mal, taşınır cinsten olduğu için adrese gerek yok. Fakat vâkıfenin kendisi, Bursa Vilayeti İmaret-i İsa Bey Beldesi sakinelerinden / ahalisinden olduğu gibi paranın bağışlandığı, daha doğrusu minaresindeki kandillerinin yakılmasını istediği cami de yine aynı mahallenin camisidir.

Bu bir para vakfiyesi olup murabahaya verilerek elde edilen riba geliri üzerinden harcama yapmaya yönelik olup bunu yürütmek için de bir kızını vasiyet ve tayin ettiği için öldükten sonra terekasının üçte birinden bu miktar alınarak vasiyet edildiği gibi tasarruf etmek üzere adı geçen kızına mahkeme kararıyla teslim edilmiştir. Yani harcama yetkisi bir vakfa veya başkalarına değil öz kızının uhdesine verilmiştir.¹⁰¹

3.2.2. **Kitap Vakıfları**

Bilhassa ulemâ sınıfından beklenen, vakıflara kitap bağışı şeklindeki belgelere, bu çalışma esnasında rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu araştırmada bu nevi bir vakfiye yer almamaktadır.

¹⁰⁰ BŞSA: Defter: B 158, Varak: 76a, *Vakfiye-i nukûd li-dâri'l-hadis fî-mahalle-i bâb-ı zemîn* notuyla, Tarih: 25 Safer 1141.

¹⁰¹ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 35a-b, Tarih: Ramazan'ın ortaları 1117.

3.2.3. Hayvan Vakıfları

Bu araştırma çerçevesinde özellikle kırsal kesimde tarımla uğraşan halktan, hayvanlarını vakıf malı olarak vasiyet ve hibe eden bir kişi görülmemiştir. O sebeple bu tez kapsamında hayvan vakfı türünde bir vakfiye bulunmamaktadır.

3.2.4. Akara Tabi Vakıflar

1. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:* Ev (gayr-i menkul) ve buranın sokak kapısı üzerine sonradan inşa edilen ek bina (eve mülhak / dâhil olup bu da gayr-i menkul hükmündedir).

Vakfedilen malın miktarı: Vakfedilerek bırakılan miras, ölen adamın borcuna bile yetmez hâlde, yani çok kısıtlı ve azdır.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Sadece bir ev ve –daha vâkıf olan babası hayatta iken oğlunun kendisi için- bunun sokak kapısı üzerine yaptı-rdı-ğı bir carî akar tâktan (yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstüne bina edilen bir kemerden / kubbeden) bahsedilmektedir.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa Vilayeti sınırları içindeki Alâeddin Bey Mahalesi'nde bulunan ve yalnızca ahali / halk ve komşular tarafından hududu / sınırları bilinen demekle yetinilmiş, bundan başka da yer tanımı yok, yani konumu tarif etmeye yönelik herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Müştemilatı / eklentileriyle birlikte ev ve buna ilave olarak burada asıl sözü edilen mevkûfe, bu evin sokak kapısına bakan yerde hayır sahibi (baba Ali Bey ibn Abdulvehhâb) ölmeden önce oğlunun (el-Hâc Derviş Muhammed'in), kendi malı / parasıyla ve kendisi için yaptı-rdı-ğı kısımdır.¹⁰²

2. *Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi:* Ev (gayr-i menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Alanı ve kıymeti zikredilmemiş ancak iddiaya göre bu ev, “Yüz (?) kırk (140) kuruş semen-i merfû'a” ilgili kişiye satılmış ve o gün-bugündür muaccele ve müeccele bedeller ile icar olunagelmıştır (peşin ve vadeli para ile kiraya verilegelmiştir). Ayrıca bu ev hakkında, “Senede vakf-ı mezbura (Cafer Çelebi nam sahibü'l-hayrin Vakfı'na) 70 (yetmiş) akçe mukataa-i kadîmesi olan” diye de bir ifade kullanılmıştır.

¹⁰² BŞSA: Defter: B 155, Varak: 90b / 92.poz (kopya), Tarih: 16 Şevval 1122.

Burada, ev zaten vakıftı; anlaşmazlık bunun üzerine değil sonradan vâkıfın çocuğu tarafından buna ilave edilen eklentiye yöneliktir. O yüzden bu, hem eve hem de mülhakata girmektedir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İki tarafı umumi yol ve bir tarafı Okçular Çarşısı, bir tarafı da bıçakçı dükkânı ile sınırlı / çevrili olan iki üst kat daire, bir sundurma, bir ahır, suyu akan bir çeşme ve basit bir duvarı kapsayan ev.

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Bursa'nın Karakedi Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bir vakfa hayli zamandır (58 / elli sekiz yıldır onun müsekkafâtı, yani akarları arasında bulunduğu için) mukataası olan bir evin, bir süre önce kendisine, ölen asıl sahibi tarafından satıldığını ve artık bu evin 40-50 (kırk-elli) seneden beri kendi mülkü olduğunu iddia eden bir adamın davasında bu, kabul edilmemekte ve mahkeme kararıyla o evden el çektirilerek (ev onun elinden alınarak) müteveli eliyle (ya söz konusu kişiye veya bir başkasına tekrar satılıp) gelirin / ücretinin vakfa teslimine karar verilmiştir.¹⁰³

3.2.5. Diğer Menkul Vakıflar

1. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Ev (gayr-i menkul) ve eşya (menkul).

Vakfedilen malın miktarı: Ev konusunda bir değer belirtilmemiş ama eşyanın kıymeti hakkında şöyle denilmiştir: 10 (on) vukye (?) miktar bir kebiri kazgân (?).

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: İki carî tâk (?), iki sundurma, alt katta üç daire, bir kiler, sofa, suyu akan iki çeşme ve bir kenef / tuvalet ile basit bir ihata / bahçe duvarını ihtiva eden ev.

Aynı vakfiyenin devamında vâkıfe, sözü edilen bu gayr-i menkullerden ayrı olarak bir de menkul denilebilecek eşya kabilinden birtakım kap-kaçak türü şeyler de vakfetmiştir ki onu da şöyle ifade etmektedir: Silk-i mülkümde (bana ait) olan 10 (on) vukye (?) miktar bir kebiri kazgânımı (büyük kazanımı ?).

Gayr-i menkulün bulunduğu yer: Vakfedilen menkul ve gayr-i menkul iki kalem mal olduğuna göre ve bunların biri ev diğeri de eşya olması üzerinden bir fikir yürütülürse bunların, vâkıfe kadının bizzat kendinin oturduğu ev ile kullandığı bazı şeyler olma olasılığı kesin derecesinde çok güçlüdür. Bundan dolayı adres olarak Bursa Vilayeti Sağırıcı Sungur Mahallesi gösterilebilir.¹⁰⁴

2. Vakfedilen malın / mevkûfatın cinsi: Gayr-i menkul nev'inden bir ev olduğu kesin ama bunun haricinde bir de nelerden ibaret olduğu belirtilmeyen birtakım mallar daha var ki bunların menkul mü gayr-i menkul mü olduklarını bilemiyoruz.

¹⁰³ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 63b, Tarih: 15 Şevval 1120.

Asıl vakıf olan mülk ev ama bir de ona bağlı olarak akar ifadesi geçtiği için iki yere girmeye müsait gözükmektedir.

¹⁰⁴ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 4b, Tarih: 26 Rebiulevvel 1113.

Vakfedilen malların birinci kısmı yani gayr-i menkul kabilinden olan şeylerdir.

Vakfedilen malın miktarı: Sözü edilen terekenin, evin dışındaki emtia / mallar için neleri kapsadığı belirtilmemiş ve bunlara kıymet ve değer biçilmemiştir.

Vakfedilen malın evsafı / özellikleri: Yine söz konusu mülk / servet, ev hariç tutulursa nicelik ve nitelik bakımından sayılmamış ancak “mârifet-i şer’iye ile sûk-i sultanîde bey’ olunup hâsıl olan meblağdan...=hukukî / yasal yollarla sultan çarşısında / pazarında satılarak elde edilen paradan...” denilmiştir. Bu ifade doğrultusunda bunların, çarşı-pazarda satılabilecek türden şeyler olduğuna göre bunların menkul değerler kapsamında mallar olması daha mantıklı ve akla yatkın gelmektedir.

Gayr-i menkullerin bulunduğu yer: Vâkıfenin kendi oturduğu ev, Bursa’nın Şeker Hoca Mahalle(si’nde) bulunmakta fakat geride kalan diğer bütün malların yerleri belli değildir. Kaldı ki bunlar, taşınır mal oldukları izlenimi vermekte ve ağırlık kazanmaktadır. Bu durumda hâliyle nerede oldukları da önem arz etmemektedir. Belki de bunlar, vâkıfenin hâl-i hayatında bizzat kullandığı ev eşyası olabilir.

Kadın evinin yanı sıra “cümle muhallefât” diye bir ifade daha kullanmakta ve böylece bağışladığı mala bir kalem daha eklemeye bulunmuş olmaktadır ki zann-ı galibimizle bunlar, büyük ihtimalle kullandığı şahsî eşyası cümlesinden menkul mal niteliğindedir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 61a / 62.poz (kopya), Tarih: 2 Cemâziyelâhır 1122.

Vakfedilen malların birinci kısmı (ev) taşınmaz mal cinsindendir; ikinci kısmı (eşya) ise taşınır mal cinsindendir.

4. VAKFETME VEYA HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR

Aslında teze ismini veren bölüm burasıdır. Çünkü vakıfların icra ettikleri işlevler, tam olarak burada açığa çıkmakta ve kendini göstermektedir. Zira mallarını, gerek kendi vakıflarını kurarak gerekse hazırda mevcut vakıflardan birine hibe ederek vakfeden kişiler, aynı zamanda onun nasıl veya ne tür fonksiyonlar üstleneceğini de belirtmektedirler.

Vakfiyelerde ağırlıklı yer tutan bölümler, şartnamenin yer aldığı kısımlardır. Açıkçası, şimdi burada ele alınan bölümün konusunu oluşturan yerlerdir. Buralar, bazen haddinden fazla uzayıp gitmektedir. Öyle ki “Vakıfların hukukî vesikaları olan vakfiyelerin dibâce (başlangıç) kısımları vakıf sahiplerinin taşıdığı ruh haletini açıklar.¹⁰⁶” Bu durum, daha çok kadın bağışçılarda gözlemlenmektedir. Çünkü vâkıfeler, –aşağıdaki örneklerde de açıkça görüleceği üzere- gerçekten çok ayrıntılı şartlar ortaya koymuşlardır.

4.1. Dinî Hizmetler

1. *Malın (gayr-i menkulün, yani bir alt / zemin kat daire, bir sofa, suyu akan bir çeşme ve basit bir ihata / çevre duvarını içeren evden ibaret mülkün) vakfedilme sebebi:* Sırf Allah Teâlâ için, yani O’nun adına ve yine salt O’nun rızasını talep etmek gayesini güderek¹⁰⁷ şu şartları koşmuştur: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Vefatımdan sonra burada zevcem es-Seyyid Muhammed İbnü’s-Seyyid Ali otursun, 3. Onun da ölümünün ardından onun çocukları ve torunları, sülale boyu nesilden nesile intikal etmek suretiyle otursunlar, 4. Ayrıca oturmakla kalıp yetinmesinler, buranın tevliyetini de devralsınlar (yönetimini de üstlensinler), 5. Ancak bu soydan gelen nesiller tamamen bitip tükenince adı geçen mahallenin (Bursa Vilayeti Daye Hatun Mahallesi) mescidinde imamlık yapanlar bu evin gelirinin ve tevliyetinin tasarrufunu (idaresini yürütmeyi) ellerine alsınlar, 6. Bunun karşılığında da her Cuma gecesi üç İhlas okuyup sevabını ruhuma hediye etsinler.

¹⁰⁶ Halim Baki Kunter, “Türk-İslâm Sanat Eserlerine Vücut Veren Manevî Âmiller” (Ankara: *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, y. 1969), s. 11.

¹⁰⁷ Genelde bütün vakfiyelerde, vâkıfın / vâkıfenin tayin ettiği şartlar sıralanmadan önce yukarıda manası verilmeye çalışılan şu ibare yer almaktadır: “*Hasbeten lillâhi Teâlâ ve taleben li-merdâtihi.*” Bu ifade, bir bakıma şu ayetlere nazîre veya telmih anlamı taşımaktadır: “*Onlar, kendileri arzu ettikleri hâlde yoksula, yetime / öksüze ve esire / tutsağa yemek yedirirler. (Bunu yaparken onların içlerinde besledikleri ve gerektiğinde açığa vurdukları niyet şöyledir): Biz sizi, yalnızca Allah rızasını gözeterek doyuruyoruz; buna mukabil sizden ne bir karşılık / iyilik ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, sadece kızgın / öfkeli ve şiddetli / çetin bir günün azabın(ın gelip bize çatmasın)dan korkar ve Rabbimize sığınırız.*” (70 / *İnsan*, 8-10). Bunun dışında daha başka bazı söylemler de dile getirilmektedir ki onlar da yeri geldiğinde (bulundukları yerde) açıklanacaktır.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Aslında başka bir vakfa bağışta bulunmuyor ama bir yerde “Bahsi geçen mahalle (ki Bursa’nın Daye Hatun Mahallesi) Vakfı’na 24 (yirmi dört) akçe mukataası olan” denildiği için burayla bir alâka kurulabilme ihtimali varsa bile yine de bağımsız / özel bir vakıf olması daha güçlü bir olasılıkmış gibi gözüküyor. Çünkü haşiyeye / kenara düşülen notta, evini vakıf olarak bağışlayan kadının adı yazılmıştır.¹⁰⁸

2. *Malın (gayr-i menkulün, yani iki üst kat oda, bir sundurma, iki alt kat oda, bir fırın / ocak, iki su kuyusu ve tulumbası, bir ahır ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden evden ibaret mülkün) vakfedilme sebebi:* Sadece Allah için, yani yalnızca O’nun adına ve yine O’nun rızasını istemek amacıyla malımı şu şartlarla vakf ve hapsedtim: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Vefatımdan sonra mezkûr şehirde (Bursa’da) Eyyûb Efendi Zâviyesi’nde hâlen seccâde-nişin tarikat-i umdeti’l-meşâyihi’l-kirâm Eşrefzâde es-Seyyid eş-Şeyh Şerefüddîn Efendi bin es-Seyyid Eşref İbn Muhammed Efendi(’nin) evlâdı nesilden nesile buranın tasarrufunu ellerine alsınlar, 3. Allah korusun yukarıda adı geçen zatın soyu inkıraza uğradığında (çocuklarının tümüyle sonu geldiğinde) merhum Eyyûb Efendi Zaviyesi’nde seccâde-nişin tarikat / şeyh olanlar buranın kullanma ve gelirini harcama yetkisini üstlensinler, 4. Buna mukabil her sene birer Mevlid-i şerîf ve üçer Hatm-i şerîf tilavet olunup sevabını ruhuma hediye etsinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Vâkıfe, malımı, vakıf özelliğindeki bir kuruluşa değil de kendisinden sonra tasarruf hakkını tasavvufî bir ocağa ve burada şeyhlik yapan kişilere bıraktığı için o dergâhın hedefleri doğrultusunda işletileceği açıktır.¹⁰⁹

3. *Malın (gayr-i menkulün, yani içinde iki câri tâk (kapı veya pencere üstüne yapılan yarım daire biçiminde kubbeli bölüm), iki sundurma, alt katta üç daire, bir kiler, sofa, suyu akan iki çeşme ve bir kenef / tuvalet ile basit bir ihata / bahçe duvarını içeren evden ibaret mülkün) vakfedilme sebebi:* Öncelikle salt Allah için (O’nun rızasını dileyerek) vakf ve hapsedip şunları şart koştum: 1. Hayatta oldukça burada kendim oturayım, 2. Yüce Melik / Hükümdar Allah’ın emri / takdiri ile bu fani

¹⁰⁸ BŞSA: Defter: B 81, Varak: 52 a-b, *Ayşe Hatun Vakfiyesi* (Fihrist 947) notuyla, Tarih: 1 Şaban 1123.

Bu vakfiyenin, vakfedilme şartları göz önünde bulundurulduğunda hem 1. ve hem de 5. maddelerle ilgili olduğu görülmektedir.

¹⁰⁹ BŞSA: Defter: B 81, Varak: 93a-b, *Vakfiyedir* (949): “Menzil-i mezkûra mutesarrıf olup ba’de vefâtihî zükûr ve inâsı müsâvî olmak üzere evladı ve evlad-ı evladı ve evlâd... sahh” notuyla, Tarih: 12 Cemâziyelûlâ 1124.

Vâkıfe, kendinden sonra evlâdını ve aile fertlerini vakfiyede zikretmediği ve doğrudan zâviyeyi dile getirdiği için direkt buraya yerleştirilmiştir.

dünyadan baki yurda rihlet / göç ettiğimde burada Timurhân otursun, 3. Timurhan adlı kişi de ölüp gittiğinde bahse konu evi, adı geçen mahalle(nin) mütevellisi (... ..) Saliha icar eylesin, 4. Bunun kira gelirinden hâsıl olan meblağı mahalle imamı, müezzini ve kayyımına tevliyet usulüne göre def' ve teslim etsin / versin, 5. Bunlar da bunun karşılığında mübarek gecelerde üç İhlas-ı şerif ve bir Fatiha-i şerife okuyup sevab-ı şerifini ruhuma hediye etsinler.

Vakfiyenin ikinci bölümünde zikredilen *menkul* vakıf hakkında da şu şartlar ileri sürülmüştür: Ve yine silk-i mülkümde (bana ait) olan 10 (on) vukye (?) miktar bir kebiri kazgânımı (büyük kazanımı ?) yalnızca yüce Allah'ın rızasını umarak vakf edip; 1. Benzer biçimde yaşadığım sürece benim zabt ve tasarrufumda olsun, 2. Vefatımdan sonra ise adı geçen mahalleden (Bursa Vilayeti Sağırıcı Sungur Mahallesi'inden) emin bir kimsenin elinin altında bulunsun ve kullanım hakkı da ona ait olsun (dilediği gibi değerlendirsın), 3. Bu minval üzere (emanet edilen güvenilir kişinin gözetiminde) onu söz konusu mahalle ahalisi / sakinleri kullansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Burada iki nokta var: 1. Mahalle mütevellisi, 2. Mahalle emini. Dolayısıyla belki birincisinde bir mahalle vakfından bahsedilebilir ama ikincisinde tamamen bir insandan bahsediliyor, yani ortada vakfedilen bir mal var ama vakıf bahis mevzuu değildir.¹¹⁰

4. *Malın (gayr-i menkulün, yani vakfiye kaydına göre senede Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na 14 (on dört) akçe mukataası olan ve tahminen 1,5 (bir buçuk) dönüm miktarı bahçe vasfındaki mülkünün) vakfedilme sebebi:* Sırf Allah için (O'nun adına) ve (bundan doğacak) büyük sevaba rağbet / nail olmak¹¹¹ için burayı vakf ve hapsedip şöyle şart koştum: 1. Bahse konu sınırlı bağı / bahçeyi, zikredilen mahalle (Bursa Şehri Hamza Bey Mahallesi'nin) cami-i şerifinde imamlık yapanlar ekip biçerek veya başka türlü değerlendirerek kullansınlar, 2. Bunun mukabilinde ise adı geçen camide her gün Yatsı namazının akabinde Muhammediye-i Şerîfe kıraat edip sevabını ruhuma hediye etsinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Bu vakfiyenin haşiyesine *Hamza Bey Mahallesi sakinelerinden İsmihan Hatun'un vakfiyesi* kaydı bulunmaktadır. Bu kenar notuna göre kimin vakfiyesi olduğu belli ama ne vakfı olduğuna dair bir açıklık yok.

¹¹⁰ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 4b, Tarih: 26 Rebiulevvel 1113.

Bu vakfiyede iki husus dile getirilmektedir: İlkinde, yani gayr-i menkul hakkında mahalle imamı ve müezzine verilip ruhuna İhlas ve Fatiha okumaları; sonrasında, yani menkul hakkında ise mahalle halkının kullanmaları için vakfedilmiş bir eşya. O sebeple bu, 1. ve 3. maddelerle ilgili bulunmaktadır.

¹¹¹ Diğer vakfiye örneklerinden farklı olarak burada, vakfetmenin ana sebeplerinden biri olarak –anlamı yukarıda verilen- şu ifade kullanılmıştır: “*Ve rağbeten li-sevâbihi 'l-cesim.*”

Ancak vakfiye metninde, senede Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na 14 (on dört) akçe mukataası olan denildiğine göre bahçe, bu vakfın bünyesinde ve onun akarı olarak mütalaa edilebilir ve ona göre de akıl yürütülebilir.¹¹²

5. *Malın (gayr-i menkulün, yani altta / zeminde iki daire, üst katta bir daire, bir fırın ve iki su kuyusu ve tulumbası ile çevresinde ağaçlar bulunan (etrafı ağaçlarla çevrili olan) ev niteliğindeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Karşılığını yalnızca Allah Teâlâ'dan bekleyerek / umarak, O'nun yüce Rasûlü adına güzel bir şey yapmak¹¹³ için ve bundan dolayı meydana gelecek büyük sevabı arzu edip ona nail olmak için bahse konu ev, şu şartlarla vakf ve hapsedilmiştir: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Vefatımdan sonra burada, bizzat tarafımdan terbiye ve tezvic edilen (eğitilen ve evlendirilen) üvey kızım Fatıma bint-i Muhammed isimli kişi otursun, 3. Onun da ölümünün ardından bunun soyundan gelen çocukları ve torunları müteselsilen otursunlar, 4. Bu kuşağın tamamen yok olmasından sonra ise adı geçen mahalledeki (Bursa'nın İmâret-i İsa Bey Mahallesi'ndeki) camide kayyım olan kimse(ler) otursun(lar), 5. Bundan dolayı da her Cuma gecesi üç İhlâs ve bir Fatiha okuyarak sevabını ruhuma hediye edip göndersinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Herhangi bir vakıf adı zikredilmiyor fakat mütevelliler, sair evkafın tasarrufları gibi kullandı veya harcadı diye bir ifade geçiyor.¹¹⁴

6. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde mümtaz (çok güzel vaziyette) yukarıda ve aşağıda birer oda, suyu akan bir çeşme, kenef / tuvalet ve bir miktar (h)avluyu ihtiva eden bir kapı (tek göz) ev hükmündeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Gerçekte söz konusu ev, mezkûr mahallede (Bursa'nın Kösreciler Mahallesi'ndeki camide veya mescidde) imamlık yapanlar(ın kullanması ve oturması) için şart koşulmuş olan Ayşe Hatun'un Vakfı'dır.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Kenar notundan anlaşıldığı kadarıyla bu ev, *İmam Kasım Efendi vakf-ı menzili* olarak tescil edilmiş olup

¹¹² BŞSA: Defter: B 92, Varak: 7a, *Hamza Bey Mahallesi sakinelerinden İsmihan Hatun'un vakfiyesi* (Fihrist 986) notuyla, Tarih: 13 Rebiulâhîr 1113.

¹¹³ Öteki benzerlerinden ayrı olarak bu vakfiyede, vakfetmenin temel gerekçelerinden biri olarak –manası yukarıda yazılan- şu ifadeye yer verilmiştir: “*Ve haseneten li-rasûlihi 'l-mu'allâ.*”

¹¹⁴ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 65a-b, *Vakfiyedir* notuyla, Tarih: 9 Rebiulâhîr 1116.

Bu vakfiyenin, yukarıda zikredilen vakfetme amaçları itibarıyla hem 1 ve hem de 5 ile alâkası vardır.

bünyesine girdiği vakfın gayesi de herhâlde aynı hedefi gütmektedir ki bu da – verilen bilgiye göre- imamların tasarrufu altında olmaktan ibarettir.¹¹⁵

7. *Malın (gayr-i menkulün, yani iki kapı alt kat mesken (zeminde iki göz daire), bir sofa, suyu akan bir çeşme ve bir miktar havluyu içeren ev türü mülkün) vakfedilme sebebi:* Öncelikle sadece Allah Teâlâ için, yani yalnızca O’nun adına ve yine O’nun yüce Rasûlü’nün (aziz) ruhuna bir iyilik olsun¹¹⁶ diye şu şartlarla sonsuza dek sürecek geçerli bir vakıf ve açık(ça) kalıcı bir hapisle¹¹⁷ bu mülk bağışlanmıştır: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Allah Teâlâ’nın emriyle dâr-i fenadan bekaya rihlet / göç ettiğimde sadriye / büyük kızım Râbia’nın oğlu Molla Muhammed bin Mustafa burada sakın olsun, 3. Onun vefatından sonra kardeşi Ahmed otursun, 4. Onun da ölümünün ardından kızım(ın) evlatlarının en salih / iyi olanı nesilden nesile otursunlar, 5. Bu çocukların sonu geldiğinde ise adı geçen mahallenin (Bursa Vilayeti dâhilindeki Hulvânî (?) Mahallesi) Mescidi’nde kayyım olanlar otursunlar, 6. Bunun karşılığında ise Akşam namaz-lar-ından sonra üçer İhlas tilavet edip sevabını ruhuma hediye etsinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Başka bir vakfa devir olmadığı için özel vakıf niteliğinde olup tayin ettiği şartlar da yukarıda zikredilmiştir.¹¹⁸

8. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde, üstte iki odası ve bir sundurması ile altında bir damı, bir su kuyusu ile tulumbasını barındıran ve istinat duvarını ihtiva eden evin) vakfedilme sebebi:* Asıl amaç, sırf Allah için, yani karşılığını yalnız(ca) O’ndan bekleyerek ve yine sadece O’nun rızasını talep etmek için ebediyen sahih bir vakıf ve sarıh bir hapisle vakfetmek olup bu meyanda şu şartlar kaydedilmiştir: 1. Bahis mevzuu evde hayatta oldukça kendim oturayım, 2. Öldükten sonra ise burada evvela es-Seyyid Hacı Şerefüddîn Efendi Hazretleri sakın olsun, 3. Bu da vefat ettiğinde Eşref Muhammed Efendi Hazretleri burada ikamet etsin, 4. Bu da irtihal edince Şeyh Şerefüddîn Efendi’nin evladı, evlad-ı evladı ve evlad-ı evlad-ı

¹¹⁵ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 74a, *İmam Kasım Efendi vakf-ı menzili* (Fihrist 1167) notuyla, Tarih: 29 Muharrem 1117.

Bu, mahalle cami-i / mescidinin imamlarının oturması kayıt ve şartıyla vakfedilen bir ev olduğu için buraya konulması uygun görülmüştür.

¹¹⁶ Burada, yukarıdakine benzer ama –tercümesi ana metinde yazılan- küçük bir ilâve ayrıntısıyla şu ibareye yer verilmiştir: “*Ve haseneten li-rûh-i rasûlihi ’l-mu’allâ.*”

¹¹⁷ Vakfiyelerin nerdeyse tümüne yakınında örfen kaynaklanan birtakım yerleşik ifade kalıpları eksik olmaz. Buna en tipik örnek olarak –yukarıda güncel Türkçe karşılığı verilen- şu deyim gösterilebilir: “*Vakf-ı sahih-i şer’î ve habs-i sarîh-i mer’î.*” Bu söylem, aynı zamanda o malın sadaka-i câriye (süreklilik arz eden bir hayır olması) niyetiyle vakfedildiğinin en büyük kanıtıdır.

¹¹⁸ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 90b-91a, *Vakfiye* (Fihrist 948) notuyla, 1 Cemâziyelevvel 1124.

Bu vakfiyenin, vakfetme koşulları nazar-ı itibara alındığında hem 1, hem de 5 ile irtibatlı olduğu görülmektedir.

evladı, yani nesilden nesile bu adamın çocukları ve torunları bu evde otursunlar, 5. Bu ailenin fertlerinden hiçbirisi kalmadığında ise mezkûr camide imam ve hatiplik yapanlar bu evin tasarrufunda bulunup burayı istedikleri gibi kullansınlar, 6. Bunun karşılığında da her Cuma gecesi bir Mülk Suresi okuyup sevabını ruhumu hediye etsinler, 7. Geçen günler, aylar ve yıllarda, yani zaman içinde sayılan bu şartları yerine getirmek, ilgili kişilere ağır gelir ve bunlara riayet artık insanları bıktırıp usandırır ve dahi bunları yapmak eziyet hâlini alırsa o takdirde mutlak (kayıtsız ve şartsız) olarak Müslümanlara sarf olunsun (tahsis edilip harcansın veya tüm Müslümanların hizmet ve istifadesine sunulsun).

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Mal herhangi bir vakfa bağışlanmadığı için kendinden sonra adı geçen iki zat ve onlardan birinin evladı ve torunları ile onlardan sonra imamın keyfiyetine kalmış bir durum var ortada.¹¹⁹

9. *Malın (gayr-i menkulün ki iki göz / parça değirmeni ve belirtilen sınırlar içinde dut ağaçları bulunan bahçesi olan bir arazinin / mülkün) vakfedilme sebebi:* 1. Bu bahçe, hinta / buğday ekilmek üzere icara verilmesi talep edilmiştir, 2. Bahçeye ekilen hintanın senelik buğday kirası gelirinden hâsıl olan mahsulden; a) Bursa'daki Hüdâvendigâr Gazi('nin) bina eylediği cami-i şerifte imam-ı evvel (birinci imam) olanlara, b) Yine Bursa'da bulunan Mahmud Bey Mektebi'nde muallim-i sıbyan olanlara (küçük çocuklara öğretmenlik yapanlara), c) Yine bu mektepte / okulda halife olanlara (öğretmen kalfalığı / yardımcılığı yapanlara) yılda birer müd hinta (ölçek buğday) verilsin diye vakfiyesinde şart ve tayin edilmiştir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Burada malın, daha doğrusu icara verilecek olan bahçeye ekilecek buğdaydan elde edilen ürün cinsi kârdan iki yere vakfolmak üzere pay ayrılması belirtilmiştir: 1. Gazi Hüdâvendigâr Cami-i (baş imamı için), b) Mahmud Bey Mektebi (öğretmen ve halifesi için ki bu, öğretmen kalfası / yardımcısıdır). Dolayısıyla bu ikisinden biri dinî hizmet kapsamına, diğeri de eğitim işleri sınıfına giriyor. Adam da zaten bunu açıkça zikretmiştir.¹²⁰

¹¹⁹ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 7a; *Vakfiye-i Eşref-zâde M.* (Fihrist 992) notuyla, Tarih: 5 Şaban 1138.

Aslında vakfiye, buraya (dinî ve hayrî hizmetlere), yani 1'e ait olduğu çok açık gibi gözüküyor fakat bu netliğe rağmen söz konusu şartların yerine getirilmesi sıkıntı doğurduğunda ise iş 3'e kaymaktadır. Bu yüzden bu, oraya da konulmuştur.

¹²⁰ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 81b, *Vakfiyetini ispat* notuyla, Tarih: 13 Rebiülahir 1139.

Bu kayıt, içeriğinde yer alan cami imamı ifadesine göre 1'e ve sıbyan mektebi muallim ve kalfalarının istifadesi için şartına göre de 2'ye yerleştirilmiştir.

10. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde, üst katta bir kapı (tek göz) oda, bir sundurma ve bir miktar havluyu barındıran ev türü mülkün) vakfedilme sebebi:* Yalnızca Allah Teâlâ için, yani sadece O'nun adına ve yine O'nun yüce Rasûlü'nün ruhuna bir iyilik olsun diye yukarıda vasıfları belirtilen malımı, tayin ettiğim şu şartlar doğrultusunda şer'î / hukukî yönden sahih / geçerli bir vakıf ve mer'î / yürürlükte olan sarîh / açık bir hapisle bağışladım: 1. Zikredilen evde hayatta oldukça kendim sakin olayım, 2. Allah Teâlâ'nın emriyle dâr-i fenadan dâr-i bekâyâ rihlet / göç eylediğimde adı geçen mahalle (eski saltanat merkezi Bursa Vilayeti'nin Muhammed Şahin Mantıcı Mahallesi) Mescidi'ne imam olanlar burada otursun.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Belli bir vakfa hibe edilmediği için ancak kendisinden sonra oturacak imamlara bırakıldığından onların inisiyatifine kalmıştır.

Bağışçı, bunun mukabilinde hiçbir talepte bulunmamaktadır. Vakıf muamelelerinde böylesine karşılık beklememe durumu, pek rastlanmayan veya bu vakfiyede görüldüğü gibi ender karşılaşılan bir şey olduğu için gerçekten dikkat çekici bir husus olarak altı çizilmelidir.¹²¹

11. *Malın (gayr-i menkulün ki iç-eris-inde, yukarıda iki daire, bir sundurma, altında ahır, suyu akan bir çeşme ve kenefi / tuvaleti bulunan ev niteliğindeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Sırf Allah Teâlâ için, yani salt O'nun adına olmak üzere tayin edilen şu şartlar doğrultusunda söz konusu evi şer'î hükümlere mutabık sahih bir vakıf ve mer'iyetteki kanunlara uygun sarîh bir hapisle hibe ettim: 1. Bu evde vefat edinceye dek kendim sakin olayım, 2. Vefatımdan sonra adı geçen mahalle (Bursa Şehri'ndeki Sivasîler Mahallesi) mescidine müezzin olanlar burada otursun-lar-, 3. Buna mukabil mezkûr mescidde akşam namaz-lar-ından sonra üçer Salavât-i şerife tilâvet edip / getirip sevabını kendi ruhuma ve ecdadımın / geçmişlerimin ruhlarına hediye edip göndersinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Başka bir vakfa bağışlanmadığı / devredilmediği için müstakil vakıf muamelesi hükmünde olup yukarıda sayılan şartlar müvacehesinde tasarruf edilmesi öngörülmüştür.¹²²

¹²¹ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 84b, *Vakfiye* (Fihrist 993) notuyla; bu vakfiyenin tarihi hk. 46 no'lu dipnota bkz.

¹²² BŞSA: Defter: B 95, Varak: 94b, *Vakfiye* (Fihrist 994) notuyla; bu vakfiyenin tarihi hk. 47 no'lu dipnota bkz.

Burada üç mezhep imamının görüşleri sıralanmış ve bunlardan hangisinin fetvasına uyuyorsa ona göre akarın sahih bir vakıf olduğu hükmü / kararı verilmiştir.¹²³

12. *Malın (gayr-i menkulün ki bir üst kat oda, bir sundurma, iki alt kat oda, bir sofa, bir kiler, bir fırın, bir su kuyusu ve tulumbası ile basit bir çevre duvarını kapsayan ev türü mülkün) vakfedilme sebebi:* Sadece Allah Teâlâ için, yani yalnızca O'nun adına ve yine O'nun yüce Rasûlü'nün ruhuna bir güzellik olsun diye evimi şer'i (hükümler çerçevesinde) sahih bir vakıf ile şu şartları koşarak hibe ettim / bağışladım: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Yüce Allah'ın emri / takdiri ile vefat ettiğimde söz konusu ev, müeccele ve mu'accele (vadeli ve peşin ücret) ile icar olunsun, 3. Kira gelirinden elde edilen para, zikredilen dergâhın (Üftade Efendi Hazretleri'nin zaviye-i şerifeleri) hizmeti(nin giderleri)ne harç ve sarf olunsun / harcansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Mezkûr dergâhın hedefleri üç aşağı beş yukarı belli olduğu veya tahmin edildiği için tekke işlerinin yürütülmesine matuf bir gaye güdüleceği aşikârdır.

Burada eimme-i selasenin içtihatları zikredilmiş ve bunlardan birinin re'yi üzerine akarın ebediyen sıhhat ve lüzumuna hükmedilerek vakfiyetine karar verilmiştir.¹²⁴

13. *Malın (ki gayr-i menkul nev'inden bir ev olduğu kesin ama bunun haricinde bir de nelerden ibaret olduğu belirtilmeyen birtakım mallar daha var ki metnin akışından bunların menkul olduklarını tahminen bildiğimiz cümle muhallefâtın / bütün terekenin) vakfedilme sebebi:* Gerçekte bahse konu merhume Timurhan bint-i Abdullah bin Abdülvehhâb henüz hayatta iken ve vakti ancak Yüce Allah'ın emri ile vukû bulacak (takdiri ve bilgisine bağlı) olan ben, dâr-i fenâdan saray-ı bekâyâ rihlet ve intikal eylediğimde¹²⁵ arkamdan şunların yerine getirilmesi vasiyetimdir:

¹²³ Bir varlığın vakfedilmesi işleminde tayin edilen ve vakfiye siciline işlenen şartlarda İslâm Hukuku açısından herhangi bir sorun tespit edilirse bu mesele, Osmanlı'da hâkim olan Hanefî Fıkhı müktesebatına arz edilir. Bu mezhebin kurucu imamı Ebû Hanîfe ve önde gelen iki müçtehidî İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in konu hakkındaki fetvaları ortaya konup izah edilerek verili durumun kısa bir mütâalası yapılır. Daha sonra bunlardan hangisinin içtihadı, bu problemi çözmeye elveriyorsa ona göre, saptanan pürüz giderilmeye, dolayısıyla vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmedilerek karar verilir (ki bu iş, ekseriyetle ikinci şahsın re'yi esas alınarak halledilir). Çünkü bir vakıf, hâkim kararıyla hükmî şahsiyet kazanır ve bundan sonra tescillenir. (Berkî, "İslâm'da Vakıf I", s. 22-23.)

¹²⁴ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 98b, Tarih: 7 Şevval 1129.

Burada mal, bir zaviyeye, karşılığında bir şey beklemeksizin (ki tamamen onun hizmetine harcanmak üzere denilerek) vakfedilmiştir. Zaviye, bir yönüyle dinî bir kurum olduğu için l'e, diğer yönüyle de sosyal / toplumsal tarafına bakılarak hayrî bir müessese olduğundan 3'e girebileceği düşünülerek bu vakfiye, iki yere konulmuştur.

¹²⁵ Burada oldukça ilginç bir betimleme ile karşılaşılmaktadır. O da –günümüz Türkçesiyle söylemek gerekirse- “Geçici evden / dünyadan kalıcı saraya (ahiret sarayına) göçüp gittiğimde” ifadesidir. Bu, hakikaten çok enteresan bir bakış açısı ve yaklaşım tarzıdır. Çünkü bu beyan, burada, sarayda olmasa bile

1. Kendi mülkümde olan tüm mallar ve adı geçen mahallede (Bursa'nın Şeker Hoca Mahallesi'nde) bulunan evim şer'î / hukukî yollarla Sultan Pazarı'nda (ki buradan kasıt İstanbul mu, Bursa mı; burası meçhul) satılsın, 2. Hâsıl olan meblağdan 50 (elli) kuruşu ölüm günümde teşhiz, tekfin, iskat-ı savm ve salatım ile âdet olduğu üzere belli (7, 40, 52 gibi) günlerde yemek pişirilmesi ve hazırlanması ile fakir-fukaranın yedirilip-içirilmesine / doyurulmasına harcansın, 3. Bu iş ve işlemlerden sonra her ne (kadar) bakî / geri kalırsa mezkûr şehrin (Bursa'nın) Tekke Mescid Mahallesi'nde bulunan hulefâ-i Celvetiye (Tarikatı) halifelerinden faziletli eş-Şeyh İsmail Efendi Zaviyesi'nde, adı geçen şeyhin görüşleri alınarak fakirlerin iâşesi / yemeği ile Kur'ân-i Azîm tilaveti ve sair / diğer takva ehli kimselere (harcanmak üzere) vakfolsun.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: 1. Vâkife, öncelikle kendi kafen ve defin işlerinin görülmesini istemiştir, 2. Sonra artan para, Celvetiye Tarikatı Zaviyesi'nde halife olan şeyh efendinin görüşleri doğrultusunda harcanmasını istediği için bu ikinci bölüm ancak dergâhın hedefleri, daha doğrusu burada seccade-nişin olan (tarikat postuna oturan, yani şeyh olan) zatın (eş-Şeyh İsmail Efendi Hazretleri'nin) rızasına uygun olarak tasarruf edilecektir.

Oldukça zengin olduğu anlaşılan kadın, mirasçısı olmadığı için bütün varlığının ve oturduğu evin(in) satılarak elde edilen gelirle önce kendi cenaze işlerinin görülmesini, sonra arta kalan para ile de bir zaviyenin çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesini vakf ve vasiyet etmiştir. Kadın vefat edince, buna bir miktar deyni olan kişiden bu alacağı istendiğinde o şahıs buna itiraz eder ama mahkeme tarafından bu borcun, ilgiliden tahsil edilip ait olduğu yere teslim edilmesine (el-Hâc Muhammed'e, meblağ-ı mezkûr 300 / üç yüz akçeyi vekil-i mezbur İsmail Ağa'ya eda ve teslime tenbih-i birle) hükmedilir.¹²⁶

- 14. *Malın (gayr-i menkulün, yani evin ve sonradan sokak kapısı üzerine ilave olarak inşa edilen ek binanın) vakfedilme sebebi:*** Burada oturacak kimselerin salih / iyi insanlardan olmasına ve bir de adı geçen tekkenin postuna oturan dervişlerin / şeyhlerin oturmasına yönelik konulmuş iki şart kaydı mevcut.

çok varlıklı biri olduğu için âdeta saray hayatı yaşayan kimsenin hâlet-i ruhiyesini yansıtmaktadır. Yani buradaki hayatını diğer tarafta da yaşamayı sürdürme arzusu ve beklentisini dile getirmesi bakımından dikkat çekicidir. Oysa sıradan bir insan, her fani için mukadder olan bu akıbeti gayet mütevazı bir şekilde şöyle dile getirmektedir: “*Dâr-i fenadan dâr-i bekaya.*” İşte böylece kadın, bu sıradanlığa kapılmayarak / düşmeyerek öte âlem için buradaki konumuna göre bir söylem biçimi geliştirmiş olmaktadır.

¹²⁶ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 61a / 62.poz, Tarih: 2 Cemâziyelâhir 1122.

Burada tayin edilen şartların, genel hatlarıyla sosyal ve dinî yönü ağır basmaktadır. O yüzden 1 ve 3'e konulması isabetli olur diye düşünüldü.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Âsitâne-i Mevlevî Dergâhı diye anılan bir tekke olduğuna göre buranın kuruluş gayesi ve işleyiş felsefesi doğrultusunda olması gayet normaldir.

Borcu, geride bıraktığı maldan fazla olarak ölen fakir bir Mevlevî dervişinden kalan ev (ki sahibi tarafından kendisinden sonra salih kimselerin oturması şartıyla vakfedilmiş) bu evin sokak kapısı tarafına bakan kısmına / boşluğa (Derviş diye anılan) oğlu, vefat eden babası daha sağ ve o evde otururken, yani daha bu ev kendisine intikal etmemişken kendi imkânlarıyla / parasıyla bir ek bina yapıyor ve buna vakıf (beytü'l-mâl) el koymayıp kendisine teslim edilerek geri verilmesini istiyor. Mahkeme de bunu kabul ediyor ve ilgili vakıf yetkilisi eş-Şeyh Salih Efendi'nin, elini buradan çektilmesini ve asıl sahibine / varisine tevdi edilmesini kararlaştırıyor.¹²⁷

15. *Malın (gayr-i menkulün ki yukarıda iki daire, aşağıda iki daire, iki sofa, bir köşk ve bunun da altında bir daire ile meyveli ağaçları ihtiva eden ev niteliğindeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Adam sağken ve bu kaydın tutulduğu tarihten 6 (altı) ay önce sırf Allah için, yani salt O'nun adına olmak üzere kendi mülkü olan emlakinden söz konusu evi, Bursa Şehri'nde bulunan Gazi Timurtaş Cami-i Şerifi'nde hatip olanlar zabt ve kendileri sakin olmak üzere vakf-ı sahih ile vakf şart ve tayin etmiş (ki bundan kısa bir süre sonra da –maalesef- yanarak aniden yaşamını yitirmiştir) tir. Ayrıca zaten terekesinin (geride bıraktığı mirasın) sülüsü (üçte biri) vakfedilen evin kıymetine müsaittir (uygun düşmektedir).

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Bursa Şehri'nde bulunan Gazi Timurtaş Cami-i Şerifi'nin) hatiplerinin sahip olması ve kullanması için vakfedildiğine göre söz konusu ev, bu vakfın akarı hâline gelmektedir. Dolayısıyla adamın şartı belli ama yine de bünyesine girdiği vakfın amaçları çerçevesinde tasarruf edileceği şüphesizdir.¹²⁸

16. *Malın (gayr-i menkulün ki yukarıda iki daire, aşağıda iki daire, suyu akan bir çeşme ve bir miktar havluyu kapsayan evden ibaret mülkün) vakfedilme sebebi:* Yalnızca Allah Teâlâ için, yani sadece O'nun adına ve yine O'nun yüce Rasûlü'nün

¹²⁷ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 90b / 92.poz, Tarih: 16 Şevval 1122.

Burada, Mevlevî başkenti (âsitânesi) olan yerde (ki bundan neresisinin kast edildiği belli değil) seccade-nişin olan dervişlerin alıp kabzetmesi (buraya sahip olması) ve iyi salih / iyi insanların burayı kullanması diye iki şart ileri sürüldüğüne göre iki yere girmeye müsaittir. Bu durumda işin ikinci yönü, dolaylı da olsa dinî nitelik arz ettiği için 1'e, yani buraya; diğer bakımdan ise 3'e konulmuştur.

¹²⁸ BŞSA: Defter: B 156, Varak: 95b, Tarih: 27 Cemâziyelevvel 1128.

Burada ev, cami hatiplerinin zapt ve sakinliği şartına bağlı olarak vakfedildiği için buraya konulması uygun görülmüştür.

(mübarek) ruhu için bir hasene / hayır işlemek gayesiyle şu şartlar çerçevesinde şer'î / hukukî sahih bir vakıf olmak üzere malımı vakf ve hapsedtim: 1. Hayatta oldukça bahse konu evde kendim oturayım, 2. Vefatından sonra adı geçen şehirdeki (Bursa'daki) Doktor Şeref Mahallesi'nde kutbu'l-ârifin ve ğamaratü'l-vâsilin umdetü'l-meşayihî'l-kiram faziletli eş-Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'nin Tekkeleri Evkafı'nın mütevellisi eliyle bu tekkede şeyh olanlar buraya göz kulak olsunlar (bakıp ilgilensinler), 3. Bu ev, icar olunup elde edilen kira gelirinden bir mevlid-i şerif kıraat olunsun, 4. Ayrıca (bir de) hatm-i şerif kıraat olunarak / yapılarak sevabı ruhuma hediye edilsin.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Kadın, evini eş-Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'nin Tekkeleri Evkafı'na bırakıyor ama kendi şartları da var ki onlar yukarıda sayılmıştır. Tekke, dergâh ve zaviyelerin ne tür gayelerle tesis edildiği ve ne gibi faaliyetlerle meşgul oldukları bilindiği için bununki de üç aşağı beş yukarı tahmin edilip anlaşılabilir.

Fıkîhî-amelî mezhep imamlarının fetvası mucibince sıhhatine ve vakfiyetine hükmedilerek karar verilmiştir.¹²⁹

17. *Malın (menkulün ki 110 / yüz on adet kuruş tutarındaki meblağın) vakfedilme sebebi:* Sırf Allah Teâlâ için, yani salt O'nun adına ve yine O'nun yüce Habibi / Sevgilisi (kulu ve Rasûlü)'nden şefaate dileyerek / umarak¹³⁰ şer'an / hukuken sahih bir vakıf ve mer'iyette geçerli sarıh bir hapis ile şu şartlar doğrultusunda vakf ve hapsedmiştir: 1. 110 (yüz on) kuruş, 11 (on bir) pul hesabı üzerinden şer'î istirbaha göre istirbah olunsun (dinî hükümler çerçevesinde kâr hesabına yatırılsın)¹³¹, 2.

¹²⁹ BŞSA: Defter: B 158, Varak: 64a, *Vakfiye-i menzil bi-zaviye-i Şeyh Ahmed Efendi* notuyla, Tarih: 19 Muharrem 1141.

Dergâh, tekke ve zâviye gibi tesislerin dinî hususiyetleri yanında sosyal tarafları da bulunduğu için bu vakfiye, hem buraya hem de III'e konulmuştur.

¹³⁰ Burada, yeni bir vakfetme fikir ve talebi ile karşılaşılmalıdır. O da –anlamı yukarıda verilen metin-orijinal biçimiyle şöyledir: “*Ve'stişfâ'an min habîbihi'l-mu'allâ.*”

¹³¹ Burada vakıf malı olarak bağışlanan ve öngörülen şartlar müvacehesinde kullanılması istenilen paranın kaynağını belirtme bağlamında yapılan tanım çok enteresandır: “*Ezhar-i emval ve ahsen-i erzakından râbih fi'l-vakt yüz on adet kuruş ihraç ve ifraz edip...*” Bu tarifî önemli kılan nokta şurasıdır: Hem söz konusu meblağın faiz yoluyla işletilerek elde edilen kazançtan bahsedilmekte ve anaparaya dokunulmadan bu kâr tutarları üzerinden “vakıf malı” adı altında birtakım kalemlere harcama yapılması talep ve vasiyet edilmekte hem de bu gelir hakkında “*malların en açığı / şaibesiz olanı ve rızıkların en güzelinden o zaman artanı ile...*” diye bir nitelemeye bulunmaktadır. Bu gerçekten içinden çıkılmaz çelişkidir. Çünkü ister murabaha, ister riba, isterse faiz; hangi ad altında olursa olsun, paranın böyle bir muameleye tabi tutulması, ona haram bulaşması ve sonuçta onun kirlenmesi anlamına gelir. Çünkü bu alış-veriş türü, Kur'an diliyle kesinlikle yasaklanmıştır: 2 / *Bakara*, 275-276, 278-279 ve 3 / *Âl-i İmrân*, 130-132. Ribaya yatırılan öz sermaye ve sonraki faiz geliri, vakıf için ayrılan nakit hakkında şu betimlemede bulunmaktadır: “*Şer'î istirbaha göre istirbah olunsun.*” Bunları, öteki benzer vakıf örneklerinde değil de bu vakfiye dolayısıyla dile getirmenin yegâne sebebi ise onların –hiç olmazsa bunda olduğu / görüldüğü biçimde- faize karışmış malı, övücü mahiyette bir laf etmemeleridir. Şu bilgiyi de eklemek yerinde olacaktır: “1548 yılında Şeyhülislâm Ebüssuûd

Bundan hâsıl olan 13 (on üç) kuruş gelirin dörtte birlik ribhından / kârından 9 (dokuz) kuruşu Bursa'nın kenar / dış mahallelerinden Bâb-ı zemin Mahallesi'nde Ataullah Çelebi nam ehl-i hayrin bina eylediği Dâru'l-Hadis'te her Perşembe günü *Kitâb-ı Muhammediye* kıraat edenlere verilsin, 3. 1,5 (bir buçuk) kuruşu da söz konusu Dâru'l-Hadis'in bevvabına / kapıcısına verilsin, 4. 1 (bir) kuruş 1 (bir) rub' / çeyrek de koca naib merhumun tebâ'ından Ahmed Bey nam sahib-i hayr(in) bina eylediği mescid-i şerifte iş'âl-i sirac (kandil yakmak) için verilsin, 5. 0,5 (yarım) kuruş da bahse konu nakit paranın mütevellisine tevliyet hakkı olmak üzere verilsin, 6. 2 (iki) kuruş da zikredilen Daru'l-Hadis'te Mevlid-i Nebî (sav) kıraati için sarf olunsun / harcansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Sözü edilen paranın vakfedildiği iki yer var: Dâru'l-Hadis ve Cami. Bunların tesis gayeleri ve hizmet sahaları belli olmanın ötesinde vâkıfe zaten kuruşu kuruşuna ne ile neyin yapılacağını, en ince ayrıntısına kadar tek tek saymıştır.

Buna da imam fetvası bularak sıhhat ve lüzumuna karar vermişlerdir.¹³²

- 18. Malın (gayr-i menkulün** ki arsasının, Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na yılda 87 (seksen yedi) akçe mukataa-i kadîmesi olan 3,5 (üç buçuk) dönüm kiralık mülkü içeren *bahçenin*) vakfedilme sebebi: Asıl amaç, salt Samed olan Allah için, yani karşılığını sırf O'ndan bekleyerek ebediyen sahih bir vakıf ve kalıcı sarıh bir hapis ile vakfetmek olup bu bağlamda şu hükümler şart ve tayin edilmiştir: 1. Adı geçen bahçe başka bir mütevelliyeye icar edilsin, 2. Bundan kazanılan kira gelirinden 360 (üç yüz altmış) akçe tevliyet vazifesi (yöneticilik görevi) için ifraz edilsin / ayrılsın ve bu işi yüklenen ilgili kişiye verilsin, 3. Arta kalanını bundan önce Cami-i Kebir'de (Ulu Cami'de) şeyh-i kurrâ iken rahmetli olan Hafız Süleyman Efendi('nin) talebelerinden es-Seyyid Hafız Süleyman Efendi'ye def ve teslim edilsin, 4. O da bunun mukabilinde Gazi Hüdâvendigâr'ın bina eylediği / yaptığı cami-i şerifte haftada üç gün öğle namazından sonra isteyen öğrencilere ta'lîm-i kavâid-i Tecvîd-i Kur'an eylesin (Tecvîd kurallarına göre Kur'an öğretsin), 5. Bu eğitimin ardından da üç İhlas-ı şerif ile bir Fatiha-i şerife tilavet edip sevabını Hazret-i Rasûl-i Ekrem'in (sav) rûh-i şeriflerine hediye etsin, 6. Ve dahi bir Fâtiha-i

Efendi tarafından para vakfının cevazı yönünde fetva ve emir çıkartılmasıyla birlikte para vakıfları resmî ve bağlayıcı bir uygulama haline gelmiştir.” (Günay, age. 42 / 475-479.)

¹³² BŞSA: Defter: B 158, Varak: 76a, *Vakfiye-i nukûd li-dâri'l-hadis fî-mahalle-i bâb-ı zemîn* notuyla, Tarih: 25 Safer 1141.

Burada iki kurum veya kuruluş olduğu için hem buradaki din hizmetleri sınıfına hem de aşağıdaki eğitim hizmetleri grubuna dâhil edildi.

şerife tilavet edip sevabını bu fakire hibe etsin, 7. Hayatta olduğum müddetçe söz konusu vakfın tebdil ve tağyîri ile taklîl ve teksiri (değiştirme ve bozma ile azaltma ve eksiltme yetkisi) elimde olsun / bulunsun, 8. Benden sonra da çocuklarım ve torunlarım nesilden nesile bu vakfa mütevellî olsun (burayı idare etsin), 9. Allah korusun bunların soyu tükenene kadar onların evlatları bu vakfın yöneticiliğini devralsın, 10. Ve nihayet bu kuşağın sonu geldiğinde Şer'î hâkimin re'yi ile (mahkeme kadısının görüşü doğrultusunda) salih bir adam (iyi bir kimse) buna mütevellî tayin edilsin / atansın.

Burada da Hanefî Mezhebi'nin üç imamının görüşünden birine göre bunun sahih ve makbul olduğu kabul edilmiştir. Sonuçta şartlı vakıf olduğu için bir imamın fetvasına göre hükme bağlanmıştır.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Asıl pay, Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na ait olduğu için bunun kuruluş ve işleyiş tarzına göre kullanılacağı açıktır ki bu husus belirtilmemiştir. Bir miktarı da Ulu Cami'de şeyhu'l-kurrâ'lîk yapan merhum bir hocanın bir talebesine bırakılmıştır ki bunun niçin olduğu ise yukarıda açıklanmıştır.¹³³

- 19. Malın** (ki cümle muhallefâtın / bütün terekenin içinden vakıf için alınan *menkul* cinsinden *bir miktar paranın*) *vakfedilme sebebi:* 1. Yüce Allah'ın emri / takdiri ile dâr-i fenadan saray-ı bekaya rihlet eylediğim¹³⁴ kendi mülküm olan cümle muhallefâtımdan (arkamda bıraktığım bütün mal varlığımdan) 140 (yüz kırk) kıt'a esedî kuruş ifraz ve ihraç (ayrılıp çıkarılarak) vakf olsun, 2. Söz konusu meblağ, (ilk / büyük) kızım Ümmügülsüm marifetiyle istirbah olunsun, 3. Bunun 100 (yüz) kuruşundan hâsıl olan nema / kâr ile risale-i mevlid-i Rabbanî Aleyhisselâm kıraat olunsun (Mevlid-i şerif okunsun), 4. Bunun sevabını da ruhuma hediye etsinler, 5. Geriye kalan meblağın 40 (kırk) kuruşundan elde edilen nema / kâr ile de adı geçen mahalle(nin) cami-i şerifi minaresinde mübarek gecelerde kandiller yağlansın ve yakılsın, 6. Bu vasiyeti yerine getirmek için Şerife Ümmügülsüm Hatun hem vasi(y), hem vekil olsun ve hem de vakfın tevliyetini yine bu kızım üstlensin diye şart ve tayin etmiştir.

¹³³ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 85b-86a, Tarih: 22 Cemâziyelâhir 1121.

Yukarıda sıralanan sebeplerden ötürü 1 ve 2'ye dâhil edilmiştir.

¹³⁴ Burada vâkıfe –kim bilir yukarıda serdedilen aynı mantıkla- “Geçici olan bu dünya yurdundan sonsuz olan saraya (ahiret köşküne) göç ettiğimde” diyerek öldükten sonraki hayatında da sarayda yaşamaya devam etme özlemini terennüm etmiş, dillendirmiştir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Vâkıfe Fatıma Hatun, terekesinin tümünü hibe etmemiş, mirasının ancak 140 (yüz kırk) kıt'a esedî kuruş bağışlamış ki aslında vakfedildiği söylenen meblâğ, anapara da değil bunun –bütün yetkilerin kendisine verildiği- kızı vasıtasıyla kazanılacak kârdan söz konusu hizmetler, vakıf gibi görülecek. Zikredilen, yani vakıf için ayrıldığı belirtilen menkul değer, yani para tutarı ise bırakılan malın sülüsüne müsait olduğu (üçte birine denk gelip yettiği) için de mahkemede sorun çıkmamış ve dava, suhuletle hall ü fasla kavuşturulmuştur.¹³⁵

20. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde iki kapı / göz oda, bir sofa, bir kenef / tuvalet, bir su kuyusu ve tulumbası ile meyveli ve meyvesiz ağaçları barındıran bahçeli evin) vakfedilme sebebi:* Müteveffa es-Seyyid eş-Şeyh Ahî Mahmud Efendi, iş bu evi geçmişte mülkü olduğu hâlde; 1. Evvelâ kendine, 2. Vefat ettikten sonra oğlu eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi'ye, 3. Onun da ölümünün ardından Rûmiye Şeyhi Baba Hazretleri evladından olup Bursa'da Nakşibendî şeyhi olanlar mutasarrıf olsunlar / kullansınlar ve Âyin-i Nakşibendiye'yi icra etsinler diye vakf, haps, şart ve tayin etmiştir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: eş-Şeyh es-Seyyid Ahî Mahmud Efendi hayatta oldukça kendisi, bu vefat ettikten sonra oğlu eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi, ölünceye dek söz konusu zaviyeye şart-ı vâkıf mucibince tasarruf ve Âyin-i Nakşibendiye'yi icra eylediler. Bunun da vefatının ardından ve hâlen eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Çelebi –bu çerçevede- adı geçen Aziz Baba Hazretleri'nin çocuklarından olduğu için evladiyet ve meşrutiyet üzere tasarruf nöbeti şimdi eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Çelebi'nin hakkıdır denilerek bu evin vakfiyetine / vakıf olduğuna hükmedilmiştir.

O sebeple bu, hem bir vakfiye ve hem de vakfın vakfiyetini ispat eden önemli bir kayıttır.¹³⁶

21. *Malın (gayr-i menkulün ki evsafı belirtilmeyen bir ev ve hânuteynin / iki dükkânın) vakfedilme sebebi:* Yanızca Allah için, yani sadece O'nun adına olmak üzere ve yine Allah'ın rızasını talep etmek (istemek, ummak ve beklemek) niyetiyle

¹³⁵ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 35a-b, Tarih: Ramazan'ın ortaları 1117.

Burada, gerek mevlid okunması gerekse caminin kandillerinin yakılması, dinî nitelik arz ettiği için bu vakfiye, sadece buraya konulmakla yetinilmiştir.

¹³⁶ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 39a, *Vakf-ı bir veya dava vak(ı)f lehine hitam bulunduğu* notuyla, Tarih: Recep ayının başı veya ilk günü 1117.

Buna göre evladı da olsa Nakşî Zaviyesi'nde şeyhliği deruhte etmek gibi bir şart koşarak evini vakfettiği için 1 ve 5'e konulmuştur.

vakfettiği (hibe edip bağışladığı) evi ve iki dükkânı için ileri sürdüğü şartlar şunlardır: 1. Öncelikle bu iki dükkân icara verilsin ve hâsıl olan kira gelirinden meşru ve helâl ölçüler çerçevesinde mütevellinin hakkı ödensin, 2. Geri kalan gelirden buranın tamiri için ne kadar gerekiyorsa harcansın, 3. Arta gelirden, her gün sabah namazından sonra İbrahim Paşa Cami-i'nde ayrı ayrı birer cüz okuyan üç ehl-i Kur'an'dan her birine 1,5 (bir buçuk) dirhem verilsin ki bunlar orada birerden günde üç cüz okusunlar, 4. Sonra bu cüz okuyanların çocuklarından hangisi aynı şekilde bu cüz okumayı, bu sefer nerede sürdürürlerse bu ücret onlara verilmeye devam etsin, 5. Bu Kur'an cüzü okumalarının sevabını da her hatmin sonuna geldiklerinde Peygamberimiz'in (sav) ruhuna, babalarımızın, dedelerimizin ruhlarına ve Ğafûr (çok bağışlayıcı olan) Rabbi'nin rahmetine / şefkatine muhtaç olan bu fakir vâkıfenin ruhuna hediye edip göndersinler.

Yukarıdaki kayıta vâkıfe tarafından tayin edilen şartlar dikkatle incelenirse şu iki husus kayda değer görülmektedir: a) Vakfedilen iki tür gayr-i menkulden (ki vâkıfe, henüz sağ iken buraları mütevelliyeye teslim etmiş ve fakat) yalnızca dükkânlara ait şartlar sıralanmış; eve dair bir şey söylenmemiş, yani onun hakkında herhangi bir şart ileri sürülmemiş / öngörülmemiştir. b) Bu iki dükkânın da kendileri değil icara verilerek kira gelirleri vakfedilmiştir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Kişisel bir vakıf olduğu için ve şartlarını da kendi tayin edip belirlediği için başka bir amaç söz konusu değildir.

Eimme-i selasenin içtihatları / fetvaları ve birinin re'yi / görüşüne göre vakfiyetinin sıhhat ve lüzumuna dair hüküm kararının verilmesi bahis mevzuudur.

Burada, hayır sahibesini, malını vakfetmeye sevkeden etkenlerden olmak üzere – diğer vakfiyelerde rastlanmayan- şu söze yer verilmiştir: “*Men lâ ilâhe sivâhu ve mâ tükaddemû min hayrin tecidûhu indellâhi...*”¹³⁷

Ayrıca ileride hani olur ya, vâkıfenin koyduğu şartlara aykırı davrananlar çıkarsa diye bunu engellemek için de iki Kur'an ayetinden ilgili bölümler alınarak (bir farkla ki bunlardan birinde çoğul olan kişi zamiri, burada tekil kipiyle yazılarak) vakfiyenin hatime / sonuç kısmına şu ibare eklenmiştir: “*Ve men seâ fi fesâdi vakf-i*

¹³⁷ Bu ifade iki kısımdan oluşmaktadır ve ikinci yarısı bir ayetten alınmadır. Bir bütün hâlinde anlamı da şöyledir: “O’ndan başka kim İlâh olabilir (Allah’ın dışında bir İlâh var mıdır)? Kendiniz için her ne iyilik yapmış veya önden bir hayır göndermiş olursanız, Allah katında onu tastamam bulursunuz...” (2 / Bakara, 110.)

sahîhi'l-müslim (?).” “*Fekad bâe biğadabin minallâhi ve me'vâhü cehennem ve bi'se'l-masîr*.” ve “*Aleyhi la'netullâhi ve'l-melâiketi ve'n-nâsi ecme'in*.”¹³⁸

Bu vakfiyenin, diğerlerinden ayrıcalıklı bir özelliği de Arapça olarak kaleme alınmasıdır.¹³⁹

4.2. Eğitim Hizmetleri

1. *Malın (gayr-i menkulün ki iki göz / parça değirmeni ve belirtilen sınırlar içinde dut ağaçları bulunan bahçesi olan bir arazinin / mülkün) vakfedilme sebebi:* 1. Bu bahçenin, hinta / buğday ekilmek üzere icara verilmesi talep edilmiştir, 2. Bahçeye ekilen hintanın senelik buğday kirası gelirinden hâsıl olan mahsulden; a) Bursa'daki Hüdâvendigâr Gazi ('nin) bina eylediği cami-i şerifte imam-ı evvel (birinci imam) olanlara, b) Yine Bursa'da bulunan Mahmud Bey Mektebi'nde muallim-i sıbyan olanlara (küçük çocuklara öğretmenlik yapanlara), c) Yine bu mektepte / okulda halife olanlara (öğretmen kalfalığı / yardımcılığı yapanlara) yılda birer müd hinta (ölçek buğday) verilsin diye vakfiyesinde şart ve tayin edilmiştir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Burada malın, daha doğrusu icara verilecek olan bahçeye ekilecek buğdaydan elde edilen ürün cinsi kârdan iki yere vakfolmak üzere pay ayrılması belirtilmiştir: 1. Gazi Hüdâvendigâr Cami-i (baş imamı için), b) Mahmud Bey Mektebi (öğretmen ve halifesi için ki bu, öğretmen kalfası / yardımcısıdır). Dolayısıyla bu ikisinden biri dinî hizmet kapsamına, diğeri de eğitim işleri sınıfına giriyor. Adam da zaten bunu açıkça zikretmiştir.¹⁴⁰

2. *Malın (gayr-i menkulün, yani tasarrufu bana ait ve kendi mülküm olan evin) vakfedilme sebebi:* Sırf Allah Teâlâ için ve salt O'nun rızasına nail olmak için sonsuza dek sahih bir vakıf ve sarıh kalıcı bir hapisle vakf edip şöyle şart eyledim: 1. Allah Kelâmı'nın hâfızı olan (Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş bulunan) es-Seyyid Süleyman Efendi İbn Ebû Bekir, dilerse bu evde otursun, dilerse gelirini alıp istediği gibi tasarruf etsin / harcasın, 2. Hiçbir mâni ve özü bulunmadığı takdirde (bir engeli yoksa) her hafta Câmî-i Kebir (Ulu Cami)'de Salı günü / günleri Kur'an

¹³⁸ Bu metinlerin Türkçe çevirisi: “Her kim, bir Müslümanın (kurduğu) sahih olan vakfının fesadına çalışırsa (o vakfa yönelik bir kötülük yapmaya kalkışırsa / yeltenirse) ‘Muhakkak o, Allah'ın gazabını kazanmış olur, onun varacağı yer cehennemdir, orası ne kötü bir yerdir / sondur.’ (8 / Enfâl, 16) ve ‘Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun!’ (2 / Bakara, 161; 3 / Âl-i İmrân, 87.)

¹³⁹ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 73a, Tarih: Cemâziyelevvel'in başları 1119.

¹⁴⁰ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 81b, Vakfiyetini ispat notuyla, Tarih: 13 Rebiulahir 1139.

Bu kayıt, içeriğinde yer alan cami imamı ifadesine göre 1'e ve sıbyan mektebi muallim ve kalfalarının istifadesi için şartına göre de 2'ye yerleştirilmiştir.

kıraati talim etsin ve bu faaliyete kimse müdahale ve taarruz etmesin (bu öğretme ve okutma işine kimse karışmasın ve karşı çıkıp saldırmasın), 3. Bundan sonra hâkim re'yi / görüşü ile Kur'an İlmi'nde mahir ve Kıraat talimine kadir olan kimselerden birine bu görev tevcih edilsin ve açıklandığı üzere şart koşulan hizmeti eda etsin ve buna mukabil söz konusu evin kullanımı aynı şekilde ona ait olsun, 4. Benzer biçimde bahse konu evin mütevellisinin azil ve nasbı (kovulması ve atanması), yine adı geçen kişinin yerine kim kurrâ olursa onun elinde / yetkisinde bulunsun.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Vâkıf, mülkünü / evini başka bir yere bırakmamış lâkin ne sebeple vakfettiğini, yani gayesini açıkça zikretmiştir ki bu da yukarıda belirtilmiştir.

Üç Hanefî imamın görüşünden birine uygun bir içtihad / fetva ile sahih ve müebbet olduğu tescil edilmiştir.¹⁴¹

3. *Malın (menkulün ki 110 / yüz on adet kuruş tutarındaki meblağın) vakfedilme sebebi:* Sırf Allah Teâlâ için, yani salt O'nun adına ve yine O'nun yüce Habibi / Sevgilisi (kulu ve Rasûlü)'nden şefa'at dileyerek / umarak şer'an / hukuken sahih bir vakıf ve mer'iyette geçerli sarıh bir hapis ile şu şartlar doğrultusunda vakf ve hapsedmiştir: 1. 110 (yüz on) kuruş, 11 (on bir) pul hesabı üzerinden şer'î istirbaha göre istirbah olunsun, 2. Bundan hâsıl olan 13 (on üç) kuruş gelirin dörtte birlik ribhinden / kârından 9 (dokuz) kuruşu Bursa'nın kenar / dış mahallelerinden Bâb-ı zemin Mahallesi'nde Ataullah Çelebi nam ehl-i hayrin bina eylediği Dâru'l-Hadis'te her Perşembe günü *Kitâb-ı Muhammediye* kıraat edenlere verilsin, 3. 1,5 (bir buçuk) kuruşu da söz konusu Dâru'l-Hadis'in bevvabına / kapıcısına verilsin, 4. 1 (bir) kuruş 1 (bir) rub' / çeyrek de koca naib merhumun tebâ'ından Ahmed Bey nam sahib-i hayr(in) bina eylediği mescid-i şerifte iş'âl-i sirac (kandil yakmak) için verilsin, 5. 0,5 (yarım) kuruş da bahse konu nakit paranın mütevellisine tevliyet hakkı olmak üzere verilsin, 6. 2 (iki) kuruş da zikredilen Daru'l-Hadis'te Mevlid-i Nebî (sav) kıraati için sarf olunsun / harcansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Sözü edilen paranın vakfedildiği iki yer var: Dâru'l-Hadis ve Cami. Bunların tesis gayeleri ve hizmet sahaları belli olmanın ötesinde vâkıfe zaten kuruşu kuruşuna ne ile neyin yapılacağını, en ince ayrıntısına kadar tek tek saymıştır.

¹⁴¹ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 102b / 104.poz, Tarih: 25 Cemâziyelâhir 1122.

Buna da imam fetvası bularak sıhhat ve lüzumuna karar vermişlerdir.¹⁴²

4. *Malın (gayr-i menkulün, yani içinde iki üst kat oda, bir alt kat oda, iki fırın, suyu akan bir çeşme, bir ahır, kenef / tuvalet ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden; ayrıca dış tarafında da bir üst kat oda ve basit bir ihata duvarını içeren evin) vakfedilme sebebi:* Sadece yüce Allah için, yani yalnızca O'nun adına olmak üzere evini vakfedip şunları şart koştu: 1. Bahse konu evde hayatta oldukça kendim sakin olup dilediğim ve istediğim gibi ona tasarrufta bulunayım, 2. Allah Teâlâ'nın emri / takdiri ile bu dâr-i fenadan dâr-i bekaya rihlet ettiğimde (geçici dünyadan kalıcı âleme göç ettiğimde) hâlen nikâhlı zevcem / karım olan Ümmühânî bint-i Ali nâm Hatun, nikâhım altında bulunursa (başkasıyla evlenmezse, yani benden sonra yeni bir evlilik yapmazsa) burada otursun, 3. Bunun ölümünün ardından evladı ve torunları kuşaktan kuşağa otursunlar, 4. Çocuklarının soyu inkıraza uğradığında (sonu gelip bittiğinde) ise onun kız kardeşi olan Ümmühânî bint-i Abdullah nâm Hatun'un kızı Ümmügülsüm ve evladı nesilden nesile otursunlar, 5. Bunların nesli tükendiğinde kız kardeşin(in) oğlu Osman Halife ibn Ali ve evladı yine peşi sıra otursunlar, 6. Bu çocuklardan da kimse kalmadığında bu sefer mezkûr mahalle (Bursa Vilayeti Şerefüddîn Paşa Mahallesi) cami-i şerifinde imam olanlar söz konusu evin dışında kalan üst taraftaki odada çocuklara talim / eğitim yaptırıp (bir şeyler okutup) bu evin tümünü ellerine alarak (tamamına sahip olup kullanarak) burada otursunlar.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Adam evi, nikâhlı karısına (ki o da kendisinden sonra yeni bir izdivaç yapmaması kaydıyla) ve onun kızkardeşi ile soyundan gelen aile fertlerine bırakmıştır. Ancak bunlar tamamen yok olduğunda bu sefer evin kullanım hakkını, cami imamlarına ve o da yine çocuklara, evin dışında kalan odada bir şeyler, yani Kur'an öğretmek şartıyla bırakmıştır / vermiştir. Buna göre burada başka bir vakıftan öte şahsî talepler doğrultusunda özel bir vakıftan bahsedilebilir.

Bu vakfiyenin geçerli ve kalıcı olmasına yönelik üç Hanefî imamın re'yine müracaat edilmiş ve uygun görüşe göre hüküm verilmiştir.¹⁴³

¹⁴² BŞSA: Defter: B 158, Varak: 76a, *Vakfiye-i nukûd li-dâri'l-hadis fî-mahalle-i bâb-ı zemîn* notuyla, Tarih: 25 Safer 1141.

Burada iki kurum veya kuruluş olduğu için hem eğitim hizmetleri grubuna hem de en baştaki din hizmetleri sınıfına girdiğinden bu nakit / para vakfiyesi, hem buraya hem de 1'e konulmuştur.

¹⁴³ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 46a, Tarih: 3 Muharrem 1120.

Bu vakfiyenin, aslında 2 ve 5'e ait olduğu açık ama bu ikincisini camide imamlık yapanlar diye tahsis etmesi, bunun 1'e de girme ihtimâlini doğurmaktadır. Gerçi Kur'an talimi yaptıracak hocalarla imamlar aynı kişiler

5. *Malın (gayr-i menkulün ki arsasının, Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na yılda 87 (seksen yedi) akçe mukataa-i kadîmesi olan 3,5 (üç buçuk) dönüm kiralık mülkü içeren bahçenin) vakfedilme sebebi:* Asıl amaç, salt Samed olan Allah için, yani karşılığını sırf O'ndan bekleyerek ebediyen sahih bir vakıf ve kalıcı sarıh bir hapis ile vakfetmek olup bu bağlamda şu hükümler şart ve tayin edilmiştir: 1. Adı geçen bahçe başka bir mütevellîye icar edilsin, 2. Bundan kazanılan kira gelirinden 360 (üç yüz altmış) akçe tevliyet vazifesi (yöneticilik görevi) için ifraz edilsin / ayrılsın ve bu işi yüklenen ilgili kişiye verilsin, 3. Arta kalanını bundan önce Cami-i Kebir'de (Ulu Cami'de) şeyh-i kurrâ iken rahmetli olan Hafız Süleyman Efendi'nin talebelerinden es-Seyyid Hafız Süleyman Efendi'ye def ve teslim edilsin, 4. O da bunun mukabilinde Gazi Hüdâvendigâr'ın bina eylediği / yaptığı cami-i şerifte haftada üç gün öğle namazından sonra isteyen öğrencilere ta'lîm-i kavâid-i Tecvîd-i Kur'an eylesin (Tecvîd kurallarına göre Kur'an öğretsin), 5. Bu eğitimin ardından da üç İhlas-ı şerif ile bir Fatiha-i şerife tilavet edip sevabını Hazret-i Rasûl-i Ekrem'in (sav) rûh-i şeriflerine hediye etsin, 6. Ve dahi bir Fâtiha-i şerife tilavet edip sevabını bu fakire hibe etsin, 7. Hayatta olduğum müddetçe söz konusu vakfın tebdil ve tağyîri ile taklîl ve teksiri (değiştirme ve bozma ile azaltma ve eksiltme yetkisi) elimde olsun / bulunsun, 8. Benden sonra da çocuklarım ve torunlarım nesilden nesile bu vakfa mütevellî olsun (burayı idare etsin), 9. Allah korusun bunların soyu tükenene kadar onların evlatları bu vakfın yöneticiliğini devralsın, 10. Ve nihayet bu kuşağın sonu geldiğinde Şer'î hâkimin re'yi ile (mahkeme kadısının görüşü doğrultusunda) salih bir adam (iyi bir kimse) buna mütevellî tayin edilsin / atansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Asıl pay, Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na ait olduğu için bunun kuruluş ve işleyiş tarzına göre kullanılacağı açıktır ki bu husus belirtilmemiştir. Bir miktarı da Ulu Cami'de şeyhu'l-kurrâ'lık yapan merhum bir hocanın bir talebesine bırakılmıştır ki bunun niçin olduğu ise yukarıda açıklanmıştır.¹⁴⁴

olduğu, yani iki özellik de aynı şahıslarda toplandığı, sonuçta –vâkıfın ileri sürdüğü şarta göre- evde oturması istenen adayın, bu iki işi eşgüdümlü olarak yerine getiren tek bir insandan ibaret olduğu gerçeğinden hareketle ve konuyu daha fazla dağıtmamak için bunu tekrar 1'e koyma ihtiyacı hissedilmedi.

¹⁴⁴ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 85b-86a, Tarih: 22 Cemâziyelâhir 1121.

Yukarıda sıralanan sebeplerden ötürü 1 ve 2'ye dâhil edilmiştir.

4.3. Sosyal Hizmetler

1. *Malın (gayr-i menkulün, yani içinde yukarı katta bir daire, bir sundurma, bir ahır, bir samanlık damı, suyu akan bir çeşme ve basit bir çevre / bahçe duvarı bulunan ev hükmündeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Sadece yüce Allah için (yalnızca O'nun adına) sonsuza dek sürecek bir vakıf ve hapis ile vakfedip şunları şart koştum: 1. Ben hayatta oldukça ona mutasarrıf olayım (evin kullanımı bana ait olsun), 2. Benden sonra bu evde zevcem Saliha bint-i Mustafa nâm Hatun otursun, 3. Ondan sonra onun evlâdı, 4. Onların ardından ise aynı kandan / göbekten gelen torunları müteselsil olarak burada otursunlar, 5. Bu sülalenin sonunun gelmesi / kesilmesi hâlinde ise söz konusu evimi, sözleşme senedinde kayıtlı bulunan Kalenderhâne fukarâsı (herhâlde burası bir mahalle veya semt adıdır ki buranın fakirleri) mutasarrıf olsunlar / kullansınlar ve –geliri olursa- harcasınlar.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Kalenderhane'nin ne olduğu net olarak anlaşılmadığı için o kestirilemedi. Ama fakir-fukaranın hayrına bir düşünceyi içerdiği gayet açıktır.¹⁴⁵

2. *Malın (gayr-i menkulün, yani içinde iki cârî tâk (kapı veya pencere üstüne yapılan yarım daire biçiminde kubbeli bölüm), iki sundurma, alt katta üç daire, bir kiler, sofa, suyu akan iki çeşme ve bir kenef / tuvalet ile basit bir ihata / bahçe duvarını içeren evden ibaret mülkün) vakfedilme sebebi:* Öncelikle salt Allah için (O'nun rızasını dileyerek) vakf ve hapsedip şunları şart koştum: 1. Hayatta oldukça burada kendim oturayım, 2. Yüce Melik / Hükümdar Allah'ın emri / takdiri ile bu fani dünyadan baki yurda rihlet / göç ettiğimde Timurhân otursun, 3. Timurhan adlı kişi de ölüp gittiğinde bahse konu evi, adı geçen mahalle(nin) mütevellisi (... ..) Saliha icar eylesin, 4. Bunun kira gelirinden hâsıl olan meblağı mahalle imamı, müezzini ve kayyımına tevliyet usulüne göre def' ve teslim etsin / versin, 5. Bunlar da bunun karşılığında mübarek gecelerde üç İhlas-ı şerif ve bir Fatiha-i şerife okuyup sevab-ı şerifini ruhuma hediye etsinler.

Vakfiyenin ikinci bölümünde zikredilen *menkul* vakıf hakkında da şu şartlar ileri sürülmüştür: Ve yine silk-i mülkümde (bana ait) olan 10 (on) vukye (?) miktar bir kebiri kazgânımı (büyük kazanımı ?) yalnızca yüce Allah'ın rızasını umarak vakf edip; 1. Benzer biçimde yaşadığım sürece benim zabt ve tasarrufumda olsun, 2.

¹⁴⁵ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 2b, *Hindî Derviş Muhammed'in menzil vakıfnamesi* notuyla, Tarih: Rebiulevvel ayının başı veya ilk günü 1113.

Bu vakfiye, iki kısımdan oluşmaktadır. İlki aile bireylerine, sonrası ise normal yoksul kimselere aittir. O yüzden 3 ve 5 ile ilişkili bulunmaktadır.

Vefatımdan sonra ise adı geçen mahalleden (Bursa Vilayeti Sağırıcı Sungur Mahallesi'nden) emin bir kimsenin elinin altında bulunsun ve kullanım hakkı da ona ait olsun (dilediği gibi değerlendirsın), 3. Bu minval üzere (emanet edilen güvenilir kişinin gözetiminde) onu söz konusu mahalle ahalisi / sakinleri kullansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Burada iki nokta var: 1. Mahalle mütevellisi, 2. Mahalle emini. Dolayısıyla belki birincisinde bir mahalle vakfından bahsedilebilir ama ikincisinde tamamen bir insandan bahsedilmekte, yani ortada vakfedilen bir mal var ama vakıf bahis mevzuu değildir.¹⁴⁶

3. *Malın (gayr-i menkulün, yani birkaç haneyi / daireyi bünyesinde barındıran evin ve içinde dut ağaçları bulunan bahçenin) vakfedilme sebebi:* Ev için tayin edilen şartlar: Karşılığını sadece Allah Teâlâ'dan bekleyerek ve O'nun yüce Râsûlü'nü hoşnut etmek için şeriat açısından sahih bir vakıf ve sarih bir hapis olsun diye şunları şart koştum: 1. Hayat elbisesini giydiğim / yaşadığım müddetçe bu evde ben oturayım, 2. Kahhar olan Melik'in / Hükümdar'ın emri / takdiri ile fani dünyadan baki yurda / ahirete irtihal eylediğimde ise hâlen zevcim / kocam olan Recep Çelebi İbn (...) burada otursun, 3. Onun da vefatından sonra evladı, 4. Evlatlarının çocukları / torunları nesilden nesile oturmaya devam etsinler, 5. Bunların soyları tükendiğinde ise adı geçen mahalle avâriz-ı levazımına¹⁴⁷ harç ve sarf olunsun.

Bahçe için konulan şartlar: 1. Kendim hayatta oldukça tasarruf hakkı bende olsun, 2. Vefatımın ardından yine zevcim / eşim Recep Çelebi burayı kullansın, 3. Onun ölümünü müteakiben de çocukları ve torunları nesilden nesile kullanma yetkisini hâiz olsunlar, 4. Bu kuşaktan gelenlerin sonu kesildiğinde ise artık burası Medine-i Münevvere fukarasına vakfolsun (bağışlanıp bırakılsın).

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Her iki gayr-i menkul için de ayrı bir vakıf ismi zikredilmemiş olup bağışçının kendi özel vakfı gibi

¹⁴⁶ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 4b, Tarih: 26 Rebiulevvel 1113.

Bu vakfiyede iki husus dile getirilmektedir: İlkinde, yani gayr-i menkul hakkında mahalle imamı ve müezzinine verilip ruhuna İhlas ve Fatiha okumaları; sonrasında, yani menkul hakkında ise mahalle halkının kullanmaları için vakfedilmiş bir eşya. O sebeple bu, 1 ve 3 ile ilişkili bulunmaktadır.

¹⁴⁷ *Avarız* sözlükte, belâlar, musibet ve meşakkatler; beklenmedik sıkıntı ve aniden başa gelen zorluklar demektir. Hayır sahipleri tarafından bazı kasabalarda, köy ve mahallelerde fakir-fukara kesiminden ölen kimselerin cenaza işlerine, hasta olanların bakım ve tedavi masraflarına; kimsesiz, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarına, o muhitin / beldenin kuyu, çeşme ve yol tamirine sarf olunmak üzere birtakım vakıflar kurulmuştur ki bunlar çok lüzumlu ve korunmaya, yaşatılmaya ve mevcutlarını artırmaya muhtaç müesseselerdir. İşte bir yerleşim biriminin tamamen sosyal gereksinimlerini karşılamayı ve gidermeyi amaç edinen bu tip vakıflara, vakıf dilinde *avarız vakıfları* denir. Bir sanat ve zanaat erbabının avarızına (yardımlaşma ve dayanışmasına) şart koşulmuş olan vakıflar da aynı hükümdedir. (Ali Himmet Berki, Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller, *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, y. 1969, Ankara 1969, s. 336.

gözükmektedir. Ayrıca vakfın gayesi ve tasarruf şekli de bizzat kendisi tarafından belirlenmiştir ki bunlar yukarıda sıralanmıştır.

Bu vakfiyede iki kalem mal vakfedilmektedir ve ikisinde de haracama yerleri iki tanedir: İlkinin birincisinde aile üyeleri, ikincisinde mahalle avarız / giderleri; diğerinin birincisinde yine aile bireyleri, ikincisinde ise Medine fakirlerinin istifadesine sunulmuştur.¹⁴⁸

4. *Malın (gayr-i menkulün ki içinde servi ve dut ağaçları bulunan bir dönümlük bahçenin) vakfedilme sebebi:* Bağışlanan vakfın tesis gayesi ve hayat felsefesine uygun olarak harcanma ve / veya kullanmadır.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Belli değil ama “Hoca” sıfatını hâiz bir zatın ismini taşıdığı için dinî ve hayrî hizmetlere, daha da önemlisi ve kuvvetle muhtemeldir ki ilmî faaliyetlere yönelik olabilir.

Bu, Dursun isimli zimmînin oğlu olduğunu iddia eden Muhammed adlı kişinin gayr-i meşrû ve haksız olarak tasarrufu altında bulunan bir mülk, onun elinden alınmasına ve ait olduğu vakfa devredilmesine / bağışlanmasına yönelik bir vakıf davası olup görülen muhakeme sonucu oğlu olmaksızın, yani çocuksuz ve vârisiz öldüğü tespit edildiği için söz konusu gayr-i menkulün / bahçenin vakfiyetinin şer’î / hukukî olarak şahitlerin şهادetiyle ve mahkeme kararıyla geçerliliğinin tescil edildiği bir hüküm kayıdır.¹⁴⁹

5. *Malın (gayr-i menkulün, yani aşağıda (zeminde veya bahçe içinde bulunan) üç adet daire, bir su kuyusu ve tulumbası ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden evin) vakfedilme sebebi:* Hasbeten lillahi’l-aliyyi’l-azîm ve taleben li-merdâti Rabbihi’l-Kerîm saf, arı-duru duygularla ve tamamen gönül rızasıyla (içten gelerek) tüm sınırları ve bütün hukukî hakları ile bu ev, sahibesi tarafından şu şartlar ileri sürülerek vakf ve hapsedilmiştir: 1. Evvelâ kayd-ı hayat şartıyla bu evde kendim oturayım, 2. Sonra burada, Rahime Hatun ibnetü’l-Hâc Bedrettin isimli kadın otursun (ki bu kadının vâkıfeyle olan irtibatı ve yakınlığı belirtilmemiştir), 3. Ardından bunun çocukları ve torunları, müteselsil olarak bu soydan gelenler otursun, 4. Bu kuşağın sonu geldiğinde ise bu ev, müteveli marifetiyle ecr-i misil ile (piyasadaki emsallerinin değeri üzerinden) icara verilsin, 5. Buradan elde edilen ücret (kira bedeli), adı geçen mahallenin (Bursa’nın Hacı Baba Mahallesi’nin)

¹⁴⁸ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 20a-b, *Ahmed Paşa Mahallesi’nde Seniyye Hatun’un menzil ve bahçesi vakfiyesidir* (Fihrist 985) notuyla, Tarih: 21 Zilhicce 1113.

Yukarıda söylenen sebeplerden dolayı bu vakfiye, 3, 5 ve 6 ile alâkalıdır.

¹⁴⁹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 31b, Tarih: 16 Zilkade 1114.

avarız vakfına sahih ve şer'î / hukukî bir vakıfla ve sarîh ve mer'î / geçerli bir hapisle bağışlansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Bahse konu vakıf malının sonuçta bağışlandığı yer, vâkıfenin kendi mahallesinin avarız vakfı olduğuna göre onun vakfiye şartlarına göre harcanacağı açıktır.

Bu vakfiye metni Arapça olarak kaleme alınmıştır.¹⁵⁰

6. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde dışında ve içinde üstlü ve altlı olarak birkaç daireyi, suyu akan bir çeşmeyi, içinde çeşitli ağaçlar bulunan bahçeyi ve dış cephede duvara bitişik dükkânı barındıran evin) vakfedilme sebebi:* İyi kimselerin oturması ve kullanması için şart koşulmuş olup bundan başka da bir ayrıntı yoktur.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Başka bir vakfa devredildiğine dair bir kayıt da bulunmamaktadır.

Bu tutanak, salih insanların faydalanması için şart koşulmuş vakıf evin, vakfiyetinin tescili (vakıf malı olduğunun onaylanması) davası hakkındadır.¹⁵¹

7. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde üst katta iki odası ve bir sundurması ile altında bir damı, bir su kuyusu ve tulumbası ile istinat duvarını ihtiva eden evin) vakfedilme sebebi:* Asıl amaç, sırf Allah için, yani karşılığını yalnız(ca) O'ndan bekleyerek ve yine sadece O'nun rızasını talep etmek için ebediyen sahih bir vakıf ve sarîh bir hapisle vakfetmek olup bu meyanda şu şartlar kaydedilmiştir: 1. Bahis mevzuu evde hayatta oldukça kendim oturayım, 2. Öldükten sonra ise burada evela es-Seyyid Hacı Şerefüddîn Efendi Hazretleri sakın olsun, 3. Bu da vefat ettiğinde Eşref Muhammed Efendi Hazretleri burada ikamet etsin, 4. Bu da irtihal edince Şeyh Şerefüddîn Efendi'nin evladı, evlad-ı evladı ve evlad-ı evlad-ı evladı, yani nesilden nesile bu adamın çocukları ve torunları bu evde otursunlar, 5. Bu ailenin fertlerinden hiçbiri kalmadığında ise mezkûr camide imam ve hatiplik yapanlar bu evin tasarrufunda bulunup burayı istedikleri gibi kullansınlar, 6. Bunun karşılığında da her Cuma gecesi bir Mülk Suresi okuyup sevabını ruhuma hediye etsinler, 7. Geçen günler, aylar ve yıllarda, yani zaman içinde sayılan bu şartları yerine getirmek, ilgili kişilere ağır gelir ve bunlara riayet artık insanları bıktırıp usandırırsa ve dahi bunları yapmak eziyet hâlini alırsa o takdirde mutlak (kayıtsız ve şartsız)

¹⁵⁰ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 49a, *Hacı Baba Vakıfnâmesi* (Fihrist 986) notuyla, Tarih: Safer ayının sonları veya son günleri H. 1058.

Bu vakfiye, yukarıda sayılan vakfetme amaçları doğrultusunda hem 3 hem de 5 ile ilgilidir.

¹⁵¹ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 72b, *Sulehâya meşrûr vakf-ı menzil* (Fihrist 1166) notuyla, 8 Muharrem 1117. Bu belge, şartnamesinde, salih kimselerin intifâna / yararlanmasına veya kullanmasına yönelik tek şart olduğu için buraya yerleştirilmesi uygun görülmüştür.

olarak bu ev, tüm Müsümanlara tahsis edilip onların hizmet ve istifadesine sunulsun.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Mal herhangi bir vakfa bağışlanmadığı için kendinden sonra adı geçen iki zat ve onlardan birinin evladı ve torunları ile onlardan sonra imamın keyfiyetine kalmış bir durum var ortada.¹⁵²

8. *Malın (gayr-i menkulün ki bir üst kat oda, bir sundurma, iki alt kat oda, bir sofa, bir kiler, bir fırın, bir su kuyusu ve tulumbası ile basit bir çevre duvarını kapsayan ev türü mülkün) vakfedilme sebebi:* Sadece Allah Teâlâ için, yani yalnızca O'nun adına ve yine O'nun yüce Rasûlü'nün ruhuna bir güzellik olsun diye malımı / evimi şer'i (hükümler çerçevesinde) sahih bir vakıf ile şu şartları koşarak hibe ettim / bağışladım: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Yüce Allah'ın emri / takdiri ile vefat ettiğimde söz konusu ev müeccele ve mu'accele (vadeli ve peşin ücret) ile icar olunsun, 3. Kira gelirinden elde edilen para, zikredilen zaviyenin (Üftade Efendi Hazretleri'nin zaviye-i şerifeleri) hizmeti(nin giderleri)ne harç ve sarf olunsun / harcansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Mezkûr dergâhın hedefleri üç aşağı beş yukarı belli olduğu veya tahmin edildiği için tekke işlerinin yürütülmesine matuf bir gaye güdüleceği aşikârdır.

Eimme-i selasenin içtihatları zikredilmiş ve bunlardan birinin re'yi üzerine akarın ebediyen sıhhat ve lüzumuna hükmedilerek vakfiyetine karar verilmiştir.¹⁵³

9. *Malın (ki gayr-i menkul nev'inden bir ev olduğu kesin ama bunun haricinde bir de nelerden ibaret olduğu belirtilmeyen birtakım mallar daha var ki bunların menkul olduklarını tahminen bildiğimiz cümle muhallefâtın / bütün terekenin) vakfedilme sebebi:* Gerçekte bahse konu merhume Timurhan bint-i Abdullah bin Abdülvehhâb henüz hayatta iken ve vakti ancak Yüce Allah'ın emri ile vukû bulacak (takdiri ve bigisine bağlı) olan ben, dâr-i fenâdan saray-ı bekâya rihlet ve intikal eylediğimde arkamdan şunların yerine getirilmesi vasiyetimdir: 1. Kendi mülkümde olan tüm mallar ve adı geçen mahallede (Bursa'nın Şeker Hoca Mahallesi'nde) bulunan evim

¹⁵² BŞSA: Defter: B 95, Varak: 7a; *Vakfiye-i Eşref-zâde M.* (Fihrist 992) notuyla, Tarih: 5 Şaban 1138.

Aslında vakfiye, yukarıya (dinî ve hayrî hizmetlere), yani 1'e ait olduğu çok açık gibi gözüküyor fakat bu netliğe rağmen söz konusu şartların yerine getirilmesi sıkıntı doğurduğunda ise iş 3'e, yani buraya yönelmektedir.

¹⁵³ BŞSA: Defter: B 95, Varak: 98b, Tarih: 7 Şevval 1129.

Burada mal, bir zaviyeye, karşılığında bir şey beklemeksizin (ki tamamen onun hizmetine harcanmak üzere denilerek) vakfedilmiştir. Zaviye, bir yönüyle dinî bir kurum olduğu için 1'e, diğer yönüyle de sosyal / toplumsal tarafına bakılarak hayrî bir müessese olduğundan 3'e girebileceği düşünülerek bu vakfiye, iki yere konulmuştur.

şer'î / hukukî yollarla Sultan Pazarı'nda (ki buradan kasıt İstanbul mu, Bursa mı; burası meçhul) satılsın, 2. Hâsıl olan meblağdan 50 (elli) kuruşu ölüm günümde teçhiz, tekfin, iskat-ı savm ve salatım ile âdet olduğu üzere belli (7, 40, 52 gibi) günlerde yemek pişirilmesi ve hazırlanması ile fakir-fukaranın yedirilip-ıçırılmasına / doyurulmasına harcansın, 3. Bu iş ve işlemlerden sonra her ne (kadar) bakî / geri kalırsa mezkûr şehrin (Bursa'nın) Tekke Mescid Mahallesi'nde bulunan hulefâ-i Celvetiye (Tarikatı) halifelerinden faziletli eş-Şeyh İsmail Efendi Zaviyesi'nde, adı geçen şeyhin görüşleri alınarak fakirlerin iâşesi / yemeği ile Kur'ân-i Azîm tilaveti ve sair / diğer takva ehli kimselere (harcanmak üzere) vakfolsun.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: 1. Vâkıfe, öncelikle kendi kefen ve defin işlerinin görülmesini istemiştir, 2. Sonra artan para, Celvetiye Tarikatı Zaviyesi'nde halife olan şeyh efendinin görüşleri doğrultusunda harcanmasını istediği için bu ikinci bölüm ancak dergâhın hedefleri, daha doğrusu burada seccade-nişin (tarikât postuna oturan, yani şeyh) olan zatın (eş-Şeyh İsmail Efendi Hazretleri'nin) rızasına uygun olarak tasarruf edilecektir.

Oldukça zengin olduğu anlaşılan kadın, mirasçısı olmadığı için bütün varlığının ve oturduğu evin(in) satılarak elde edilen gelirle önce kendi cenaze işlerinin görülmesini, sonra arta kalan para ile de bir zaviyenin çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesini vakf ve vasiyet etmiştir. Kadın vefat edince, buna bir miktar deyni olan kişiden bu alacağı istendiğinde o şahıs buna itiraz eder ama mahkeme tarafından bu borcun, ilgiliden tahsil edilip ait olduğu yere teslim edilmesine (el-Hâc Muhammed'e, meblağ-ı mezkûr 300 / üç yüz akçeyi vekil-i mezbur İsmail Ağa'ya eda ve teslime tenbih-i birle) hükmedilir.¹⁵⁴

- 10. Malın (gayr-i menkulün, yani evin ve sonradan sokak kapısı üzerine ilave olarak inşa edilen ek binanın) vakfedilme sebebi:** Burada oturacak kimselerin salih / iyi insanlardan olmasına ve bir de adı geçen tekkenin postuna oturan dervişlerin/şeyhlerin oturmasına yönelik konulmuş iki şart kaydı mevcut.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Âsitâne-i Mevlevî Dergâhı diye anılan bir tekke olduğuna göre buranın kuruluş gayesi ve işleyiş felsefesi doğrultusunda olması gayet normaldir.

¹⁵⁴ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 61a / 62.poz, Tarih: 2 Cemâziyelâhir 1122.

Burada tayin edilen şartların, genel hatlarıyla sosyal ve dinî yönü ağır basmaktadır. O yüzden 1 ve 3'e konulması isabetli olur diye düşünüldü.

Burada, iki ifade birden geçiyor ki bu, çok önemli: 1. Sulehaya meşrut, 2. Seccade-nişin dervişlerin sükenasına meşrut. Bu iki öngörüğü telif etme / birleştirme sadedinde şunlar söylenebilir: O devrin anlayışına veya vâkıfta var olan hâkim kanaate göre demek ki o toplumda salihlerden maksat, tarikat mensubu kimselerdi; özellikle dergâh postuna oturan, ilgili tarikat veya tekkenin şeyhliğini yapan kişilerdi. Açıkçası burada, iyi insanlardan neyin ve kimlerin kast edildiği izaha muhtaç bir ifadedir.¹⁵⁵

- 11. *Malın (gayr-i menkulün*** ki bünyesinde Ağa kapısı, birkaç adî / sıradan ev, ahır ile kas-ı-r / köşkü barındıran ve bahçesi bulunan *evin*) *vakfedilme sebebi*: Bağışlanan vakfın tesis gayesi ve hayat felsefesine uygun olarak kullanma ve / veya harcanma. *Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı*: Belli değil ama “Hoca” sıfatını hâiz bir zatın ismini taşıdığı için dinî ve hayrî hizmetlere, daha da önemlisi ve büyük ihtimalle ilmî faaliyetlere yönelik olabilir.

Burada, bir evkafın müsekkafâtından (vakfın gayr-i menkullerinden) olan bir ev, vakfa akar / gelir kazandırmak için yeniçeri zabıtlarına / subaylarına icara verilmiş. Söz konusu ev, kiracıları tarafından tahrip edilerek âdeta harabeye çevrilmiş. Bunun tamiri ve yeniden vakfa kazandırılması, vakfa menfaat kazandıracağı (faydalı olacağı) düşüncesiyle bakım ve tamirat yapılması karşılığında (sanki yap, işlet, devret hesabı veya anlayışıyla) icar müzyedesi ilanına çıkılıyor. Talep edilen bedeli verene (ki eskiden Paşa unvanına mazhar ve şimdi buranın icarına talip olan Ali Ağa isimli asker kökenli zata) bu ev, arsasıyla birlikte ve öngörülen (ki hem mu’acceleyi hem de müecceleyi kapsayan) şartlar muvacehesinde kiralanıyor. O da istediği tadilat ve tağyirat (bina ve inşa) tasarrufunu da (kimsenin buna mani olmaması kaydıyla) elde ederek kira karşılığı intifa hakkını üzerine almıştır.¹⁵⁶

- 12. *Malın (gayr-i menkulün*** ki bünyesinde yukarıda bir daire, aşağıda iki daire, bir ahır, bir fırın, suyu akan bir çeşme ve bir miktar avluyu barındıran bir kapı (tek hane) evden ibaret *mülkün*) *vakfedilme sebebi*: Ne âcil ve ne de âcil bir maksat (kısa ve uzun vadeli bir karşılık beklentisi içinde) olmaksızın sürekli bir vakıf ve kalıcı bir hapis ile ve şu şartla vakf ve hapsetmiştir: Kenise fukarası (kilise mensubu veya

¹⁵⁵ BŞSA: Defter: B 155, Varak: 90b / 92.poz, Tarih: 16 Şevval 1122.

Burada, Mevlevî başkenti (âsitânesi) olan yerde (ki bundan neresisinin kast edildiği belli değil) seccade-nişin olan dervişlerin alıp kabzetmesi (buraya sahip olması) ve iyi salih / iyi insanların burayı kullanması diye iki şart ileri sürüldüğüne göre iki yere girmeye müsaittir. Bu durumda işin ikinci yönü, dolaylı da olsa dinî nitelik arz ettiği için 1’e, diğer bakımdan ise 3’e, yani buraya konulmuştur.

¹⁵⁶ BŞSA: Defter: B 156, Varak: 100b, Tarih: Muharrem’in ilk günleri 1116.

müdavimi olan fakirler) vakfiyet üzere mutasarrıf olsunlar (vakıf malı olarak – diledikleri gibi- kullansınlar).

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Hangi kilise olduğu belirtilmediği gibi evini bağışladığı vakıf ismi de zikredilmemiş ama o dine inanan (Hristiyan inançlı) yoksulların istifadesine sunduğu için herhâlde o vakfın kuruluş ve işleyiş esprisine uygundur.¹⁵⁷

- 13. Malın (gayr-i menkulün ki sadece vakf-ı menzil diye tavsif edilen vakıf ev niteliğindeki mülkün) vakfedilme sebebi:** Aslında burada vakfedilen mal, evin tamamı değil bunun yarı yarıya olan hissesidir ki bu kayıta, bunun da niçin vakfedildiğinden ziyade öteki yarısı üzerinde vuku bulan ihtilaf bahis mevzuu edilmektedir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Söz konusu evin yarısı, ölen ortak tarafından Bursa'nın Kadem-eri Mahallesi'nde bulunan Fâtır oğlu el-Hacı Hasan nam sahibü'l-hayrin Vakfı'na bağışlanmıştır ki buranın da nasıl bir kuruluş felsefesine ve işleyiş sistemine sahip olduğu konusunda bilgi verilmemiştir. Ancak ana metnin dışına düşülen notta şu kayıt vardır: *Da 'vay-ı menzil-i vakf* ki buna göre davaya konu olan ev, ölen ve adına vakıf kurulan, yani kendi ismini taşıyan vakfın mütevellisini (öldükten sonra çocuklarının kullanımına ve bunların inkıraza uğramasının / yok olmasının ardından da vakıf malı olarak vasiyet ettiği) bu eve ortak etmiş veya aralarındaki anlaşmaya istinaden bu ev, yarı yarıya ortaklık esasına göre bu iki kişiye ait olmuştur. Adam ölünce evin yarısının intifa hakkı – sözleşmeye göre- iki çocuğuna (Abdülbaki ve Hüsne Dâmine adlı “safirler”e, yani müzikle iştigal eden iki sanatçı kardeşe) intikal etmiştir. Derken bu çocuklardan birinin (kardeşlerden erkek olanın), adı geçen müteveli tarafından öldüğü iddia edilerek evin yarı hissesi –bir şekilde- vakfın üzerine geçirilmiş (onun akarlarına dâhil edilmiş)tir ama bu, o kişi tarafından inkâr edilmektedir. Bu olaya konu olan davada buna itiraz ve aksi ispat edilince mahkeme kararıyla mütevellie bu iddiasından vazgeçmesi, evin yarı hissesinden el çekmesi ve bu ortaklık hakkının / payının o iki kardeş üzerinde kalmaya devam etmesine hükmedilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ BŞSA: Defter: B 157, Varak: 14a, (Vakfiye 373/1263), *Bir zimminin kilise fukarası için vakfettiği eve ait vakfiyedir* notuyla, Tarih: 3 Ramazan 1137.

Kilise, her ne kadar dinî bir yapı (kurum ve / veya kuruluş) olduğu için l'e de sokulabileceği düşünülebilir ise de vakfiye kaydında kiliseye değil doğrudan kilise fakirlerine harcanmak üzere denildiği için sosyal içerikli bir vakıf olduğu aşikâr olduğundan buraya yerleştirmekle yetinilmiştir.

¹⁵⁸ BŞSA: Defter: B 157, Varak: 28a, *Da 'vay-ı menzil-i vakf* notuyla, Tarih: 29 Zilhicce 1137.

14. *Malın (gayr-i menkulün ki yukarıda iki daire, aşağıda iki daire, suyu akan bir çeşme ve bir miktar havluyu kapsayan evden ibaret mülkün) vakfedilme sebebi:* Yalnızca Allah Teâlâ için, yani sedece O'nun adına ve yine O'nun yüce Rasûlü'nün (mübarek) ruhu için bir hasene / hayır işlemek gayesiyle şu şartlar çerçevesinde şer'î / hukukî sahih bir vakıf olmak üzere malımı vakf ve hapsedtim: 1. Hayatta oldukça bahse konu evde kendim oturayım, 2. Vefatından sonra adı geçen şehirdeki (Bursa'daki) Doktor Şeref Mahallesi'nde kutbu'l-ârifin ve ğamaratü'l-vâsilin umdetü'l-meşayihî'l-kiram faziletli eş-Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'nin Tekkeleri Evkafı'nın mütevellisi eliyle bu tekkede şeyh olanlar buraya göz kulak olsunlar (bakıp ilgilensinler), 3. Bu ev, icar olunup elde edilen kira gelirinden bir mevlid-i şerif kiraat olunsun, 4. Ayrıca (bir de) hatm-i şerif kiraat olunarak / yapılarak sevabı ruhuma hediye edilsin.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Kadın, evini eş-Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'nin Tekkeleri Evkafı'na bırakıyor ama kendi şartları da var ki onlar yukarıda sayılmıştır. Tekke, dergâh ve zaviyelerin ne tür gayelerle tesis edildiği ve ne gibi faaliyetlerle meşgul oldukları bilindiği için bununki de üç aşağı beş yukarı tahmin edilip anlaşılabilir.

Fıkhî-amelî mezhep imamlarının fetvası mucibince sıhhatine ve vakfiyetine hükmedilerek karar verilmiştir.¹⁵⁹

15. *Malın (gayr-i menkulün ki aşağıda iki daire, bir sofa, yukarıda bir daire, (bunun da) altında (bahçe katında) bir başka daire, bir fırın ile meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bir bahçeyi ihtiva eden evin) vakfedilme sebebi:* Karşılığını sırf Allah Teâlâ'dan bekleyerek ve umarak vakf ve hapsedip şöyle şart ve tayin eyledi: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim sakin olayım, 2. Vefatımdan sonra burada zevcem / karım Ferh (?) bint-i Abdullah nam Hatun otursun, 3. Onun ölümünün ardından ise söz konusu ev, müteveli eliyle / aracılığıyla başkalarına icar olunup kira parasıyla tamir ve termîmi yapıldıktan sonra, 4. Geri kalan gelir, (kutbu'l-ârifin ve kavsu'l-vâsilin) eş-Şeyh Muhammed Mısrî Efendi'nin Bursa'nın Şeker Hoca

Burada, vakfa konu olan evin yarısı, baba tarafından önce kendi çocuklarının tasarrufuna; ne zaman ki bunların sonu gelir / kesilir, işte o vakit –herhangi bir kayda ve şarta bağlı olmaksızın- mutlak vakıf malı olarak vasiyet edildiği için bu belge, hem buraya hem de 5'e yerleştirilmiştir.

¹⁵⁹ BŞSA: Defter: B 158, Varak: 64a, *Vakfiye-i menzil bi-zaviye-i Şeyh Ahmed Efendi* notuyla, Tarih: 19 Muharrem 1141.

Dergâh, tekke ve zâviye gibi tesislerin dinî hususiyetleri yanında sosyal tarafları da bulunduğu için bu vakfiye, hem buraya hem de 1'e konulmuştur.

Mahallesi'nde bulunan zaviyesinde fakir dervişlerin yemeklerine zam ve ilhak olunsun (eklensin ve katılsın).

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Şartnamede vâkîf böyle dese de eşi Ferh Hatun, ondan önce ölür, bilahare de kendisi vefat eder. Bu durumda bahse konu ev, birilerine icara verilir. Lâkin kiradan elde edilen gelir, evin onarım ve bakımından ziyade fakir dervişlerin yemeklerini artırmaya kâfi kalmadığı / yetmediği için ev, benzer yerlere / emsaline göre mu'accel veya müeccel ücretle başkalarına bırakılır ve vech-i şer'î (şeriatın öngördüğü) üzere istirbah olunup bundan kazanılacak kâr ile söz konusu zaviyenin dervişlerinin iâşesine ilâve ve katkıda bulunmak her bakımdan vakfa ve fakir dervişlere daha iyi ve daha faydalı olacağı düşüncesiyle vakîf mütevellisi tarafından ev, talibine arz edilmiş, yani isteyene sunulmuştur. Nihayet müvekkilin de kararı / onayı ile ayda 20 (yirmi) akçe vadeli olmak üzere ödenecek para ile bahsi geçen müvekkile (umdetü'l-muhadderât / iffetli, namuslu kadınların önde geleni, önderi ve örneği) Hatice ibnetü'l-Hâc İbrahim bin (...) nam Hatun'a teslim edip o da –şartnamede yazıldığı gibi- tesellüm ve kabul ettikten sonra bu alış-veriş mukabelesinde elinden peşin olarak vakîf için 130 (yüz otuz) kuruş alıp evin tasarrufuna izin ve icazet-i nâtik (bunu ifade eden yazılı belgeyi) bizzat eline verdim. Artık bu günden sonra burası bütün eklentileri ve eşyasıyla birlikte mezkûr müvekkile Hatice Hatun'un evi olup dilediği gibi kullanabilir. Bunu el-Hac Ahmed Efendi dahi vekâleten tasdik ve tahkik edebilir.¹⁶⁰

- 16. Malın (gayr-i menkulün ki iki üst kat daire, bir sundurma, bir ahır, suyu akan bir çeşme ve basit bir duvarı içine alan evin) vakfedilme sebebi:** Evin niçin vakfedildiği ve kullanma amaçları belirtilmemiş ancak şu kadarcık bilgiyle yetinilmiştir: “*Vakf-ı mezbura (Cafer Çelebi nam sahibü'l-hayrin Vakfı'na) senede 70 / yetmiş akçe mukataa-i kadîmesi olup mülkiyet üzre zapt ve tasarruf oluna-gelmiştir.*”

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Evin, kiraya verilmesi sonucu elde edilen gelirin niçin vakfedildiğine ilişkin malumatın olmaması bir yana, icar hasılatı vakfedilen söz konusu evin devredildiği Cafer Çelebi isimli hayır sahibinin adını taşıyan vakfın da ne amaçla kurulduğu ve işletildiğine dair yine bir bilgi yoktur.

¹⁶⁰ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 21a; 1 Zilhicce 1118.

Bu hâliyle vakfiyenin 3 ve 5'e ait olduğu kesin. Lâkin zaviyede barınan yoksulların yemek ihtiyaçlarına şart koşulduğu için dinî bir maslahat tarafının varlığı düşünülebilir ama vakfiye kaydında mutlak olarak ilgili zaviyeye değil bilakis ve bilhassa oranın temin ettiği imkânlarla karınlarını doyuran fukaranın iâşesine harcansın denildiği için toplumsal yönü daha ağır basmaktadır diye sosyal hizmetler kısmına, bundan önce vâkıfın karısı gündeme getirildiği için de aile fertleriyle alakalı kısma konulmuştur.

Görülen muhakeme neticesinde mahkemenin karar hükmüne gerekçe olarak gösterdiği sebep çok ilginçtir. Şöyle deniyor: “40-50 (kırk-elli) seneden beri mülkiyet üzere mülke müstenit olduğu hâlde zapt ve tasarruf oluna-gelen akar hususunda sema’la şehadet câiz olmamağın (sadece duymaktan / işitmekten ibaret olan tanıklığın geçerli olamayacağından) mucibince menzil-i mezkûrun mülkiyetine (?) ba’del-hukm mezbur Muhammed (...) büyü’a (...) mu’ârazadan men’ oluna...”¹⁶¹

4.4. Beledî Hizmetler

Avarız vakıfları, bir bakıma bu maddenin kapsamına girmektedir. Çünkü avarız vakıflarının, ilgili yöre halkının çeşitli sıkıntılarını gidermeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal içerikli bir misyonu olduğu gibi yine oranın, tabii afetlere maruz kaldığında –imkanlâr nispetinde- yeniden yapılandırılması ve yaralarının sarılmasına yardımcı olma; normal zamanlarda da yol, su, aydınlatma gibi altyapı sorunlarını halletme ile bunların bakım ve onarımına katkıda bulunmaya yönelik imar ve inşâ fonksiyonu da bulunmaktadır.

İşte avarız vakıflarının, ait olduğu yerleşim biriminin sakinleri olan ahaliyi birebir hedef alan toplumsal yanı değil de onların yaşadığı mekânların ortak kullanım alanlarında kendilerine hizmet veren yapısal birimlerle alâkalı yanı, bu kapsama dâhil olmaktadır. Ancak doğrudan olmasa bile dolaylı olarak bu beledî hizmet kalemlerinin yine insan odaklı olması, yani onu merkeze alması nedeniyle avarız vakıflarının burada tekrar ele alınmasına gerek duyulmadı. Bu bakış açısı doğrultusunda onların, aidiyet yoğunluğu olan yerlerde incelenmesinin daha uygun ve doğru olacağı düşünüülerek oralarda bırakılması yeğlendi. Kaldı ki bunların haricinde hususî olarak beledî hizmetlere tahsis edilen bir vakfa / vakfiyeye bu çalışma çerçevesinde tesadüf olunmamıştır.

4.5. Ailevî Hizmetler

1. *Malın (gayr-i menkulün, yani bir alt / zemin kat daire, bir sofa, suyu akan bir çeşme ve basit bir ihata / çevre duvarını içeren evden ibaret mülkün) vakfedilme sebebi:* Sırf Allah Teâlâ için, yani O’nun adına ve yine salt O’nun rızasını talep etmek gayesini güderek şu şartları koşmuştur: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Vefatımdan sonra burada zevcem es-Seyyid Muhammed İbnü’s-

¹⁶¹ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 63b, 15 Şevval 1120.

Burada, hem evin kira gelirinin hangi amaçla vakfedildiğinin ve hem de vakfedilen vakfın amaçları belirtilmediği için kendi başımıza hiçbir yorumda bulunmaksızın bu belgeyi yalnızca buraya almayı uygun bulduk. Ne de olsa icar hasılatı devredilen yer bir vakıftır; vakıfların temel esprisi de sosyal yardım ve toplumsal dayanışmadır.

Seyyid Ali otursun, 3. Onun da ölümünün ardından onun çocukları ve torunları, sülale boyu nesilden nesile intikal etmek suretiyle otursunlar, 4. Ayrıca oturmakla kalıp yetinmesinler, buranın tevliyetini de devralsınlar (yönetimini de üstlensinler), 5. Ancak bu soydan gelen nesiller tamamen bitip tükenince adı geçen mahallenin (Bursa Vilayeti Daye Hatun Mahallesi) mescidinde imamlık yapanlar bu evin gelirinin ve tevliyetinin tasarrufunu (idaresini yürütmeyi) ellerine alsınlar, 6. Bunun karşılığında da her Cuma gecesi üç İhlas okuyup sevabını ruhuma hediye etsinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Aslında başka bir vakfa bağışta bulunmuyor ama bir yerde “Bahsi geçen mahalle (ki Bursa’nın Daye Hatun Mahallesi) Vakfı’na 24 (yirmi dört) akçe mukataası olan” denildiği için burayla bir alâka kurulabilme ihtimali varsa bile yine de bağımsız / özel bir vakıf olması daha güçlü bir olasılıkmış gibi gözüküyor. Çünkü haşiyeye / kenara düşülen notta, evini vakıf olarak bağışlayan kadının adı yazılmıştır.¹⁶²

2. *Malın (gayr-i menkulün, yani içinde yukarı katta bir daire, bir sundurma, bir ahır, bir samanlık damı, suyu akan bir çeşme ve basit bir çevre / bahçe duvarı bulunan ev hükmündeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Sadece yüce Allah için (yalnızca O’nun adına) sonsuza dek sürecek bir vakıf ve hapis ile vakfedip şunları şart koştum: 1. Ben hayatta oldukça ona mutasarrıf olayım (evin kullanımı bana ait olsun), 2. Benden sonra bu evde zevcem Saliha bint-i Mustafa nâm Hatun otursun, 3. Ondan sonra onun evlâdı, 4. Onların ardından ise aynı kandan / göbekten gelen torunları müteselsil olarak burada otursunlar, 5. Bu sülalenin sonunun gelmesi / kesilmesi hâlinde ise söz konusu evimi, sözleşme senedinde kayıtlı bulunan Kalenderhâne fukarâsı (herhâlde burası bir mahalle veya semt adıdır ki buranın fakirleri) mutasarrıf olsunlar / kullansınlar ve –geliri olursa- harcasınlar.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Kalenderhane’nin ne olduğu net olarak anlaşılmadığı için o kestirilemedi. Ama fakir-fukaranın hayrına bir düşünceyi içerdiği gayet açıktır.¹⁶³

3. *Malın (gayr-i menkulün, yani birkaç haneyi / daireyi bünyesinde barındıran evin ve içinde dut ağaçları bulunan bahçenin) vakfedilme sebebi:* Ev için tayin edilen

¹⁶² BŞSA: Defter: B 81, Varak: 52 a-b, *Ayşe Hatun Vakfiyesi* (Fihrist 947) notuyla, Tarih: 1 Şaban 1123.

Bu vakfiyenin, vakfedilme şartları göz önünde bulundurulduğunda hem 1. ve hem de 5. maddelerle ilgili olduğu görülmektedir.

¹⁶³ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 2b, *Hindî Derviş Muhammed’in menzil vakıfnamesi* notuyla, Tarih: Rebiulevvel ayının başı veya ilk günü 1113.

Bu vakfiye, iki kısımdan oluşmaktadır. İlki aile bireylerine, sonrası ise normal yoksul kimselere aittir. O yüzden 3 ve 5 ile ilişkili bulunmaktadır.

şartlar: Karşılığını sadece Allah Teâlâ'dan bekleyerek ve O'nun yüce Râsûlü'nü hoşnut etmek için şariat açısından sahih bir vakıf ve sarîh bir hapis olsun diye şunları şart koştum: 1. Hayat elbisesini giydiğim / yaşadığım müddetçe bu evde ben oturayım, 2. Kahhar olan Melik'in / Hükümdar'ın emri / takdiri ile fani dünyadan baki yurda irtihal eylediğimde ise hâlen zevcim / kocam olan Recep Çelebi İbn (...) burada otursun, 3. Onun da vefatından sonra evladı, 4. Evlatlarının çocukları / torunları nesilden nesile oturmaya devam etsinler, 5. Bunların soyları tükendiğinde ise adı geçen mahalle avârız-ı levazımına harç ve sarf olunsun.

Bahçe için konulan şartlar: 1. Kendim hayatta oldukça tasarruf hakkı bende olsun, 2. Vefatımın ardından yine zevcim / eşim Recep Çelebi burayı kullansın, 3. Onun ölümünü müteakiben de çocukları ve torunları nesilden nesile kullanma yetkisini hâiz olsunlar, 4. Bu kuşaktan gelenlerin sonu kesildiğinde ise artık burası Medine-i Münevvere fukarasına vakfolsun (bağışlanıp bırakılsın).

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Her iki gayr-i menkul için de ayrı bir vakıf ismi zikredilmemiş olup bağışçının kendi özel vakfı gibi gözükmektedir. Ayrıca vakfın gayesi ve tasarruf şekli de bizzat kendisi tarafından belirlenmiştir ki bunlar yukarıda sıralanmıştır.

Bu vakfiyede iki kalem mal vakfedilmektedir ve ikisinde de haracama yerleri iki tanedir: İlkinin birincisinde aile üyeleri, ikincisinde mahalle avarız / giderleri; diğerinin birincisinde yine aile bireyleri, ikincisinde ise Medine fakirlerinin istifadesine sunulmuştur.¹⁶⁴

4. *Malın (gayr-i menkulün, yani aşağıda (zeminde veya bahçe içinde bulunan) üç adet daire, bir su kuyusu ve tulumbası ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden evin) vakfedilme sebebi:* Hasbeten lillahi'l-aliyyi'l-azîm ve taleben li-merdâti Rabbihi'l-Kerîm saf, arı-duru duygularla ve tamamen gönül rızasıyla (içten gelerek) tüm sınırları ve bütün hukukî hakları ile bu ev, sahibesi tarafından şu şartlar ileri sürülerek vakf ve hapsedilmiştir: 1. Evvelâ kayd-ı hayat şartıyla bu evde kendim oturayım, 2. Sonra burada, Rahime Hatun ibnetü'l-Hâc Bedrettin isimli kadın otursun (ki bu kadının vâkıfıyla olan irtibatı ve yakınlığı belirtilmemiştir), 3. Ardından bunun çocukları ve torunları, müteselsil olarak bu soydan gelenler otursun, 4. Bu kuşağın sonu geldiğinde ise bu ev, mütevellî marifetiyle ecr-i misil

¹⁶⁴ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 20a-b, *Ahmed Paşa Mahallesi'nde Seniyye Hatun'un menzil ve bahçesi vakfiyesidir* (Fihrist 985) notuyla, Tarih: 21 Zilhicce 1113.

Yukarıda söylenen sebeplerden dolayı bu vakfiye, 3, 4 ve 6 ile alâkalıdır.

ile (piyasadaki emsallerinin değeri üzerinden) icara verilsin, 5. Buradan elde edilen ücret (kira bedeli), adı geçen mahallenin (Bursa'nın Hacı Baba Mahallesi'nin) avarız vakfına sahih ve şer'î / hukukî bir vakıfla ve sarîh ve mer'î / geçerli bir hapisle bağışlansın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Bahse konu vakıf malının sonuçta bağışlandığı yer, vâkıfenin kendi mahallesinin avarız vakfı olduğuna göre onun vakfiye şartlarına göre harcanacağı açıktır.

Bu vakfiye metni Arapça olarak kaleme alınmıştır.¹⁶⁵

5. *Malın (gayr-i menkulün, yani altta / zeminde iki daire, üst katta bir daire, bir fırın ve iki su kuyusu ve tulumbası ile çevresinde ağaçlar bulunan (etrafı ağaçlarla çevrili olan) ev niteliğindeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Karşılığını yalnızca Allah Teâlâ'dan bekleyerek / umarak, O'nun yüce Rasûlü adına güzel bir şey yapmak için ve bundan dolayı meydana gelecek büyük sevabı arzu edip ona nail olmak için bahse konu ev, şu şartlarla vakf ve hapsedilmiştir: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Vefatımdan sonra burada, bizzat tarafımdan terbiye ve teztic edilen (eğitilen ve evlendirilen) üvey kızım Fatıma bint-i Muhammed isimli kişi otursun, 3. Onun da ölümünün ardından bunun soyundan gelen çocukları ve torunları müteselsilen otursunlar, 4. Bu kuşağın tamamen yok olamsından sonra ise adı geçen mahalledeki (Bursa'nın İmâret-i İsa Bey Mahallesi'ndeki) camide kayyım olan kimse(ler) otursun(lar), 5. Bundan dolayı da her Cuma gecesi üç İhlâs ve bir Fatıha okuyarak sevabını ruhuma hediye edip göndersinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Herhangi bir vakıf adı zikredilmiyor fakat mütevelliler, sair evkafın tasarrufları gibi kullandı veya harcadı diye bir ifadesi geçiyor.¹⁶⁶

6. *Malın (gayr-i menkulün, yani iki kapı alt kat mesken (zeminde iki göz daire), bir sofa, suyu akan bir çeşme ve bir miktar havluyu içeren ev türü mülkün) vakfedilme sebebi:* Öncelikle sadece Allah Teâlâ için, yani yalnızca O'nun adına ve yine O'nun yüce Rasûlü'nün (aziz) ruhuna bir iyilik olsun diye şu şartlarla sonsuza dek sürecek geçerli bir vakıf ve açık(ça) kalıcı bir hapisle bu mülk bağışlanmıştır: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim oturayım, 2. Allah Teâlâ'nın emriyle dâr-i fenadan bekaya

¹⁶⁵ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 49a, *Hacı Baba Vakıfnâmesi* (Fihrist 986) notuyla, Tarih: Safer ayının sonları veya son günleri H. 1058.

Bu vakfiye, yukarıda sayılan vakfetme amaçları doğrultusunda hem 3 hem de 5 ile ilgilidir.

¹⁶⁶ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 65a-b, *Vakfiyedir* notuyla, Tarih: 9 Rebiulahir 1116.

Bu vakfiyenin, yukarıda zikredilen vakfetme amaçları itibarıyla hem 1 ve hem de 5 ile alâkası vardır.

rihlet / göç ettiğimde sadriye / büyük kızım Râbia'nın oğlu Molla Muhammed bin Mustafa burada sakin olsun, 3. Onun vefatından sonra kardeşi Ahmed otursun, 4. Onun da ölümünün ardından kızım(ın) evlatlarının en salih / iyi olanı nesilden nesile otursunlar, 5. Bu çocukların sonu geldiğinde ise adı geçen mahallenin (Bursa Vilayeti dâhilindeki Hulvânî (?) Mahallesi) Mescidi'nde kayyım olanlar otursunlar, 6. Bunun karşılığında ise Akşam namaz-lar-ından sonra üçer İhlas tilavet edip sevabını ruhuma hediye etsinler.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Başka bir vakfa devir olmadığı için özel vakıf niteliğinde olup tayin ettiği şartlar da yukarıda zikredilmiştir.¹⁶⁷

7. *Malın (gayr-i menkulün ki sadece vakf-ı menzil diye tavsif edilen vakıf ev niteliğindeki mülkün) vakfedilme sebebi:* Aslında burada vakfedilen mal, evin tamamı değil bunun yarı yarıya olan hissesidir ki bu kayıta, bunun da niçin vakfedildiğinden ziyade öteki yarısı üzerinde vuku bulan ihtilaf bahis mevzuu edilmektedir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Söz konusu evin yarısı, ölen ortak tarafından Bursa'nın Kadem-eri Mahallesi'nde bulunan Fâtır oğlu el-Hacı Hasan nam sahibü'l-hayrin Vakfı'na bağışlanmıştır ki buranın da nasıl bir kuruluş felsefesine ve işleyiş sistemine sahip olduğu konusunda bilgi verilmemiştir. Ancak ana metnin dışına düşülen notta şu kayıt vardır: *Da'vay-ı menzil-i vakf* ki buna göre davaya konu olan ev, ölen ve adına vakıf kurulan, yani kendi ismini taşıyan vakfın mütevellisini (öldükten sonra çocuklarının kullanımına ve bunların inkıraza uğramasının / yok olmasının ardından da vakıf malı olarak vasiyet ettiği) bu eve ortak etmiş veya aralarındaki anlaşmaya istinaden bu ev, yarı yarıya ortaklık esasına göre bu iki kişiye ait olmuştur. Adam ölünce evin yarısının intifa hakkı – sözleşmeye göre- iki çocuğuna (Abdulkaki ve Hüsne Dâmine adlı “safirler”e, yani müzikle iştigal eden iki sanatçı kardeşe) intikal etmiştir. Derken bu çocuklardan birinin (kardeşlerden erkek olanın), adı geçen müteveli tarafından öldüğü iddia edilerek evin yarı hissesi –bir şekilde- vakfın üzerine geçirilmiş (onun akarlarına dâhil edilmiş)tir ama bu, o kişi tarafından inkâr edilmektedir. Bu olaya konu olan davada buna itiraz ve aksi ispat edilince mahkeme kararıyla müteveliye bu

¹⁶⁷ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 90b-91a, *Vakfiye* (Fihrist 948) notuyla, 1 Cemaziyelevvel 1124.

Bu vakfiyenin, vakfetme koşulları nazar-ı itibara alındığında hem 1, hem de 5 ile irtibatlı olduğu görülmektedir.

iddiasından vazgeçmesi, evin yarı hissesinden el çekmesi ve bu ortaklık hakkının / payının o iki kardeş üzerinde kalmaya devam etmesine hükmedilmiştir.¹⁶⁸

8. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde, üstte iki daire, bir sofa ile altta / zeminde iki daire, bir sofa, bir matbah / mutfak, bir fırın, suyu akan iki çeşme, bir kenef / tuvalet ve basit bir ihata / bahçe duvarı bulunan ev özellikli mülkün) vakfedilme sebebi:* Sırf yüce Allah için, salt O'nun adına (karşılığını yalnızca O'ndan bekleyerek ve umarak) tayin ettiği şu şartlarla sürekli geçerli bir vakıf ve kalıcı açık bir hapis ile vakfedilmiştir: 1. Hayat elbisesini giydiğim müddetçe (yaşadığım sürece) bu evde kendim oturayım, 2. Vefatımdan sonra sadriye kızım Şerife kerîmesi Ayşe (ilk / büyük kızım Şerife'nin kızı Ayşe) Hatun burada otursun, 3. Onun da ölümünün ardından Şerife kerîmenin sadrî oğlu (Şerife'nin kızının büyük) oğlu es-Seyyid Mustafa nam kimse otursun, 4. Onun ölümünden sonra ise bu kişinin evladı ve torunları nesilden nesile otursunlar, 5. Bunların başları / büyükleri nöbet tasarrufunda (sıra kendilerine geldiğinde) burayı kendi mallarıyla tamir ve termîm etsinler (bakıp onarsınlar), 6. Ta ki bu kuşak külliye inkıraza uğrasın (bu çocukların soyu tamamen kesilir ve yok olur) ise işte o zaman burası, Medine-i Münevvere fukarasına (yoksullarına) vakfolsun / bırakılsın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Vâkife, söz konusu evini ilk etapta kendi aile bireylerine bıraktığı için bu mülk doğal olarak onların kullanımına tahsis edilmiş olmaktadır. Ancak en sonunda Medine fakirlerine sıra gelmekte, o vakit şer'i hüküm ve âdetler muvacehesinde işletilip harcanmaya sıra gelmektedir. Eimme-i selasenin içtihatları mevzu bahis edilip kitabına uydurularak birinin fetvasına göre vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmedilmiştir.¹⁶⁹

9. *Malın (gayr-i menkulün ki aşağıda iki daire, bir sofa, yukarıda bir daire, (bunun da) altında (bahçe katında) bir başka daire, bir fırın ile meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bir bahçeyi ihtiva eden evin) vakfedilme sebebi:* Karşılığını sırf Allah Teâlâ'dan bekleyerek ve umarak vakf ve hapsedip şöyle şart ve tayin eyledi: 1. Hayatta oldukça bu evde kendim sakin olayım, 2. Vefatımdan sonra burada zevcem / karım Ferh (?) bint-i Abdullah nam Hatun otursun, 3. Onun ölümünün ardından ise söz konusu ev, müteveli eliyle / aracılığıyla başkalarına icar olunup kira

¹⁶⁸ BŞSA: Defter: B 157, Varak: 28a, *Da'vay-ı menzil-i vakıf* notuyla, Tarih: 29 Zilhicce 1137.

Burada, vakfa konu olan evin yarısı, baba tarafından önce kendi çocuklarının tasarrufuna; ne zaman ki bunların sonu gelir / kesilir, işte o vakit –herhangi bir kayda ve şarta bağlı olmaksızın- mutlak vakıf malı olarak vasiyet edildiği için bu belge, hem buraya hem de 3'e yerleştirilmiştir.

¹⁶⁹ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 5a, *Vakf-ı menzil* notuyla, Tarih: 20 Rebiülevvel 1118.

Vakfiye şartları göz önüne alındığında bunun 5 ve 6'ya ait iki hususu kapsadığı görülecektir.

parasıyla tamir ve termîmi yapıldıktan sonra, 4. Geri kalan gelir, (kutbu'l-ârifîn ve kavsu'l-vâsılîn) eş-Şeyh Muhammed Mısıri Efendi'nin Bursa'nın Şeker Hoca Mahallesi'nde bulunan zaviyesinde fakir dervişlerin yemeklerine zam ve ilhak olunsun (eklensin ve katılsın).

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Şartnamede vâkıf böyle dese de eşi Ferh Hatun, ondan önce ölür, bilahare de kendisi vefat eder. Bu durumda bahse konu ev, birilerine icara verilir. Lâkin kiradan elde edilen gelir, evin onarım ve bakımından ziyade fakir dervişlerin yemeklerini artırmaya kâfi kalmadığı / yetmediği için ev, benzer yerlere / emsaline göre mu'accel veya müeccel ücretle başkalarına bırakılır ve vech-i şer'î (şeriatın öngördüğü) üzere istirbah olunup bundan kazanılacak kâr ile söz konusu zaviyenin dervişlerinin iâşesine ilâve ve katkıda bulunmak her bakımdan vakfa ve fakir dervişlere daha iyi ve daha faydalı olacağı düşüncesiyle vakıf mütevellisi tarafından ev, talibine arz edilmiş, yani isteyene sunulmuştur. Nihayet müvekkilin de kararı / onayı ile ayda 20 (yirmi) akçe vadeli olmak üzere ödenecek para ile bahsi geçen müvekkile (umdetü'l-muhadderât / iffetli, namuslu kadınların önde geleni, önderi ve örneği) Hatice ibnetü'l-Hâc İbrahim bin (...) nam Hatun'a teslim edip o da –şartnamede yazıldığı gibi- tesellüm ve kabul ettikten sonra bu alış-veriş mukabelesinde elinden peşin olarak vakıf için 130 (yüz otuz) kuruş alıp evin tasarrufuna izin ve icazet-i nâtik (bunu ifade eden yazılı belgeyi) bizzat eline verdim. Artık bu günden sonra burası bütün eklentileri ve eşyasıyla birlikte mezkûr müvekkile Hatice Hatun'un evi olup dilediği gibi kullanılabilir. Bunu el-Hac Ahmed Efendi dahi vekâleten tasdik ve tahkik edebilir.¹⁷⁰

- 10. Malın (gayr-i menkulün, yani içinde iki üst kat oda, bir alt kat oda, iki fırın, suyu akan bir çeşme, bir ahır, kenef / tuvalet ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden; ayrıca dış tarafında da yine bir üst kat oda ve basit bir ihata duvarını içeren evin) vakfedilme sebebi:** Sadece yüce Allah için, yani yalnızca O'nun adına olmak üzere evini vakfedip şunları şart koştu: 1. Bahse konu evde hayatta oldukça kendim sakin olup dilediğim ve istediğim gibi ona tasarrufta bulunayım, 2. Allah Teâlâ'nın emri / takdiri ile bu dâr-i fenadan dâr-i bekaya rihlet ettiğimde (geçici dünyadan kalıcı âleme göç ettiğimde) hâlen nikâhlı zevcem / karım olan Ümmühânî bint-i Ali

¹⁷⁰ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 21a; 1 Zilhicce 1118.

Bu hâliyle vakfiyenin 3 ve 5'e ait olduğu kesin. Lâkin zaviyede barınan yoksulların yemek ihtiyaçlarına şart koşulduğu için dinî bir maslahat tarafının varlığı düşünülebilir ama vakfiye kaydında mutlak olarak ilgili zaviyeye değil bilakis ve bilhassa oranın temin ettiği imkânlarla karınlarını doyuran fukaranın iâşesine harcansın denildiği için toplumsal yönü daha ağır basmaktadır diye sosyal hizmetler kısmına, bundan önce vâkıfın karısı gündeme getirildiği için de aile fertleriyle alakalı kısma konulmuştur.

nâm Hatun nikâhım altında bulunursa (başkasıyla evlenmezse, yani benden sonra yeni bir evlilik yapmazsa) burada otursun, 3. Bunun ölümünün ardından evladı ve torunları kuşaktan kuşağa otursunlar, 4. Çocuklarının soyu inkıraza uğradığında (sonu gelip bittiğinde) ise onun kız kardeşi olan Ümmühânî bint-i Abdullah nâm Hatun'un kızı Ümmügülsüm ve evladı nesilden nesile otursunlar, 5. Bunların nesli tükendiğinde kız kardeşin(in) oğlu Osman Halife ibn Ali ve evladı yine peşi sıra otursunlar, 6. Bu çocuklardan da kimse kalmadığında bu sefer mezkûr mahalle (Bursa Vilayeti Şerefüddîn Paşa Mahallesi) cami-i şerifinde imam olanlar söz konusu evin dışında kalan üst taraftaki odada çocuklara talim / eğitim yaptırıp (bir şeyler okutup) bu evin tümünü ellerine alarak (tamamına sahip olup kullanarak) burada otursunlar.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Adam evi, nikâhlı karısına (ki o da kendisinden sonra yeni bir izdivaç yapmaması kaydıyla) ve onun kızkardeşi ile soyundan gelen aile fertlerine bırakmıştır. Ancak bunlar tamamen yok olduğunda bu sefer evin kullanım hakkını, cami imamlarına ve o da yine çocuklara, evin dışında kalan odada bir şeyler, yani Kur'an öğretmek şartıyla bırakmıştır / vermiştir. Buna göre burada başka bir vakıftan öte şahsî talepler doğrultusunda özel bir vakıftan bahsedilebilir.

Bu vakfiyenin geçerli ve kalıcı olmasına yönelik üç Hanefî imamın re'yine müracaat edilmiş ve uygun görüşe göre hüküm verilmiştir.¹⁷¹

- 11. Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde iki kapı / göz oda, bir sofa, bir kenef / tuvalet, bir su kuyusu ve tulumbası ile meyveli ve meyvesiz ağaçları barındıran bahçeli evin) vakfedilme sebebi:** Müteveffa es-Seyyid eş-Şeyh Ahî Mahmud Efendi iş bu evi geçmişte mülkü olduğu hâlde / için; 1. Evvelâ kendine, 2. Vefat ettikten sonra oğlu eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi'ye, 3. Onun da ölümünün ardından Rûmiye Şeyhi Baba Hazretleri evladından olup Bursa'da Nakşibendî şeyhi olanlar mutasarrıf olsunlar / kullansınlar ve Âyin-i Nakşibendîye'yi icra etsinler diye vakf, haps, şart ve tayin etmiştir.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: eş-Şeyh es-Seyyid Ahî Mahmud Efendi hayatta oldukça kendisi, bu vefat ettikten sonra oğlu eş-Şeyh es-

¹⁷¹ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 46a, Tarih: 3 Muharrem 1120.

Bu vakfiyenin, aslında 2 ve 5'e ait olduğu açık ama bu ikincisini camide imamlık yapanlar diye tahsis etmesi, bunun 1'e de girme ihtimalini doğurmaktadır. Gerçi Kur'an talimi yaptıracak hocalarla imamlar aynı kişiler olduğu, yani iki özellik de aynı şahıslarda toplandığı, sonuçta –vâkıfın ileri sürdüğü şarta göre- evde oturması istenen adayın, bu iki işi eşgüdümlü olarak yerine getiren tek bir insandan ibaret olduğu gerçeğinden hareketle ve konuyu daha fazla dağıtmamak için bunu tekrar 1'e koyma ihtiyacı hissedilmedi.

Seyyid Mustafa Efendi, ölünceye dek söz konusu zaviyeye şart-ı vâkıf mucibince tasarruf ve Âyin-i Nakşibendiye'yi icra eylediler. Bunun da vefatının ardından ve hâlen eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Çelebi –bu çerçevede- adı geçen Aziz Baba Hazretleri'nin çocuklarından olduğu için evladiyet ve meşrutiyet üzere tasarruf nöbeti şimdi eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkerim Çelebi'nin hakkıdır denilerek bu evin vakfiyetine / vakıf olduğuna hükmedilmiştir.

O sebeple bu, hem bir vakfiye ve hem de vakfın vakfiyetini ispat eden önemli bir kayıttır.¹⁷²

12. Malın (gayr-i menkulün ki sadece menzil olduğu belirtilen evin) vakfedilme sebebi:

Yalnızca Samed olan (yaratıklardan müstağni, hiç kimseye ve şeye muhtaç olmayan) Allah için ebediyen (sonsuz dek) sahih bir vakıf ve sarih bir hapis ile şu şartlar müvacehesinde vakfedilmiştir: 1. Evvalâ kendi nefsi, 2. Vefatından sonra ben, yani bu beyanda bulunan Şerife Kerime Hatun, 3. Bu büyük kızın ölümünün ardından bunun büyük oğlu es-Seyyid Mustafa, 4. Bunun ölümünün peşinden onun evladı ve nesilden nesile torunları bu evin tasarrufunu elinde bulunduracaklar, 5. Bu ailenin / soyun tümüyle bitip tükenmesinin ardından ise burası Medine-i Münevvere fukarasına / yoksullarına harcanmak üzere vakfen bırakılacaktır.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Zaten mirasçılardan dolayı şer'î hükme göre terekenin / evin sadece üçte birlik bölümü Medine fakirlerine vakıf malı olarak tahsis edilmekte, gerisi ise kanunî varislerine kalmaktadır.

Sonuçta mahkeme tarafından –üçte birlik hakka da denk düştüğü için- evin vakıf malı olduğuna karar verilerek vakfiyeti tescil edilmiştir.

İmamların görüşlerinin dile getirildiği ve ona göre karar verildiği bir vakfiyedir.¹⁷³

4.6. Haremeyn Vakıfları

Haremeyn Vakıfları, gelirlerinin tamamı veya bir kısmı hem hâl-i hazırda hem de gelecek bütün zamanlarda –önceki vakfedenleri ve bahis mevzuu malları oralar için şart koşanları ölüp gitmiş olsalar bile- ebediyen Haremeyn fukarası için tayin ve tescil edilen vakıflardır. Haremeyn vakıfları, o denli ayrıcalıklı ve önemli bir yere sahipti ki Osmanlı döneminde

¹⁷² BŞSA: Defter: B190, Varak: 39a, *Vakf-ı bir veya dava vak(ı)f lehine hitam bulunduğu* notuyla, Tarih: Recep ayının başı veya ilk günü 1117.

Buna göre evladı da olsa Nakşî Zaviyesi'nde şeyhliği deruhte etmek gibi bir şart koşarak evini vakfettiği için 1 ve 5'e konulmuştur.

¹⁷³ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 48b, Tarih: 2 Rebîulâhîr 1118.

Vakfiyenin şartnamesinde iki kısım olduğundan bunlara uygun olarak bu belge, 5 ve 6'ya girmektedir.

vakıfların tümüne bakan genel bir evkaf idaresi bulunmasına rağmen bunlar için ayrıca ve özel olarak *Haremeyn Evkaf Nezareti* kurulmuştur.¹⁷⁴

Haremeyn, *Mescid-i Haram* (Ka'be-i Muazzama / Beytullah) ile *Mescid-i Nebevî*'dir. Ancak burada *Haremeyn* lafzı, bütüncül bir deyim olarak –biraz daha geniş manada- bu kutsal mekânların bulunduğu *Mekke ve Medine şehirlerini* kapsamaktadır. Buna göre *Haremeyn* vakıfları, başlangıçtan nihayete değin *Mekke ve Medine* fakirlerine şart kılınmış ve tahsis edilmiş vakıflardır.¹⁷⁵

Tanım böyle iken –gözlemlendiği kadarıyla- Osmanlı devri *Haremeyn* vakıflarının genelinde hâkim olan görüntü, bunlara mallarını bağışlayanların büyük ekseriyetle “*Medine fukarası*” için şerhini koymalarıdır. Bu ifade, aşağıda yer alan birkaç örnekte de açıkça görülmektedir. Bunun sebebi araştırıldığında, söz konusu yaklaşımın altında yatan niyet ve fikrin; bu milletin, hem –ahirette şefaati umduğu- Hz. Peygamber (sav)’e olan aşk derecesindeki sevgi ve bağlılığından hem de o büyük ve eşsiz insanın zor zamanlarında kendisine kucak açan, onu bağrına basan, düşmanlarına karşı koruyup kollayan *Medine* halkına duyduğu sempati ve muhabbetten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu da çok yüce ve takdir edilesi bir duygu olsa gerektir.

1. *Malın (gayr-i menkulün, yani birkaç haneyi / daireyi bünyesinde barındıran evin ve içinde dut ağaçları bulunan bahçenin) vakfedilme sebebi*: Ev için tayin edilen şartlar: Karşılığını sadece Allah Teâlâ’dan bekleyerek ve O’nun yüce Râsûlü’nü hoşnut etmek için şeriat açısından sahih bir vakıf ve sarîh bir hapis olsun diye şunları şart koştum: 1. Hayat elbisesini giydiğim / yaşadığım müddetçe bu evde ben oturayım, 2. Kahhar olan Melik’in / Hükümdar’ın emri / takdiri ile fani dünyadan baki yurda irtihal eylediğimde ise hâlen zevcim / kocam olan Recep Çelebi İbn (...) burada otursun, 3. Onun da vefatından sonra evladı, 4. Evlatlarının çocukları / torunları nesilden nesile oturmaya devam etsinler, 5. Bunların soyları tükendiğinde ise adı geçen mahalle avârız-ı levazımına harç ve sarf olunsun.

Bahçe için konulan şartlar: 1. Kendim hayatta oldukça tasarruf hakkı bende olsun, 2. Vefatımın ardından yine zevcim / eşim Recep Çelebi burayı kullansın, 3. Onun ölümünü müteakiben de çocukları ve torunları nesilden nesile kullanma yetkisini hâiz olsunlar, 4. Bu kuşaktan gelenlerin sonu kesildiğinde ise artık burası *Medine-i Münevvere* fukarasına vakfolsun (bağışlanıp bırakılsın).

¹⁷⁴ Berkî, “İslâm’da Vakıf II”, s. 4.

¹⁷⁵ Berkî, “Vakıflar ve İhmaller”, s. 337.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Her iki gayr-i menkul için de ayrı bir vakıf ismi zikredilmemiş olup bağışçının kendi özel vakfı gibi gözükmetedir. Ayrıca vakfın gayesi ve tasarruf şekli de bizzat kendisi tarafından belirlenmiştir ki bunlar yukarıda sıralanmıştır.

Bu vakfiyede iki kalem mal vakfedilmektedir ve ikisinde de haracama yerleri iki tanedir: İlkinin birincisinde aile üyeleri, ikincisinde mahalle avarız / giderleri; diğerinin birincisinde yine aile bireyleri, ikincisinde ise Medine fakirlerinin istifadesine sunulmuştur.¹⁷⁶

2. *Malın (gayr-i menkulün ki bünyesinde, üstte iki daire, bir sofa ile altta / zeminde iki daire, bir sofa, bir matbah / mutfak, bir fırın, suyu akan iki çeşme, bir kenef / tuvalet ve basit bir ihata / bahçe duvarı bulunan ev özellikli mülkün) vakfedilme sebebi:* Sırf yüce Allah için, salt O'nun adına (karşılığını yalnızca O'ndan bekleyerek ve umarak) tayin ettiği şu şartlarla sürekli geçerli bir vakıf ve kalıcı açık bir hapis ile vakfedilmiştir: 1. Hayat elbisesini giydiğim müddetçe (yaşadığım sürece) bu evde kendim oturayım, 2. Vefatımdan sonra sadriye kızım Şerife kerîmesi Ayşe (ilk / büyük kızım Şerife'nin kızı Ayşe) Hatun burada otursun, 3. Onun da ölümünün ardından Şerife kerîmenin sadrî oğlu (Şerife'nin kızının büyük) oğlu es-Seyyid Mustafa nam kimse otursun, 4. Onun ölümünden sonra ise bu kişinin evladı ve torunları nesilden nesile otursunlar, 5. Bunların başları / büyükleri nöbet tasarrufunda (sıra kendilerine geldiğinde) burayı kendi mallarıyla tamir ve termîm etsinler (bakıp onarsınlar), 6. Ta ki bu kuşak külliye inkıraza uğrar (bu çocukların soyu tamamen kesilir ve yok olur) ise işte o zaman burası, Medine-i Münevvere fukarasına (yoksullarına) vakfolsun / bırakılsın.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Vâkıfe, söz konusu evini ilk etapta kendi aile bireylerine bıraktığı için bu mülk doğal olarak onların kullanımına tahsis edilmiş olmaktadır. Ancak en sonunda Medine fakirlerine sıra gelmekte, o vakit şer'i hüküm ve âdetler muvacehesinde işletilip harcanmaya sıra gelmektedir.

Eimme-i selasenin içtihatları mevzu bahis edilip kitabına uydurularak birinin fetvasına göre vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmedilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁶ BŞSA: Defter: B 92, Varak: 20a-b, *Ahmed Paşa Mahallesi'nde Seniyye Hatun'un menzil ve bahçesi vakfiyesidir* (Fihrist 985) notuyla, Tarih: 21 Zilhicce 1113.

Yukarıda söylenen sebeplerden dolayı bu vakfiye, 3, 5 ve 6 ile alâkalıdır.

¹⁷⁷ BŞSA: Defter: B 189, Varak: 5a, *Vakf-ı menzil* notuyla, Tarih: 20 Rebiulevvel 1118.

Vakfiye şartları göz önüne alındığında bunun 5 ve 6'ya ait iki hususu kapsadığı görülecektir.

3. *Malın (gayr-i menkulün ki sadece menzil olduğu belirtilen evin) vakfedilme sebebi:*

Yalnızca Samed olan (yaratıklardan müstağni, hiç kimseye ve şeye muhtaç olmayan) Allah için ebediyen (sonsuz dek) sahih bir vakıf ve sarıh bir hapis ile şu şartlar müvacehesinde vakfedilmiştir: 1. Evvalâ kendi nefsi, 2. Vefatından sonra ben, yani bu beyanda bulunan Şerife Kerime Hatun, 3. Bu büyük kızın ölümünün ardından bunun büyük oğlu es-Seyyid Mustafa, 4. Bunun ölümünün peşinden onun evladı ve nesilden nesile torunları bu evin tasarrufunu elinde bulunduracaklar, 5. Bu ailenin / soyun tümüyle bitip tükenmesinin ardından ise burası Medine-i Münevvere fukarasına / yoksullarına harcanmak üzere vakfen bırakılacaktır.

Mülhak / ait olduğu vakfın kuruluş ve işleyiş amacı: Zaten mirasçılardan dolayı şer'î hükme göre terekenin / evin sadece üçte birlik bölümü Medine fakirlerine vakıf malı olarak tahsis edilmekte, gerisi ise kanunî varislerine kalmaktadır.

Sonuçta mahkeme tarafından –üçte birlik hakka da denk düştüğü için- evin vakıf malı olduğuna karar verilerek vakfiyeti tescil edilmiştir.

İmamların görüşlerinin dile getirildiği ve ona göre karar verildiği bir vakfiyedir.¹⁷⁸

4.7. Personel Giderlerine İlişkin Vakıflar

Vakıf çalışanlarının ücretleri başta olmak üzere vakfın, işlerliğini aksamadan yürütmesine ve ayakta kalmasını (yaşamaya devam etmesini) sağlamaya yönelik her tür hizmet kalemine ödenen harcamaları karşılamak üzere yapılan vakıf bağışlarına, bu çalışma sırasında rastlanmamıştır.

¹⁷⁸ BŞSA: Defter: B 190, Varak: 48b, Tarih: 2 Rebîulâhir 1118.

Vakfiyenin şartnamesinde iki kısım olduğundan bunlara uygun olarak bu belge, 5 ve 6'ya girmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bursa Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde yer alan, M. 1701-1725 yıllarına ait olan ve çeyrek asırlık bir zaman dilimini kapsayan vakfiyeler üzerinde yapılan Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında vakıfların işlevleri konusunda varılan sonuçlar şunlardır:

Bu tarihler arasında İstanbul saltanat merkezi olmasına ve bundan önce buranın başkentliğinin –şehirlerin hayatında oldukça az sayılabilecek- 30 yıl gibi kısa bir müddet sürmesine ve bunun da üzerinden çok zaman geçmesine rağmen Bursa'dan hâlâ “*Dâru's-saltanati'l-kadîme*” diye bahsedilmesi, onun Osmanlı için taşıdığı önem ve değeri göstermektedir.

Bundan önceki devirlere, söz gelişi yükselme dönemini kapsayan XIV-XVI. yüzyıllara ait Osmanlı vakfiyeleri incelendiğinde Arapça olarak yazılanların ekseriyeti teşkil ettiği görülmektedir. Oysa bu araştırmanın ilgi alanına giren zaman diliminde ise Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan vakfiyeler ağırlık kazanmakta, Arapça olanlar ise bir hayli azınlıkta kalmaktadır. Nitekim bu araştırmaya konu olan vesikaların yalnızca iki tanesi bu özelliكتedir.

En başta dile getirilen sayısal rakamları yineleyerek söze devam edersek, 55 adet arşiv vesikasının, bu çalışmanın ilgi alanına girmiş olduğu ve bunlardan 35 tanesinin birinci derecede, 20 tanesinin ise ikinci derecede inceleme konusu yapıldığı söylenebilir. Bu veriler ışığında ele alınan vakfiyeler, ana başlıkları itibariyle üç bölüme serpiştirilerek tahlil edilmiştir. Buna göre birinci bölüm gerek kendi özel vakıflarını kurarak gerekse hazırda bulunan vakıflardan birine malını bağışlayan vâkıf ve vâkıfelere, ikinci bölüm bunların vakıf malı olmak üzere hibe ettikleri mevkuûfata, üçüncü bölüm ise bu varlıkların meşrutun lehlerine tahsis edilmiştir.

Tezin omurgasını oluşturan vakfedilme sebepleri, bir başka ifadeyle bu insanların mülklerini niçin vakfettikleri, yani bu işi yapmakla neyi amaçladıkları son derece önemlidir. En çok vakıf bağışı yapılan saha, dinî hizmetler grubudur. 20 adet vakfiye kaydı bu kategoride değerlendirilmiştir. Buraya alınması gereken bir vakfiyede, vakfedilen meblağın (para vakfı olduğu için nakdin) oldukça küçük bir kısmı buraya, asıl büyük payın ise başka yere ait olduğundan oraya yerleştirilmiştir. Bir başkası da yine bununla alâkalı olduğu hâlde üçüncü tekrara düşmemek ve konuyu daha fazla dağıtmamak için buraya

dâhil edilmemiştir. Öncelikle hemen hemen bütün vakıfların ortak gayesi, bunun bir “sadaka-i cariyeye” gayesi ile yapılmasıdır. Bu hayra yapılacak ihanetleri önlemek ve onun kıyamete kadar ayakta kalmasını temin etmek için vakfiyelerin hâtime kısımlarına birtakım beddua örnekleri yazılır. Kim bilir bu da vakfa yönelik tecavüz ve ihlâllerin önüne geçmeye kâfi gelmezse diye ve onun bir bakıma ebedî olmasını daha kuvvetli biçimde garanti altına almak için ayrıca ve çoğunlukla şu ilâhî tehdit mesajını yine vakıf senedinin sonuna eklerler: “*Kim bunu duyup işittikten sonra vasiyeti bozarsa onun vebali, onu değiştirenin boynunadır. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir.*”¹⁷⁹ Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak hayır sahibi / sahibesi için, sadece Allah Teâlâ’nın rızasını gözetmek ve bu sadakanın ecir ve sevabını da yalnızca O’ndan beklemek temel hedeftir. İkinci olarak O’nun yüce Rasûlü Hz. Muhammed’in (sav) pâk ruh-i saadetleri için bir iyilik ve güzelliğe bulunmak, belki bu vesileyle onun ahiretteki şefaatine nail olmak emeli de bir başka amaçtır. İşte bundan sonradır ki öteki tali maksatlar, yani vakfettikleri şeylerle nelerin yapılmasını arzu ettikleri diğer hizmet kalemleri sıralanmaktadır.

Dinî hizmetlerden sonra en fazla servet bağışlanan alan, sosyal içerikli hayır işleri veya yerleridir. Burada amaç, toplumsal bir yaranın sarılmasına yardımcı olmaktır. Bu duyarlılıkla vakıflara hibe edilen mal varlıkları, burada 14 adetten ibaret gözükmemektedir. Daha çok fakirlerin ve mahallelinin ihtiyaçlarının giderilmesine yöneliktir.

Sosyal sorumluluk duygusuyla hareket ederek vakıf çatısı altında yapılan bu yardımlardan sonra sırayı, 11 vakfiye kaydıyla aile bireyleri ve yakınlarına yönelik olanlar almaktadır. Burada temel gaye genelde şu olmaktadır: Bu varlık bir evse, burada önce hayatımın sonuna kadar ben oturayım, sonra evladım, evladımın evladı; ardından onun evladı ve evladının evladı diye bazen öyle oluyor ki 3-5 nesil birden sayılabiliyor. Benzer biçimde bu servet, bir bağ-bahçe ve dükkân gibi bir mülk olursa yine önce kendinden başlayıp icabında uzun bir kullanıcı listesi sunuluyor. Nakit tipi menkul değerlerde ise zaten çoğunlukla kalan paranın hepsi vakfedilmiyor, çok cüz’i bir miktarı bağışlanıyor.

İlmî faaliyetler adı altında eğitim-öğretim hizmeti sunan kişi, kurum ve kuruluşlara mallarını vakfeden ve bunu tescil ettiren hayırseverler 5 adettir. Bahsedilen eğitim öğretim daha çok Kur’an kıraati ve talimi, Tecvid kuralları ve Hadis öğretmeye yöneliktir.

¹⁷⁹ 2 / Bakara, 181. Bu ayetin bağlamı, vakıf konusuyla örtüşmektedir. Çünkü bir önceki ayet, vasiyetle alakalıdır. Bu da ona aykırı davranışları uyaran ve cezasını bildiren hüküm cümlesi mesabesinde.

Yardımseverlerin, mallarını vakfen teslim ettikleri son hayır kapısı olarak karşımıza Haremeyn Vakıfları çıkmaktadır ki bu bağlamda 3 vakfiye mevcuttur. Bunlara ilişkin ifadeler, bir cümleye sığdırılabilecek derecede kısa tutulmuş ve üçünde de vakıf şartnamesinin son maddesine konulmuştur. Biri bahçe, ikisi de ev olmak üzere bu üç gayr-i menkul hakkında ilgili vakfiyelerde şöyle denilmiştir: Bizden kimse kalmayınca artık burası, Medine fakirlerine vakıf olarak bırakılsın.

Böylece, sıklıkla tekrara düşülen; dolayısıyla toplamda 17 tekrarın yaşandığı bu çalışma burada son bulurken bu tekrarların nedeni şöyle izah edilebilir: Vakfiyeler, deyim yerindeyse tek düze yazılar değil bazıları nispeten sade iken bazıları aşırı ölçüde karmaşık yapıda olan belgelerdir. Öyle ki bir vakfiye, aynı anda pek çok bilgiyi ihtiva edebilmektedir. Bu çok yönlülüğü de onun, birden fazla yere (başlık altına) girmesine yol açmaktadır. İşte vakfiyelerin bu şekilde tekrar edilmelerinin yegâne sebebi, bu kayıtların birden fazla konuyu bünyelerinde barındırmalarıdır.

Konuyu bitirirken bu araştırma kapsamında incelenen vakfiyeler üzerinden, hayır sahiplerinin, mallarını vakfetme gerekçelerine dair birkaç şey söyleyerek sözlerimizi noktalamak istiyoruz: Vakıf müessesesi, bir inancın ürünü ve sonucu olarak doğmuştur. Özellikle burada, ahiret yaşamına yönelik niyet ve düşünceler ağır basmaktadır. Nitekim neredeyse bütün vâkıflar / vâkıfeler, şartlarını sıralamaya başlarken kalıplaşmış bir deyim olarak “*dâr-i fenadan dâr-i bekaya irtihal ve intikal eylediğim*de” diye söze başlarlar. İşte vakfin asıl amacı, burada kendini göstermektedir: İkinci hayata şimdiden ve daha burada iken hazırlanmak. Bundan dolayı;

a) O’nu “yalnızca Allah Teâlâ’nın rızasını gözeterek ve karşılığını yine sadece O’dan bekleyerek” vakfettiklerini söylerler. Dahası bundan dolayı büyük sevap umarlar. Bu da yetmez ve en sonunda şu ümidi besleyerek sözlerini tamamlarlar: “*Ve ecru’l-vâkıf ale’l-cevâdi’l-kerîm. İnnehu lâ-yudîu ecra’l-muhsinîn.*=*Vakfedenin ecru / ödülü, cömert ve ulu Allah’a aittir. Zira O, iyilerin mükâfatını zayı / yok etmez (onları karşılıksız bırakmaz).*”¹⁸⁰ Müslüman bir insan için bu, gayet tabii ve normaldir. Çünkü onda “cennet umudu ve cehennem korkusu” vardır. Bundan emin olmak için de dünyada iken Allah için bir şeyler yapması lazım gelir.

b) Dinin üç ana direği iman, ibadet ve ahlâktır. Bunların temsil edildiği ve beslendiği mekânlar ise cami ve mescitler, Kur’an öğrenim yerleri ile dergâhlar, tekke ve

¹⁸⁰ Bu ibarenin ikinci cümlesi bir ayetten alınmadır: 11 / Hûd, 115.

zaviyeler olarak görülür. O sebeple İslâm’a gönül verenler, bir hayırda bulunmak istediklerinde ilkönce buraları akıl ederler. Vakıfların, en çok dinî müesseselere ve hizmetlere tahsis edilmesi de bunun en somut göstergesidir. Zira en büyük sevabın bu yolla kazanılacağına ve affın büyüğüne de böyle mazhar olunacağına inanılır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: “...Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz...”¹⁸¹

c) Buna rağmen yine de endişe bütünüyle giderilmiş, kaygı tamamen yok edilmiş değildir. O yüzden Allah Rasûlü’nü de memnun ve hoşnut etmek gerekir ki O’na Rabbi tarafından bahşedilen şefaathakkından faydalanılsın. Zaten bu beklenti, “O’nun Habibinin şefaathını dileyerek” demek suretiyle açıkça dillendirilmektedir. Ayrıca yine bu hedefe yönelik olarak vakfiyelerde Rasûlüllah’ın mübarek isimleri zikredilir ve “O’nun adına bir iyilik olsun diye” bir gayeden bahsedilir. Üstelik kendileri için talep ettikleri Kur’an okuma sevabından ve hayır dualardan Hz. Peygamber’in ruh-i saadetlerinin de hissedar olmasını talep ederler.

d) Bununla da yetinmeyip o şefaathı hak edebilmek, onun havz-ı kevserinden içebilmek ve ona komşu olabilmek için Haremeyn Vakıfları kanalıyla “Medine-i Münevvere fukarası” diyerek onun şehrinin yoksullarını doyurmayı amaç edinmişler ve yardımlarını bu tür vakıflara yönlendirmişlerdir. Netice itibariyle vakıflar özelinde girişilen bütün bu gayretler ve yatırımlar, “günahkâr insan psikolojisinin eseri ve tezahürleridir.” Açıkçası bunların tümü, öte âlem için yapılan hazırlıklara örnek mahiyetindedir.

¹⁸¹ 73 / Müzzemmil, 20. (Kur’an Yolu Meali)

6. KAYNAKLAR

- Alemdar, Yusuf. *İstanbul'da Kur'ân okulları (XV-XVI. yüzyıllar)*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Alemdar, Yusuf. *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ müessesesi ve kıraat öğretimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2003.
- Berkî, Ali Himmet. “İslâm'da vakıf sahîh ve gayr-i sahîh nev'ileri I”. *AÜ İF Dergisi*, c. VI, y. 1957, sy. I-IV, Ankara 1957, s. 19-26.
- Berkî, Ali Himmet. “İslâm'da vakıf sahîh ve gayr-i sahîh nevileri II”. *AÜ İF Dergisi*, c. VII, y. 1958-1959, Ankara 1960, s. 1-10.
- Berki, Ali Himmet. “Vakıflar ve vakıfların maruz kaldığı tecavüz ve ihmaller”. *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, y. 1969, Ankara 1969, s. 335-340.
- BŞSA: Defter: B 81
- BŞSA: Defter: B 92
- BŞSA: Defter: B 95
- BŞSA: Defter: B 155
- BŞSA: Defter: B 156
- BŞSA: Defter: B 157
- BŞSA: Defter: B 158
- BŞSA: Defter: B 188
- BŞSA: Defter: B 189
- BŞSA: Defter: B 190
- BŞSA: Defter: D 3
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1988.
- Dursun, Davut. *(Siyasî - idarî sistemle ilişkileri açısından) Din bürokrasisi (yapısı, konumu ve gelişimi)*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen*. I-IV c., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: Lübnan trz. s. 117.
- Fayda, Mustafa. “Zimmî / tarih”. *DİA*, c. 44, TDV, İstanbul 2013, s. 428-434.
- Günay, Hacı Mehmet. “Vakıf / fıkıh”. *DİA*, c. 42, TDV, İstanbul 2012, s. 475-479.
- Hızlı, Mefail. “Bursa mahkeme sicilleri rehberi”. *UÜ İF Dergisi*, c.12, sy. 1, Bursa 2003, s. 367-426.

- Hızlı, Mefail. “XVIII. Yüzyıl başlarında Bursa vakıfları”. *UÜ İF Dergisi*, sy. 9, c. 9, Bursa 2000, s. 213-226.
- İpşirli, Mehmet. “Çelebi”. *DİA*, c. 8, TDV, İstanbul 1993, s. 259.
- Karaman, Hayrettin ve arkadaşları. *Kur’an yolu meali*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm müesseseleri tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991.
- Kenanoğlu, M. Macit. “Osmanlılar’da zimmet”. *DİA*, c. 44, TDV, İstanbul 2013, s. 438-440.
- Köse, Ali. “İhtidâ”. *DİA*, c. 21, TDV, İstanbul 2000, s. 554-558.
- Kunter, Halim Baki. “Türk-İslâm sanat eserlerine vücut veren manevî âmiller”. *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, y. 1969, Ankara 1969, s. 9-13.
- Kur’ân-ı Kerîm*.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *DİA*, c. 37, TDV, İstanbul 2009, s. 40-43.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti tarihi*, I (Tarih) - II (Kültür ve medeniyet) Cilt. İstanbul: Faisal Finans Kurumu Yayını, 1986.
- Unat, Faik Reşit. *Hicrî tarihleri milâdî tarihe çevirme kılavuzu*. Ankara: TTK Yayınları, 1994.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı tarihi ve teşkilâtı*. I-IV cilt (Teşkilât) I - XIII cilt / 10 Kitap (Tarih), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983-1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı tarihi*, I-XIII cilt / 10 Kitap (Tarih), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983-1988.
- Yaman, Ahmet. “Zimmî / fıkıh”. *DİA*, c. 44, TDV, İstanbul 2013, s. 434-438.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf / tarih”. *DİA*, c. 42, TDV, İstanbul 2012, s. 479-486.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf, vakf”. *İA*, c. 13, MEB, Eskişehir 1997, s. 153-172.
- Yozgat Bozok Üniversitesi, “Lisansüstü Eğitim Enstitüsü”. (Erişim 14 Haziran 2023).
<https://bozok.edu.tr/okul/lisansustu-egitim-enstitusu/sayfa/formlar-ve-surecler/10475>

EKLER

Ek-1: Erkek Vakıf Kurucuları veya Vâkıflar

Tablo Ek-1: Erkek bağışçıların söz konusu olduğu vakıflar ve vakfiyeler

Defter	Varak	Vakıf Vakfiye	Vâkıf
B 92	2b	Hindî Derviş Muhammed'in Menzil Vakıfnâmesi	Hindî Muhammed Dedeli Abdurrahman
B 92	31b	Hoca Saadeddin Evkafı	Muhammed Çelebi'nin babası Dursun (zimmî)
B 92	72b	Sulehâya meşrûr vakf-ı menzil (Fihrist 1166)	es-Seyyid Ebû Bekir Çelebi (Salihlerden olma şartını haiz olduğundan evde son oturan kişi olması hasebiyle)
B 95	7a	Eşref-zâde M. Vakfiyesi (Fihrist 992)	es-Seyyid el-Hâc İbrahim Efendi İbnü's-Seyyid Muhammed Şahin
B 95	81b	Vakfiyetini ispat ve tevliyetin bir evlattan alınıp diğer bir evlada tevdiini öngören vakıf davasıdır	el-Hâc Ahmed bin Abdullah
B 95	84b	Vakfiye (Fihrist 993)	es-Seyyid el-Hâc İbrahim Efendi İbnü's-Seyyid Muhammed Şahin
B 95	94b	Vakfiye (Fihrist 994)	el-Hac İbrahim bin Ahmed
B 155	90b / 92.poz	Âsitâne-i Mevlevî Degâhı('na vakfedilen eve sonradan vâkıfın oğlu tarafından yapılan eklentiye dair vakıf davası)	Derviş Muhammed İbn Ali Bey İbn Abdülvehhâb
B 155	102b / 104.poz	Ev tipi bir Dâru'l-Kurrâ Vakfı örneği	el-Hâc Hüseyin Ağa İbn İbrahim
B 156	95b	(Bursa) Gazi Timurtaş Cami-i Şerifi Vakfı('na ait vakfiyetini ispat davası)	el-Hac Süleyman Ağa İbn Tedbirsiz (?) el-Hâc Muhammed Paşa İbn Seydi Ahmed
B 156	100b	Hoca Sinan Evkafı	Belli değil veya gizli tutulmuş
B 157	14a	Vakfiye 373 / 1263: Bir zimmînin kilise fukarası için vakfettiği eve ait bir vakfiye, yani adı belirtilmeyen bir kiliseye ait vakıf	Veled-i Toros (?)
B 157	28a	Bursa'nın Kadem-eri Mahallesi'nde vaki' / bulunan Fâtır oğlu el-Hacı Hasan nam sahibü'l-hayrin Vakfı('na ait evin yarı hissesi hakkındaki dava)	Fâtır oğlu el-Hacı Hasan
B 189	21a	Bir zaviyenin dervişlerinin yeme-içme masraflarına sarf olunmak üzere vakfedilen gayr-i menkule ait bir vakfiye.	Yesevî (?) el-Hac Ali Dede ibn (...)

Tablo Ek-1: (devam) Erkek bağışçıların söz konusu olduğu vakıflar ve vakfiyeler

B 189	46a	Çocukların Kur'an talimi görmeleri için Sıbyan Mektebi olarak kullanılmasını öngören bir vakıf	Osman Halife ibn Abdullah
B 189	46a	Mahalle mescidi / cami-inin imamın oturması için şart koşulan eve ait bir vakıf ve bunun vakfiyesi	Osman Halife İbn Abdullah
B 189	63b	Cafer Çelebi nam sahibü'l-hayrin Vakfı('na mukattası olan evden el çektirilmeye yönelik vakıf davası)	Belirtilmemiş
B 189	85b-86a	(Bursa) Gazi Hüdâvendigâr Vakfı	el-Hâc Muhammed İbnü'l-Hâc Hüseyin
B 189	85b-86a	Ulu Cami'de Şeyhu'l-kurrâ'lık yapan merhum bir hocanın bir talebesine bırakılan ve karşılığında isteyenlere Kur'an ve Tecvid okutması ile ruhuna Fatiha ve İhlas okunup dua edilmesi için vakfedilen bir gayr-i menkule ait vakıf ve vakfiye	el-Hâc Muhammed İbnü'l-Hâc Hüseyin
B 190	39a	Bursa Darphane Mahallesi Nakşibendî Zaviyesi Vakfı ve bu vakfa ait vakfiyetini ispat davası kaydı (vakfiyesi)	eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi İbn el-merhum eş-Şeyh es-Seyyid Ahî Mahmud Efendi İbn es-Seyyid Kasım

Ek-2: Kadın Vakıf Kurucuları veya Vâkıfeler**Tablo Ek-2: Kadın bağışçıların söz konusu olduğu vakıflar ve vakfiyeler**

Defter	Varak	Vakıf Vakfiye	Vâkıfe
B 81	52 a-b	Ayşe Hatun Vakfiyesi (Fihrist 947) (Bursa'nın Daye Hatun Mahallesi Vakfı'na mukataası olduğundan da söz ediliyor)	Ayşe Hatun İbnetü Kurt bin Mahmud
B 81	93a-b	Vakfiyedir (949): "Menzil-i mezkûra mutasarrıf olup ba'de vefâtihî zükûr ve inâsı müsâvî olmak üzere evladı ve evlad-ı evladı ve evlâd... sahh"	Ayşe Hatun ibne(tü) Hasan bin Hüseyin
B 92	4b	Bursa Vilayeti Sağırıcı Sungur Mahallesi için vakfedilen taşınır ve taşınmaz malların tasarrufuna ilişkin vakfiye	Ayşe bint-i Pîrî
B 92	7a	Hamza Bey Mahallesi sâkinelerinden İsmihan Hatun'un Vakfiyesi (Fihrist 986) (Gazi Hüdâvendigâr Vakfı'na mukataası olan bir bahçeden de bahsediliyor)	İsmihan Hatun ibnetü Ahmed
B 92	20a-b	Ahmed Paşa Mahallesi'nde Seniyye Hatun'un menzil ve bahçesi vakfiyesidir (Fihrist 985)	Seniyye Hatun ibnetü Abdullah Dede
B 92	49a	Hacı Baba Vakıfnâmesi (Fihrist 986)	Ayşe Hatun ibnetü Süleyman
B 92	65a-b	Vakfiyedir	Gülistan bint-i Abdullah
B 92	72b	Sulehâya meşrûr vakf-ı menzil (Fihrist 1166)	Havva bint-i Hasan (Salih kimselerden olan kocasının ölümün ardından evde son oturan kişi olması itibarıyla)
B 92	74a	Ayşe bint-i Abdülmennân nam Hatun Vakfı (ki kenar notunda İmam Kasım Efendi vakf-ı menzili (Fihrist 1167) diye geçiyor)	Ayşe bint-i Abdülmennân
B 92	90b-91a	Vakfiye (Fihrist 948)	İsmihan ibnetü'l-Hâc Hüseyin bin Ahmed
B 95	98b	Üftade Efendi Hazretleri Zaviyesi	Emine bint-i Hasan bin Mahmud
B 155	61a / 62.poz	Varisi olmaksızın vefat eden çok zengin bir kadının bütün servetini vakfettiğine ve bu malların nasıl tasarruf edileceğine dair vakfiye	Timurhan bint-i Abdullah bin Abdülvehhab
B 158	64a	Vakfiye-i menzil bi-Zaviye-i Şeyh Ahmed Efendi (eş-Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'nin Tekkeleri Evkafı)	Fatıma bintü'l-Hac Hüseyin bin Abdullah
B 158	76a	Vakfiye-i nukûd li-dâri'l-hadis fi-mahalle-i bâb-ı zemîn (ki paranın büyük kısmı Bursa'nın Bâb-ı zemin Mahallesi'nde Ataullah (?) Çelebi nam ehl-i hayrın bina eylediği Dâru'l-Hadis, çok az bir kısmı da Koca naib merhumun tebâ'ından Ahmed Bey nam sahib-i hayr(in) (?) bina eylediği mescid-i şerif için bırakılmıştır)	el-Hâce Fatıma bint-i Şaban Efendi
B 189	5a	Vakf-ı menzil	Ayşe ibnetü'l-Hâc Hasan
B 190	35a-b	(Murabahaya verilerek elde edilen riba geliri üzerinden harcama yapmaya yönelik) Para Vakfı ve Vakfiyesi	Fatıma bint-i Abdullah Efendi

Tablo Ek-2: (devam) Kadın bağışçıların söz konusu olduğu vakıflar ve vakfiyeler

B 190	48b	Terekenin üçte birlik kısmının vakfa terkinini, geri kalanının ise kanunî mirassçılar arasında taksimini öngören vakıf davası	Ayşe bintü'l-Hâc Hasan bin (veya İbn) el-Hâc Hüseyin
B 190	73a	Arkasından Kur'an okunmasının şart koşulduğu şahsa özel vakıf va Arapça yazılan vakfiye	Züleyha Hatun ibnetü Abdülkerim el-Hâc Rasîl / Ruseyl (doğrusu Rasûl olabilir, burada kâtip hatası var gibi (?)).

[illegible]

[illegible]

Ek-11: Dinî ölçülere göre işletilen paradan elde edilen kâr payının bir *Dâru'l-Hadis*'e vakfedilmesi ve bunun, önemli bir miktarının, orada *Muhammediye Kitabı* ile *Mevlid-i Şerif* okuyanlara tahsis edilmesine dair vakfiye örneği (B 158, 76a) Not: Bu vakfiye, yazı sitili açısından bize göre en bozuk ve kötü hat özelliğini taşıyan belgelerden biridir.

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

Ek-13: İcara verilen bir bahçeden elde edilen kira gelirinin, büyük bir camide Şeyhu'l-Kurrâ iken vefat eden bir hocanın talebelerinden önde gelen birine, başka bir camide ve haftanın belli günlerinde isteyenlere Kur'an talimi yaptırmak ve Tecvid öğretmek üzere vakfedilmesine yönelik vakfiye örneği (B 189, 85b-86a)

[illegible]

121